

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**GEÇİŞ SÜRECİNDEKİ MERKEZİ ve DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN AB ile
BÜTÜNLEŞMESİNİN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

Çiğdem KARIŞ

ARALIK-2010

TRABZON

KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ*SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

İKTİSAT PROGRAMI

**GEÇİŞ SÜRECİNDEKİ MERKEZİ VE DOĞU AVRUPA ÜLKELERİNİN AB İLE
BÜTÜNLEŞMESİNİN MAKRO EKONOMİK ETKİLERİ**

DOKTORA TEZİ

Çiğdem KARIŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hasan ÖZYURT

ARALIK-2010

TRABZON

ONAY

Çiğdem KARIŞ tarafından hazırlanan Geçiş Sürecindeki Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin AB ile Bütünleşmesinin Makro Ekonomik Etkileri adlı bu çalışma 27.12.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oy birliği/oy çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından İktisat Anabilim dalında **doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Cevat GERNİ (Başkan)

Prof.Dr. Hasan ÖZYURT (Danışman)

Prof.Dr. Kamil YAZICI

Prof.Dr. Metin BERBER

Prof.Dr. Yakup KÜÇÜKKALE

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduklarını onaylarım. / /

Doç.Dr. Yusuf ŞAHİN

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olmayan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını, aksinin ortaya çıkması durumunda her tür yasal sonucu kabul ettiğimi beyan ediyorum.

Çiğdem KARIŞ

10.12.2010

ÖNSÖZ

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, geçiş sürecini yaşayan ülkelerden bazıları geçen on beş yılın sonunda bitiş çizgisine yaklaşmayı başarmış, diğerleri ise henüz hareket noktasındaki engelleri aşma konusunda çabalamaktadırlar. Bu bağlamda Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri ve Baltık Cumhuriyetleri, Avrupa Birliği'ne katılımı gerçekleştirirken, Rusya'nın dahil olduğu Bağımsız Devletler Topluluğu bölgesindeki ülkeler ise düzensiz bir gelişme seyri göstermektedirler. Avrupa Birliği'ne üyeliği sağlayan Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri diğer geçiş ülkeleri ile karşılaştırıldığında geçiş sürecinde daha istikrarlı bir yol takip etmişlerdir.

Bu çalışmada, geçiş sürecinde bu ekonomilerde uygulanan politikalar, geçiş ve Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin reel ekonomik yapılarında meydana gelen değişimler üzerinde durulmaktadır. Dört Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesinin 1996-2008 yıllarına ait veri seti ve panel veri yöntemleri kullanılarak reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, kişi başına düşen reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla, özel sektörün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payı, Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde sanayi üretiminin payı ile Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içinde yatırımların payı, istihdam, emeğin verimliliğindeki büyüme, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, çeşitli özgürlük göstergeleri ve yapısal reformlar arasındaki ilişki ekonometrik yöntemler kullanılarak analiz edilmeye çalışılmıştır.

Doktora eğitimim süresince tez danışmanlığımı üstlenen, çalışmalarımnda değerli önerileriyle bana yol gösteren, ilgi, sabır, yardım ve her türlü desteğini benden esirgemeyen sayın hocam Prof. Dr. Hasan ÖZYURT'a sonsuz şükranlarımı sunarım, Tez jürimde bulunmalarından onur duyduğum; Prof.Dr. Kamil YAZICI ve Prof.Dr. Metin BERBER'e bana göstermiş oldukları yakın ilgi nedeniyle teşekkür ederim. Bu tezin ekonometrik kısmının meydana getirilmesindeki tüm aşamalarda değerli katkı ve yardımlarını benden esirgemeyen Prof.Dr. Rahmi Yamak ve Prof.Dr.Yakup KÜÇÜKKALE'ye çok teşekkür ederim.

Aralık, 2010

Çiğdem KARIŞ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
İÇİNDEKİLER	V
ÖZET	VIII
ABSTRACT	IX
TABLolar LİSTESİ	X
GRAFİKLER LİSTESİ	XI
KISALTMALAR LİSTESİ	XIII
GİRİŞ	1-5

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE YAPISAL DÖNÜŞÜM	6-27
1.1. Geçiş Ekonomisi Kavramı, Geçiş Ekonomilerinin Özellikleri ve Dönüşümün Unsurları	6
1.2. Piyasa Ekonomisine Geçişte Reform Stratejileri	11
1.2.1. Şok Terapi Reform Stratejisi	13
1.2.2. Aşamalı Reform Stratejisi	16
1.3. Yapısal Dönüşüm Politikaları	18

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜLKE PERFORMANSLARI	28-72
2.1. Merkezi Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Polonya	28
2.1.1. Polonya’da Yapısal Dönüşüm	29
2.1.2. Makro Ekonomik Göstergeler	31
2.1.2.1. Büyüme	32

2.1.2.2. İstihdam	35
2.1.2.3. Enflasyon	37
2.2. Merkezi Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde	
Macaristan	39
2.2.1. Macaristan’da Yapısal Dönüşüm	41
2.2.2. Makro Ekonomik Göstergeler	43
2.2.2.1. Büyüme	43
2.2.2.2. İstihdam	46
2.2.2.3. Enflasyon	48
2.3. Merkezi Planlı Ekonomiden Serbest piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde	
Çek Cumhuriyeti	50
2.3.1. Çek Cumhuriyeti’nde Yapısal Dönüşüm	52
2.3.2. Makro Ekonomik Göstergeler	55
2.3.2.1. Büyüme	55
2.3.2.2. İstihdam	58
2.3.2.3. Enflasyon	60
2.4. Merkezi Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde	
Slovakya	63
2.4.1. Slovakya’da Yapısal Dönüşüm	64
2.4.2. Makro Ekonomik Göstergeler	66
2.4.2.1. Büyüme	66
2.4.2.2. İstihdam	68
2.4.2.3. Enflasyon	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİTERATÜR	73-107
3.1. Geçiş Ekonomilerine İlişkin Literatür	73

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EKONOMETRİK YÖNETİM, VERİ SETİ VE BULGULAR	108-138
4.1. Panel Eşbütünleşme Analizi	108

4.1.1. Pedroni Eşbütünleşme Testleri	108
4.2. Veri Seti	110
4.3. Ekonometrik Bulgular ve Değerlendirme	121
4.3.1. Trendli Analiz Sonuçları	122
4.3.1.1. Değişkenlerin Logaritmik Seviyelerine Göre Panel Durağanlık, Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları ve Parametre Yorumları	122
4.3.1.2. Değişkenlerin Logaritmik Seviyelerinin Birinci Farkına Göre Panel Durağanlık, Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları ve Parametre Yorumları	127
4.3.2. Trendsiz Analiz Sonuçları	130
4.3.2.1. Değişkenlerin Logaritmik Seviyelerine Göre Panel Durağanlık, Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları ve Parametre Yorumları	130
4.3.2.2. Değişkenlerin Logaritmik Seviyelerinin Birinci Farkına Göre Panel Durağanlık, Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları ve Parametre Yorumları	134
SONUÇ ve ÖNERİLER	139
YARARLANILAN KAYNAKLAR	148
EKLER	159
ÖZGEÇMİŞ	160

ÖZET

Sosyalist blok'un dağılması ve planlı ekonominin çökmesi ile ortaya çıkan geçiş ekonomilerinin hepsi piyasa ekonomisine yönelmişlerdir. Bu ekonomileri esas itibariyle iki ana gruba ayırmak mümkündür. Bir tarafta Merkezi ve Doğu Avrupa (MDA) ülkeleri diğer tarafta Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)'nin çözülmesiyle bağımsızlığını kazanmış, Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri yer almaktadır. Geçiş sürecinde ülkelerin bir kısmı geçiş sürecinin gerektirdiği reformları başarılı bir şekilde uygularken, diğer bir kısmı geçiş için gerekli reformları uygulama da geride kalmıştır. MDA ülkeleri hem Avrupa ülkelerine olan yakınlıklarıyla, hem de Avrupa Birliği (AB)'den aldıkları teknik-mali destek ve yardımlarla geçiş sürecinde BDT ülkelerinin önüne geçmişlerdir. Geçiş için yapılması gerekli reformları gerçekleştirmede ülkelerin bir kısmı şok terapi, bir kısmı ise aşamalı stratejiyi tercih etmiştir.

Bu çalışmanın amacı, dört MDA ülkesi geçiş ekonomisinde AB'ye üyelik sürecinin bu ekonomilerin makro ekonomik performansları üzerindeki etkisini araştırmaktır. Dört MDA geçiş ekonomisinin 1996-2008 dönemine ait veri seti ve Pedroni eşbütünleşme testleri kullanılarak AB'ye üyeliğin bu ekonomilerin makro ekonomik performanslarına etkisi ortaya konmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın analiz kısmında elde edilen sonuçlara göre, 1996-2008 döneminde dört MDA geçiş ekonomilerinde istihdam hacmindeki artış reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH)'yı artırmış ve AB'ye üyelik reel GSYİH, kişi başına düşen reel GSYİH ve sanayileşme üzerinde olumlu etkiye sahip olmuştur. Yani AB'ye üye olduktan sonra bu dört geçiş ekonomisinde reel GSYİH, kişi başına düşen reel GSYİH ve GSYİH içinde sanayinin payı artmıştır.

Anahtar Sözcükler: Geçiş Ekonomileri, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri, Pedroni Eşbütünleşme Testleri.

ABSTRACT

All transition economies emerged from the disintegration of the Socialist bloc and the collapse of the planned economy headed for the free market economy. It is likely in essence to divide these economies into two main groups. One hand is there Central and Eastern Europe (CEE) countries, on the other hand there is the Commonwealth of Independent States (CIS) which have gained their independence by disintegration of Soviet Socialist Republics (USSR). In the process of transition, while certain countries performing the required reforms. In the process of transition, CEE countries forged ahead both through their proximity to the European countries and outsourcing technical and financial aid support. In the realization of the required reforms bounden for the transition, certain countries would rather shock therapy, while the others prefer progressive therapy.

The purpose of this study is to research the effects of the CEE countries affiliation process to European Union (EU), on the macro economic structures of the countries. By using the data in respect of the period from 1996 to 2008 of the four CEE transition economies and pedroni cointegration test the effects of EU affiliation process on the macro economies structures of the four economies was also presented.

According to the results obtained from analysis of this study, during 1996- 2008, increment of transition economies have increased the real gross domestic product (GDP) and affiliation to EU, had a positive impact on the real GDP, per capita real GDP and industrialization after being a member of EU, the real GDP, per capita real GDP and the share of industry GDP has increased in these four transition economies. Stated in others words, after being affiliation to EU the real GDP, per capita real GDP and the share of industry in GDP has increased in these four transition economies.

Key Words: Transition Economies, The Central and Eastern Europe Countries, Pedroni Cointegration Tests.

TABLOLAR LİSTESİ

<u>Tablo Nr.</u>	<u>Tablonun Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	RGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler (ABD Doları).....	112
2	PCRGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler (ABD Doları).....	113
3	PSGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler	114
4	SGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler	115
5	IGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler	116
6	EMP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler (Kişi)	117
7	LPG Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler	118
8	FDI Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler (ABD Doları)	119
9	SCOR Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler	119
10	ORG Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler	121
11	Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.8'e göre)	123
12	Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.9'a göre)	124
13	Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.10'a göre)	125
14	Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.11'e göre)	126
15	Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.12'ye göre)	127
16	Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.13'e göre)	128
17	Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.14'e göre)	129
18	Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.15'e göre)	130
19	Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.16'ya göre)	131
20	Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.17'ye göre)	132
21	Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.18'e göre)	133
22	Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.19'a göre)	134
23	Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.20'ye göre)	135
24	Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.21'e göre)	136
25	Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.22'ye göre)	137
26	Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.23'e göre)	138

GRAFİKLER LİSTESİ

<u>Grafik Nr.</u>	<u>Grafiğin Adı</u>	<u>Sayfa Nr.</u>
1	Polonya’da 1990-2003 Dönemine Ait Büyüme.....	33
2	Polonya’da 2004-2008 Dönemine Ait Büyüme.....	34
3	Polonya’da 1990-2003 Dönemine Ait İstihdam	36
4	Polonya’da 2004-2008 Dönemine Ait İstihdam	37
5	Polonya’da 1990-2003 Dönemine Ait Enflasyon	38
6	Polonya’da 2004-2008 Dönemine Ait Enflasyon	39
7	Macaristan’da 1990-2003 Dönemine Ait Büyüme	44
8	Macaristan’da 2004-2008 Dönemine Ait Büyüme	45
9	Macaristan’da 1990-2003 Dönemine Ait İstihdam.....	46
10	Macaristan’da 2004-2008 Dönemine Ait İstihdam.....	47
11	Macaristan’da 1990-2003 Dönemine Ait Enflasyon	49
12	Macaristan’da 2004-2008 Dönemine Ait Enflasyon	50
13	Çek Cumhuriyeti’nde 1990-2003 Dönemine Ait Büyüme	56
14	Çek Cumhuriyeti’nde 2004-2008 Dönemine Ait Büyüme	57
15	Çek Cumhuriyeti’nde 1990-2003 Dönemine Ait İstihdam.....	58
16	Çek Cumhuriyeti’nde 2004-2008 Dönemine Ait İstihdam.....	60
17	Çek Cumhuriyeti’nde 1990-2003 Dönemine Ait Enflasyon	61
18	Çek Cumhuriyeti’nde 2004-2008 Dönemine Ait Enflasyon	62
19	Slovakya’da 1990-2003 Dönemine Ait Büyüme	67
20	Slovakya’da 2004-2008 Dönemine Ait Büyüme	68
21	Slovakya’da 1990-2003 Dönemine Ait İstihdam	69
22	Slovakya’da 2004-2008 Dönemine Ait İstihdam	70
23	Slovakya’da 1990-2003 Dönemine Ait Enflasyon	71
24	Slovakya’da 2004-2008 Dönemine Ait Enflasyon	72
25	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi RGDP Gelişmeleri	111
26	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi PCRGDP Gelişmeleri.....	112

27	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi PSGDP (%)	113
28	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi SGDP (%).....	114
29	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi IGDP (%)	115
30	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi EMP (Kişi)	116
31	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi LPG (%)	117
32	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi FDI Gelişmeleri.....	118
33	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi SCOR Değerleri	120
34	Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi ORG Değerleri	121

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Genişletilmiş Dickey-Fuller
AT	: Avrupa Topluluğu
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
COMECON	: Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi
CSO	: Merkezi İstatistik Ofisi
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
GiH	: Global İhracat Hizmetleri
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
IFS	: Uluslararası Finansal İstatistikler
IMF	: Uluslararası Para Fonu
MDA	: Merkezi ve Doğu Avrupa
OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Teşkilatı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyet Birliği
TEPAV	: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
UN	: Birleşmiş Milletler
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

GİRİŞ

Sosyalist sistemin 1990'lı yılların başlarında çözülmesiyle birlikte 25 yeni ülke ortaya çıkmıştır. Geçiş ekonomisi olarak adlandırılan bu ülkelerin hepsi merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçiş çabası içinde olmuştur. Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'da sosyalist sistemin çökmesi 20. yüzyılın ikinci yarısının belki de en önemli gelişmesi olduğu söylenebilir. Bu çalışmada, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bu ekonomilerde uygulanan politikalar, geçiş ile AB'ye üyelik sürecinde MDA ülkelerinin makro ekonomik yapılarında meydana gelen değişimler üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı geçiş sürecinde dört MDA ülkesinin (Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovakya) AB'ye üye olmalarının makro ekonomik yapılarında meydana getirdiği etkileri ortaya koymaktır.

Geçiş ekonomisi, sosyalist veya karma ekonomik sistemle yönetilmekte olan ülkelerin, küreselleşme çağında ve buna ek olarak açık ekonomik koşulları altında, piyasa ekonomisine uyum sağlama çabalarına denmektedir. 7-8 Aralık 1991'de, 1922 yılında Sovyetler Birliği'nin kurucu devletleri olan Rusya Federasyonu, Belarus ve Ukrayna devlet başkanları birliğin, uluslararası hukuk ve jeo-politik bakımdan sona erdiğini ilan etmiş; karşılıklı biçimde bağımsızlıklarını tanımış ve kabul etmişlerdir. Daha sonra BDT kuruluş Anlaşması olan Belovejsk Anlaşmasını imzalamışlardır.

Geçiş ekonomileri kavramı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra literatürde yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu ekonomilerin mevcut ekonomik sistemlerini terk ederek piyasa ekonomisine yönelmelerinin ana sebebi, yaşadıkları bunalımdan kurtulmanın tek çaresi olarak piyasa ekonomisini görmeleri olmuştur. Eskiden planlı veya karma ekonomik sistemle yönetilmekte olan birçok ülkenin merkezi planlı ekonomiden piyasa sistemine geçmeye yönelik çabaları geçiş ekonomileri olarak adlandırılmaktadır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yarış içerisindeki ülkelerden bazıları, geçen on beş yılın sonunda bitiş çizgisine yaklaşmıştır. Diğerleri ise, hareket noktasındaki bazı engelleri aşmak için çaba göstermektedirler.

Geçiş sürecindeki ülkeler, piyasa ekonomisine geçiş açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda, ortaya iki ayrı ülke grubu çıkmaktadır. Birinci grupta, dönüşüm sürecini tamamlamış ve AB üyeliğine kadar gelmiş MDA lkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri yer alırken; ikinci grupta, geçişin sağlanması açısından gerekli reformların istenen seviyede gelişmediği BDT lkeleri yer almaktadır.

MDA lkelerinin hükümetleri, geçiş sürecinde halkın desteğini alarak, bu sürecin başarıyla tamamlanması bakımından kararlı ve istikrarlı davranmışlardır. Bunun yanı sıra MDA lkelerinin geçiş sürecinde başarılı bir ivme yakalamalarında ticari ortaklarla ilişkileri, gelişmiş ülkelere olan coğrafi yakınlıkları, AB'ye üyelik sürecinde aldıkları mali -teknik yardım ve destekler önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Geçiş sürecinin başlangıcında nispeten yoksul bir ekonomiye ve gelişmemiş sektörlere sahip ve buna ek olarak bölgesel huzursuzluklar yaşıyan BDT lkelerinin bu süreçte başarılı olduğu söylenemez.

Baltık Cumhuriyetleri ise, reform politikalarının uygulanması konusunda MDA lkeleri kadar hızlı ve kararlı davranmasa da BDT ülkelerinden daha başarılı bir geçiş süreci yaşamışlardır.

1990'dan sonra geçiş ekonomisi olarak adlandırılan ve bu süreci gerçekleştirmek adına çeşitli reformlar yapan eski sosyalist ülkelerden biri olan Polonya, komünist blokun özölmesinin ardından hızlı bir piyasa reformu izlemiştir. Polonya, 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin duvarının yıkılmasını takip eden komünist blok'un özölmesinden önce, (merkezi planlamaya dayanan sosyalist ekonomisini reforme etme amaçlı bazı politikalar uygulayan Macaristan ve Yugoslavya ile birlikte) genel olarak geçiş ekonomileri arasında farklı bir noktada piyasa ekonomisini oluşturmaya yönelik reformlarına başlamıştır. Polonya, (AB'ye birlikte tam üye olduğu Baltık lkeleri ve ek Cumhuriyeti, Slovakya ve

Macaristan'la birlikte geçiş ekonomilerinin tersine) şu anda bir geçiş ekonomisi olarak değil, geçişi tamamlamış ve piyasa ekonomisi ile bütünüleşmiş bir ekonomi durumuna gelmiştir. Hatta belirtmek gerekir ki, bu ülkelerden bir kısmı artık Post-Transitional Countries/Economies (Geçiş Dönemi Sonrası Ülkeler/Ekonomiler) diye adlandırılmaya başlanacak kadar geçiş sürecinde ilerlemiş ve bazıları AB'ye yeni üye olmuşlardır. Bu ülkelerden biri Polonya'dır.

1990 yılındaki rejim değişikliğini takiben MDA ülkeleri arasında serbest piyasa ekonomisine geçişte en başarılı başlangıcı Macaristan yapmıştır. Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) ve Dünya Bankası'nın değerlendirmeleri, ülke ekonomisinin büyük ölçüde istikrarlı bir yapıya oturduğunu göstermektedir. Yabancı sermayeyi çekmek için, gerekli düzenlemeleri hızla yapmış; düzenlemelerin uygulama aşamasında da gerekli özeni göstermiş ve özelleştirme programlarına öncelik vermiştir. Böylece, ekonomide geçiş sürecini başarılı bir şekilde sağlamıştır. Bu program sayesinde Merkezi Avrupa'da gerçekleştirilen tüm yabancı sermaye yatırımlarının yarıya yakın bir kısmı Macaristan'da yapılmıştır. 31 Mart 1994 tarihinde tam üye olmak üzere AB'ye başvuran Macaristan'ın AB'ye üyelik süreci de Macaristan ekonomisine göreceli bir dinamizm kazandırmıştır. Bu süreçte liberalleşme, özelleştirme ve istikrarın sağlanması öncelikleri oluşturmuştur. 90'lı yılların başında dış ticaretle ilgili idari engeller kaldırılmış, doğrudan yabancı dış yatırımlar için uygun ortam yaratılmış, dövizle işlemler aşamalı olarak liberalleştirilmiş, Macar para birimi Forint 1996'da konvertibl hale getirilmiş ve dövizle işlemlerin liberalleştirilmesi süreci 2001'de tamamlanmıştır.

Çek Cumhuriyeti ekonomisi Merkezi ve Doğu Avrupa'nın en gelişmiş ekonomilerinden biri durumundadır. Merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde geçiş ekonomileri arasında da küresel ekonomi ile entegrasyonun sağlanmasında en başarılı performansı gösteren ülkelerin başında gelmektedir. Çek Cumhuriyeti ekonomisi, geçiş sürecinde, makro ekonomik istikrar hedeflerini gerçekleştirmek için bir dizi yapısal reformlar uygulamak zorunda kalmıştır. Bu süreçte sıkı para ve maliye politikaları uygulanmak suretiyle enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılmış ve birçok kamu kurumu da özelleştirme yoluyla ekonomiye etkin bir biçimde kazandırılmıştır. Sovyet hakimiyeti nedeniyle Blok dışı ülkelerle büyük oranda kısıtlanan dış ticaret, 1989 sonrası yaşanan gelişmelerin etkisiyle önemli ölçüde artmıştır. 1995

yılında, eskiden Blok içindeyken konvertibl olmayan Çek Kronu'nun, Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin 8. maddesinde belirtilen yükümlülüklerin kabul edilmesi sonucu uluslararası piyasalarda ticareti yapılmaya başlanmış ve sermaye hareketlerinin liberalleşmesi gündeme gelmiştir. Çek Cumhuriyeti 2004 yılında AB'ye üye olan 10 ülke arasında en fazla yabancı sermaye alan ve sahip olduğu potansiyel itibariyle gelişme şansı en yüksek olan ülke durumundadır. Makro ekonomik istikrarın yanı sıra, ülkenin dış ticaret yapısındaki köklü değişiklik ve AB coğrafyasında sahip olduğu konumu, vasıflı işgücü ve uygun yatırım ortamı nedeniyle artmakta olan doğrudan yabancı sermaye girişi büyüme için gerekli şartları sağlamış durumdadır.

Kurulduğundan bu yana Slovak ekonomisinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bunlar arasında en önemlileri, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş, AB'ye tam entegrasyon ve derin yapısal reformların yürütülmesidir. Bu değişiklikler sayesinde ülke ekonomisi, yeni fırsatlar sunmasının yanı sıra yeni problemler de ortaya çıkaran farklı bir gelişme aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Ülkenin hâlihazırda AB ülkelerinin yaşam standartlarını yakalama, hızlı ve sürekli bir büyüme sağlama bakımından iyi bir durumda olduğu söylenebilir. Önemli ekonomik reformların arkasından ortaya çıkan hızlı verimlilik artışları çerçevesinde Slovak ekonomisi son yıllarda yüksek büyüme hızlarına ulaşmıştır. 2000-2005 döneminde Slovakya'da, serbest piyasa rekabetinin kurumsal temeli açısından önemli iyileşmeler sağlanmıştır. Ülkede, hala daha devlet mülkiyetinde şirketler bulunmakla birlikte, bunların büyük bir kısmı özelleştirme sürecine alınmış veya kısmi özelleştirmeye tabi tutulmuşlardır. Ayrıca 2002 yılı seçimlerinde iş başına gelen hükümet birçok AB ülkesinde bile özelleştirilmemiş varlıkları (demiryolları ve kamu hizmeti gören kuruluşlar gibi) özelleştirme yönünde ciddi ve cesur adımlar atmıştır.

Bu çalışmanın birinci bölümünde, geçiş ekonomileri kavramı, bu ekonomilerin özellikleri, dönüşümün unsurları, piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanan reform stratejileri ve bu ekonomilerdeki yapısal dönüşüm politikaları incelenmiştir. İkinci bölümde, dört MDA ülkesi olan Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovakya'da geçiş sürecindeki yapısal dönüşüm ve büyüme, enflasyon ve istihdam gibi makro ekonomik göstergelerdeki gelişmeler incelenmiştir. Üçüncü bölümde, geçiş ekonomileri için literatür incelemesi yapılmıştır. Dördüncü bölümde, dört MDA ülkesinin ekonometrik

analizinde kullanılan panel veri yöntemleri, ekonometrik testler ve veri seti tanıtılmıştır. Dört MDA geçiş ekonomilerinin 1996-2008 yıllarına ait veri seti ve panel veri yöntemleri kullanılarak reel milli gelir, kişi başına düşen reel gelir, özel sektörün milli gelir içindeki payı, milli gelir içini de sanayi üretiminin payı ile milli gelir içindeki yatırımlar, istihdam, emeğin verimliliğindeki büyüme, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, çeşitli özgürlük göstergeleri ve yapısal reformlar arasındaki ilişki ekonometrik testlere tabi tutulmuş ve bu testler sonucunda elde edilen ampirik bulgular sunulmuştur. Dördüncü bölümde ayrıca elde edilen ampirik bulgular yorumlanmış ve bu yorumlar ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE YAPISAL DÖNÜŞÜM

1.1. Geçiş Ekonomisi Kavramı, Geçiş Ekonomilerinin Özellikleri ve Dönüşümün Unsurları

Sosyalist veya karma ekonomik sistemle yönetilen ülkelerin, küreselleşme çağında ve buna ek olarak açık ekonomik koşulları altında, piyasa ekonomisine uyum sağlama çabalarına geçiş ekonomisi denmektedir (Turan ve Işık, 2007: 7).

1980’li yılların sonunda, sosyalist anlayışın itibar kaybetmesi ve Rusya etrafında kümelenen merkezi plan ekonomilerinin piyasa ekonomisine dönüşme sürecine girmeleriyle birlikte, bu ülkelerde ekonomik ve sosyal yaşamın her alanında sancılı ve varış noktası tam olarak kestirilemeyen bir dönem başlamıştır (Demir, 2002: 1).

7-8 Aralık 1991’de, 1922 yılında Sovyetler Birliği’nin kurucu devletleri olan Rusya Federasyonu, Belarus ve Ukrayna devlet başkanları birliğin, uluslararası hukuk ve jeo-politik bakımdan sona erdiğini ilan etmiş, karşılıklı biçimde bağımsızlıklarını tanımış ve kabul etmişlerdir. Daha sonra BDT’nin kuruluş Anlaşması olan Belovejsk Anlaşmasını imzalamışlardır.

Bundan sonraki süreç ise çok daha fazla önem arz etmiştir. Çünkü bağımsızlıkla beraber bir süreç başlamıştır. Bu sürecin kesintiye uğramadan sürdürülmesi gerekmektedir. İktisadi örgütlenmesi tamamen devletçi ve merkezi planlamacı bir yapıdan, piyasa ekonomine geçişin kolay olmayacağı açıktır. Bu süreç ise mevcut üretim tarzının rakipleriyle rekabet edememesi gibi iktisadi bir travmayla başlar, bir kaos ve çıkış yolu aranması ile devam eder; ardından öğrenme süreciyle son bulur (Akalın, 2002: 15).

Geçiş ekonomileri kavramı, Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra literatür de yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Bu ekonomiler için mevcut ekonomik sistemlerini terk ederek piyasa ekonomisine yönelmelerinin ana sebebi, piyasa ekonomisini yaşadıkları bunalımdan kurtulmanın tek çaresi olarak görmeleri olmuştur. Eskiden planlı veya karma ekonomik sistemle yönetilen birçok ülkenin merkezi planlı ekonomiden piyasa sistemine geçmeye yönelik çabaları geçiş ekonomileri olarak adlandırılmaktadır.

1990'lı yıllardan itibaren Doğu Blok'unun çökmesi ve ortaya çıkan yeni gelişmeler ekseninde piyasa ekonomisine geçiş sürecini yaşayan ülkelerin yani kısaca geçiş ekonomilerinin çok geniş bir coğrafyaya yayıldıkları görülmektedir. Sosyalist blok yıkılmadan önce bu ülkeler dış dünyaya kapılarını kapatmış, sorunların üstünü örtmeyi tercih etmişlerdir. Ancak, bu politikaların da başarılı olmadıkları bilinen gerçeklerdir. Geçiş ekonomileri bugün köklü bir değişim süreci yaşamaktadır. Merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bu ülkelerde, rekabete dayalı bir sistem benimsenmiş, yabancı sermayeye dahi sıcak bakan bir anlayış egemen olmaya başlamıştır. Ancak şurası da bilinen bir gerçektir ki bu değişim, gönüllü bir eylemden ziyade, değişen dünya düzeninin bir gereği olarak ortaya çıkmıştır (Tandırcıoğlu, 2002: 202).

Geçiş ekonomileri kavramı, yaygın olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kullanılmaya başlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber, yaklaşık 380 milyon nüfusa sahip, 25 civarında ülke sosyalist sistemin başarısızlığı nedeniyle piyasa ekonomisine geçiş tercihinde bulunmuşlardır.

Geçiş sürecinin başlangıcında, önceden merkezi planlamayla yönetilen bu ülkelerin ekonomik yapılarına bakıldığında belirli özellikler arz etmektedir. Söz konusu bu ülkelerin bu karakteristik özelliklerini hemen değiştirmesi zor olmuştur. Bu özellikler şunlardır (Turan ve Işık, 2007: 9-10; Gros ve Suhracke, 2000: 3):

- Geçiş ekonomileri, sahip oldukları doğal zenginlikleri etkin kullanımdan yoksundur. Bazılarının doğal zenginliklerden yoksun olması bazılarının ise doğal zenginliğe sahip olmasına rağmen, bunu gerçek değeri üzerinden uluslararası pazara ihraç imkânlarının bulunmaması, gerekli altyapı ve teknolojiye sahip olunmaması nedeniyle etkin kullanım sağlanamamıştır.

- Geçiş sürecine hazırlıksız yakalanan bu ülkeler, kendilerini sistem değişiminden kaynaklanan mali kriz içerisinde bulmuşlardır. Makro ekonomik istikrarsızlık bu ekonomilerin ortak özelliklerinden biridir. Geçişin ilk yıllarında, hemen hemen tüm geçiş ekonomileri, hiperenflasyon ve büyümede keskin düşüşler yaşamışlardır.
- Dağılım sürecinde, artan ekonomik ve sosyal yozlaşma geçiş ekonomilerinde rüşvet ve yolsuzluğa neden olmuştur.
- Geçişin başarılı şekilde sağlanabilmesi açısından kurumsal ve yapısal altyapının yetersizliği nedeniyle, önemli reform hareketlerine ihtiyaç duyulmaktadır.
- Kamu açığı, dış açık ve borçlanmaya başvurulması ve bunun sonucu olarak devalüasyon kaçınılmaz olmuş; bu nedenle de milli gelirden düşme yaşanmıştır.
- Sosyalist sistemin temel özelliklerinden biri de, devletin çalışma gücüne sahip herkese iş vermesidir. Bu bağlamda, SSCB döneminde ihtiyaç olmadığı halde istihdam edilen işgücünün çoğu yeni sistemde işsiz kalmıştır. Bir başka ifadeyle, piyasa ekonomisine geçişle yaygın bir işsizlik söz konusu olmuştur.
- Sübvansiyonlar geleneksel olarak nakit transferi şeklinde yapılmamıştır. Daha çok fiyat kontrolleri ve gelir eşitsizliğinin azaltılması yoluyla temin edilen sübvansiyonların bir karışımı şeklinde olmuştur.
- 1980'li yılların sonlarında sosyal sektörlere yönelik kamu harcamalarının ulusal gelir içindeki payı yüksekti. Geçiş ekonomilerinin tümü insanı gelişme endeksinde kişi başına gelir düzeyi bakımından yüksek sıralarda bulunuyordu. Bu gelişme sosyal sektörlere yapılan yatırımların bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır.
- SSCB'nin dağılmasından sonra, piyasa ekonomisine geçiş reformları öncesinde, bütün ülkelerde yoksulluk artmıştır.
- Eğitim sisteminde yaşanan erozyonun bir sonucu olarak gerekli kalifiye eleman yetişememiş, bu nedenle beyin gücü eksikliği yaşanmıştır.
- Merkezi planlılar sanayide belirli tercihlere sahip olmuştur. Kalkınma için ağır sanayi tercih edilmiştir. Bu bağlamda hizmet sektörü ihmal edilmiştir.
- Hem fiziksel hem de sosyal sermayeye yönelik yüksek yatırımlar yapılmıştır.
- Merkezi planlamada yatırımlar için gerekli olan tasarrufları toplayacak mali bir sisteme ihtiyaç duyulmamıştır.

- Bu sistemde piyasa ekonomisini destekleyen kurumsal ve yasal altyapıya ihtiyaç duyulmamıştır.

Geçiş ekonomileri sahip oldukları bu nitelikler sebebiyle, piyasa ekonomisine geçişi çare olarak görmüşlerdir. Bir başka ifadeyle yaşadıkları sorunları aşmak için yapısal reformları uygulamayı bir çıkış yolu olarak görmüşlerdir (Turan ve Işık, 2007: 9-10).

Merkezi planlamadan piyasa ekonomisine geçiş yapan ülkelerde yapılması gereken işlemlerle ilgili olarak IMF yaklaşımını dört temel noktada toplamaktadır. Birincisi öncelikle liberalleşme ve makro ekonomik istikrarın sağlanması bakımından hükümetlerin acele etmesi gerekir. İkincisi özelleştirme ve yeniden yapılandırma belli bir adaptasyon süresini içerdiğinden tedrici olarak yapılması uygun olacaktır. Üçüncüsü yasal ve kurumsal yapılanma tedrici olarak gerçekleştirilmelidir. Son olarak üretim düşüşü ve yüksek enflasyon yaşanmaması için başlangıçta makro ekonomik istikrar sağlanmalıdır (IMF, 2000: 2-7).

Geçiş ekonomilerindeki ülkelerin merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçerken yaşadığı süreci Kornai şu şekilde ifade etmektedir: “Sosyalizmden kapitalizme geçiş, özel mülkiyete karşı anayasal hükümlerin tasfiyesi, özel teşebbüsün resmi düzeyde teşviki, özelleştirmenin özendirilmesi ve kapitalizm yanlısı ideolojilerin savunulabilmesinin legal hale getirilebilmesi süreçlerini ihtiva eder. Bununla birlikte, kapitalizmi toplum üzerine empoze etmeye gerek yoktur. Herhangi bir siyasal parti tarafından toplum üzerinde uygulanması gereken genetik bir programa ihtiyaç bulunmaz. Yalnızca engeller kaldırılır ve başka hiç bir şey yapılmasa bile kapitalizm er veya geç(tedrici bir şekilde de olsa) ortaya çıkar” (Yaman, 2002: 9-10).

Diğer yandan, Avusturya Ekolü iktisatçılardan Peter Boettke’ye göre ekonomik reformların başarısı, Kornai sisteminde tasvir edilen mekanizmanın ne ölçüde tersyüz edilebildiğine bağlıdır. Boettke’ye göre : “Söylemesi kolay ve uygulaması zor olsa da, eski sosyalist planlı ekonomilerin yapması gerekenler açık ve nettir. Eğer ortada siyasal açıdan bir tekелci strüktür varsa bunu demokratik rekabetçi bir düzenle, iktisadi tekел varsa bunu rekabetçi firma düzeni ile eğer ortada kıtlıklar varsa bunu serbest fiyat mekanizması düzeni ile, eğer enflasyon varsa bunu sıkı para politikası ile, mali dengesizlik varsa bunu mali

disiplin ile ve çalışma caydırılıyor ise bunu da çalışmayı teşvik edici politikalarla değiştirmek gerekmektedir” (Yaman, 2002: 9-10).

Oleh Havrylyshyn ve Thomas Wolf yapmış oldukları çalışmada piyasa ekonomisine geçişe yönelik dönüşümün aşağıdaki unsurları kapsadığını belirtmişlerdir (Egeli, 2002, s.256):

- Ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve piyasa işlemlerinin serbestleştirilmesi ve bunun gerçekleştirilmesi için gerekli kaynakların etkin bir şekilde kullanılması;
- Makro ekonomik istikrarın sağlanması için piyasa merkezli enstrümanların doğrudan geliştirilmesi;
- Özelleştirme yoluyla etkili bir işletme yönetiminin ve ekonomik verimliliğin sağlanması;
- Sıkı bütçe politikalarının uygulanması;
- Hukukun üstünlüğü, piyasaya giriş düzenlemelerinin saydamlaştırılması ve mülkiyet haklarının korunmasına yönelik olarak gerekli yasal ve kurumsal altyapının oluşturulması;

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla, merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yarış içerisindeki ülkelerden bazıları geçen on beş yılın sonunda bitiş çizgisine yaklaşmış; diğerleri ise, hareket noktasındaki bazı engelleri aşmak için çaba göstermektedirler.

Geçiş sürecindeki ülkeler piyasa ekonomisine geçiş açısından bir değerlendirmeye tabi tutulduğunda iki ayrı ülke grubu ortaya çıkmaktadır. Birinci grupta, dönüşüm sürecini tamamlamış ve AB üyeliğine kadar gelmiş MDA ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri yer alırken; ikinci grupta, geçişin sağlanması açısından gerekli reformların istenen seviyede gelişmediği BDT ülkeleri yer almaktadır.

Genel olarak geçiş ekonomisine sahip olan ülkeler dört grupta değerlendirilebilir: (Turan ve Işık, 2007: 11)

1. MDA Ülkeleri

2. Baltık Cumhuriyetleri
3. BDT Ülkeleri
4. Doğu Asya Ülkeleri

MDA ülkelerinin hükümetleri, geçiş sürecinde halkın desteğini alarak, bu sürecin başarıyla tamamlanması bakımından kararlı ve istikrarlı davranmışlardır. Bunun yanı sıra MDA ülkelerinin geçiş sürecinde başarılı bir ivme yakalamalarında ticari ortaklarla olan ilişkileri, gelişmiş ülkelere olan coğrafi yakınlıkları, AB'ye üyelik sürecinde almış oldukları mali-teknik destek ve yardımlar önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

Geçiş sürecinin başlangıcında nispeten yoksul bir ekonomiye ve gelişmemiş sektörlere sahip, buna ek olarak bölgesel huzursuzluklar yaşayan BDT ülkelerinin bu süreçte başarılı olduğu söylenemez.

Baltık Cumhuriyetleri ise, reform politikalarının uygulanması konusunda MDA ülkeleri kadar hızlı ve kararlı davranmasa da BDT ülkelerinden daha başarılı bir geçiş süreci yaşamışlardır.

1.2. Piyasa Ekonomisine Geçişte Reform Stratejileri

Geçiş ekonomileri olarak nitelendirilen ülkelerde ana hedef, daha önce sahip oldukları planlı ekonomiyi terk ederek, küreselleşen dünya ekonomisine uyum sağlamak için serbest piyasa ekonomisine geçmektir. Bu bağlamda geçiş ekonomilerinin bu süreçteki temel amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Turan ve Işık, 2007: 75-77):

- Planlı ekonomi dönemindeki ekonomik etkinlik sorununun sistem değişikliği yoluyla giderilmesi;
- Ekonomik etkinliğin sağlanmasına paralel olarak ekonomide istikrarlı bir büyüme ortamının temin edilmesi;
- Merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçişin temel nedenlerinden biri de uzun dönemli yaşanan makro ekonomik istikrarsızlıkların giderilerek ekonomide istikrarın sağlanmasıdır. Bu bağlamda makro ekonomik istikrar için piyasa merkezli enstrümanların doğrudan geliştirilmesi;

- İç piyasa ile sınırlı olan talebin serbest piyasa ekonomisi aracılığıyla dış pazara açılması;
- Rekabet gücünden yoksun ulusal firmaların serbest piyasa koşulları altında rekabet güçlerinin artırılması ve rekabet gücüne sahip olmayan firmaların yerlerini daha etkin firmalara bırakması. Buna bağlı olarak rekabet gücüne ve etkinliğe sahip olmayan kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve bu yolla etkili bir işletme yönetiminin ve ekonomik verimliliğin sağlanması;
- Yaşam standartlarını yükseltecek gelir düzeyine ulaşmak istemeleri;
- Ekonomik faaliyetlerin, fiyatların ve piyasa işlemlerinin serbestleştirilmesi ve bunların gerçekleştirilmesi için gerekli olan kaynakların etkili bir şekilde kullanılması;
- Küreselleşen dünyada bir zorunluluk olarak ortaya çıkan demokrasinin bütün kurumlarıyla yerleştirilmesi, bu çerçevede temel teşkil eden hukukun üstünlüğü, piyasaya giriş düzenlemelerinin saydamlaştırılması ve mülkiyet haklarının korunması için gerekli olan kurumsal ve yasal çerçevenin oluşturulması;

Bu ülkelerde, hedef serbest piyasa ekonomisine geçiş olduğundan, seçilen stratejiler de bu hedefin önünde yer alan engellerin ortadan kaldırılmasına ve aralıksız devamının sağlanmasına yardım edecek şekilde olmalıdır.

Reformların hızı ve sonucu geçiş sürecini etkilemiştir. Geçiş ekonomilerinde geniş çaplı reform stratejilerine ve belirli politikalara uyum için bu sürecin getirdiği belirli ekonomik şartların ve politik kısıtlamaların kabul edilmesini zorunlu kılmıştır. Reform politikaları ve geçiş süreci açısından ülkeler arasında bazı temel özellikler görülmektedir. Ancak ülke bazındaki şartlarda meydana gelen değişimlerle belirli politikaların yanında, seçilen reform stratejisinin yeterli bir etkiye sahip olması önem arz etmektedir. Benzerlikler daha çok mikro serbestleşme, ithal yapısındaki değişiklikler ve özellikle dış ticaret ile özelleştirme politikasındaki tutum değişikliği ile ilgilidir. Başlangıçta makro ekonomik politikalarda beklenmedik şekilde geniş farklılıklar ortaya çıkmıştır. Fakat 1990'lı yılların ikinci yarısında bu farklılıklar azalmıştır (Gomulka, 2000: 69-70).

Eski sosyalist ülkelerin piyasa ekonomisine geçişi başarılı bir şekilde gerçekleştirmeleri açısından bu süreçte hangi stratejileri takip etmeleri gerektiği konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu konudaki tartışmalar IMF ve Dünya Bankası

gibi uluslararası kuruluşların bünyesinde çalışan iktisatçılar, batılı iktisatçılar, geçiş ekonomisi iktisatçıları ve Doğu Avrupa'daki iktisatçılar arasında olmuştur.

Tartışmada iktisatçılar iki farklı geçiş stratejisini savunmuşlardır. Bunlar “şok terapisi” (shock therapy), “soğuk hindi” (cold Turkey) ve “büyük patlama” (big bang) gibi adları almıştır. Diğer geçiş strateji ise “aşamalı strateji” veya “tedricilik” (gradualism) olarak adlandırılmıştır. Burada tartışmanın temelini esas olarak, Polonya ve Macaristan'da serbest piyasa ekonomisine geçişte uygulanan iki farklı strateji oluşturmaktadır. Polonya, birden tüm alanları içine alacak şekilde reformu başlatırken; Macaristan, daha yavaş bir şekilde serbestleşmeyi tercih etmiştir (EBRD, Transition Report, 1999: 7).

Diğer taraftan, geçiş ekonomileri reformların uygulanış zamanı bakımından erken reformcular geç reformcular olarak da bir sınıflandırmaya tabi tutulmuşlardır. MDA ülkeleri arasında Arnavutluk, Bulgaristan, Makedonya, Romanya geç reformcular; Macaristan, Litvanya, Polonya, Letonya, Bosna Hersek ve Hırvatistan erken reformcular olarak nitelendirilmektedir. Eski Sovyet Cumhuriyetlerinin oluşturduğu BDT ülkeleri ise, aynı değişim sürecini geçirmiş olmakla birlikte aralarında derin farklar gözlenmektedir (Bal, 2003).

Geçiş sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi bakımından uygulanacak stratejilere göre bu ülkelerin gerçekleştirmek durumunda oldukları bazı radikal reformlardan da bahsedilebilir. Öncelik sırasına göre bu reformlar şunlardır; sürdürülebilir büyüme ve makro ekonomik istikrarın sağlanması, ticaretin serbestleştirilmesi, yeniden yapılandırma ve özelleştirme, özel girişimi teşvik eden yasal düzenlemeler, vergi reformu ve kurumsal yeniden yapılandırmadır (IMF, 2000).

1.2.1. Şok Terapi Reform Stratejisi

Şok terapisi stratejisinde makro ekonomik dengelerin serbest piyasada fiyat mekanizmasının işleyişi ile gerçekleşmesi, piyasa ve fiyatların serbestleşmesi, komünist sistem kurumlarının dağıtılması, kamu teşebbüslerinin yeniden yapılandırılması ve yeniden yapılanmaya yönelik reformların aynı anda gerçekleştirilerek olabildiğince kısa sürede geçiş sürecinin tamamlanmasına dayanmaktadır (Turan ve Işık, 2007: 79).

Geçişin hızı şok terapisi stratejisinin belirleyici özelliğini oluşturmaktadır. Bu stratejiye göre, piyasa ekonomisine geçiş mümkün olduğunca en kısa sürede gerçekleştirilmelidir. Bu stratejiyi savunanlar, yavaş geçişin melez bir ekonomik sistem oluşturup, bir yandan eski sistemin kalıntılarının bir yandan da yeni sistemin unsurlarının geçerli olduğu bir ortamda iktisadi ajanlara yanlış sinyallerin gönderilmesine, bu durumunda yanılgılara ve yanlış kararlar alınmasına yol açacağına vurgu yapmaktadırlar (The World Bank, 1991: 17).

Şok terapisi stratejisi, bütün ekonomik ve politik krizlere rağmen çoğu eski Sovyetler Birliği ve MDA ülkeleri tarafından tercih edilmiştir. Bu strateji iki kategoride değerlendirilmektedir. İlki S varyant olarak ifade edilen güçlü değişim ve diğeri ise W varyant olarak ifade edilen zayıf değişim. S varyantı, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Slovakya ve Slovenya gibi ülkeler uygulamışlardır. W varyant ise özellikle Rusya ve Ukrayna başta olmak üzere diğer ülkeler tarafından benimsenmiştir (Gumolka, 2000: 69-70).

S varyantı açıklayan bir yöntem, Çek Cumhuriyeti başbakanı V. Klaus tarafından 10 emir niteliğinde şu şekilde formüle edilmiştir (Gumolko, 2000: 69-70):

1. Post komünist ülkelerde yapılan reformlar, karmaşık sosyal ve politik bir sürecin sonucudur. Bunun bir sonucu olarak bir kişi veya merkez tarafından sosyal yönleri önceden tasarlanamamış veya hazırlanamamıştır.
2. Bu süreçte yabancı yardımlar marjinal bir role sahiptir.
3. Ekonomide meydana gelebilecek bir şokun, çıktıda büyük oranda düşüş meydana getirmesi kaçınılmazdır.
4. Dramatik eylemler, kısıtlayıcı makro ekonomik politikalar, fiyatların serbestleştirilmesi ve özelleştirme sürecinin oluşturulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır.
5. Kısıtlayıcı maliye politikalarının sürdürülebilir bir nitelik arz etmesi zorunludur.
6. Fiyatların serbestleştirilmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkabilecek fiyat şoklarına karşı bir koruma mekanizması geliştirilmeli ve bunun sürekliliği sağlanmalıdır.

7. Ekonomik yapılandırma geniş manada özelleştirmeyi zorunlu ve gerekli kılmaktadır.
8. Değişimin doğal bir sonucu olarak ortaya çıkacak olan maliyetlerin bütün birimlerce paylaşılması zorunludur.
9. İyi bir geçiş süreci piyasanın yabancı mallara açılmasını ve insanların özgür düşünme ve dolaşım hakkına sahip olmasını zorunlu kılmaktadır.
10. Başarılı bir geçiş süreci ancak başarılı politikacıların varlığıyla gerçekleşme zemini bulur.

Geçiş sürecini başarılı bir şekilde tamamlamış olan çoğu MDA ülkeleri ve Baltık Cumhuriyetleri şok terapisi stratejisi içerisinde S varyantı tercih etmiştir. S varyantın en önemli özelliklerinden birisi geçiş sürecinde yabancı yardımların marjinal bir role sahip olmasıdır. Bu bağlamda bu ülkeler AB'ye üyelik sürecinde önemli ölçüde mali ve teknik yardım almışlardır. Geçiş sürecinde yakalanan başarıya en güzel örnek Polonya'dır. Polonya'nın 1989 yılındaki reel Gayri Safi Milli Hasıla'sının 1999 yılı ile karşılaştırıldığında %35 oranında bir artışın yakalandığı görülmektedir.

Başlıca MDA ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları dönemden Helsinki Zirvesi'ne kadar olan dönemdeki katılım sürecinde gerçekleştirdikleri ekonomik ve yapısal reformlarla, en radikal değişimler bu dönemde gerçekleştirilmiş ve devletin ekonomi üzerindeki etkisi önemli ölçüde kaldırılmıştır.

1992 yılında Rusya'da uygulanan sıkı bütçe uygulamaları, dezenflasyon ve fiyatları tam olarak serbestleştirme, ticaret ve serbest dolaşım ile ilgili reformları kapsayan Gaidar planı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yani, liberalleşme sürecinde yapılan hatalar yeni firmaların tesis maliyetlerinin yüksek olmasına neden olmuştur. Son beş yıllık dönemde uygulanan geniş kredi sübvansiyonları ve giriş engelleri uygulanan stratejinin başarıya ulaşmasında engel olmuştur. Bununla birlikte, Rusya'daki reformlar fiyat ve ücretlerdeki büyük ölçekli ve hızlı liberalleştirme ile radikal bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Tam liberalleşme, girişimler için bütçe kısıtının ve dezenflasyon sorununun ortadan kaldırılmasından önce özelleştirme sürecinin başlatılması Rusya ve diğer çoğu BDT ülkeleri tarafından kabul edilen reform stratejisinin temel karakteristik özelliklerini oluşturmaktadır (Sullivan, 1992: 72-73).

İstikrarlı bir makro ekonomik yapının oluşturulmasıyla sağlanan orta ve uzun vadeli kazanımlar genellikle geniş bir süreç olarak düşünülürken, kısa dönemli kazançlar makro ekonomik politikalardaki küçük çaplı değişimler sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bir ülke iyileşme ve sürdürülebilir büyüme sürecine bir kez girdiğinde, yüksek bir makro ekonomik istikrar önemli olmaktadır. Bu gereklilikler AB üyesi tüm ülkelere uygulanmaktadır (Gomulka, 2000: 71).

Şok terapi nispeten sürdürülebilir olduğunu kanıtlamış ve MDA ülkeleri ile Baltık Cumhuriyet'lerindeki ekonomik performansın ilerletilmesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu ülkelerle bir karşılaştırma yapıldığında şok terapisi, Rusya'da ve BDT'nin diğer ülkelerinde daha az başarılı olmuştur.

1.2.2. Aşamalı Reform Stratejisi

Şok terapisi stratejisine alternatif olarak, aşamalı reform stratejisi yönetimi ileri sürülmüştür. Bu strateji reformların aşamalı olarak gerçekleştirilmesini savunmaktadır. Aşamalı reform stratejisini savunanlara göre, piyasa ekonomisine geçiş mümkün olduğu ölçüde ekonominin kötüye gitmesini önlemek ve insanları korumak amacıyla aşama aşama gerçekleştirilmeli, geçiş zamana yayılmalıdır. Bu stratejiyi savunanlara göre, özellikle yapısal reformların “bir gecede” yapılması mümkün değildir. Aşamalı reform stratejisini savunanlar bu tutumlarının temelini her ülkenin başlangıç koşullarının ve her ülkenin serbest piyasa ekonomisine birden geçmeye hazır olamayacağına dayandırmaktadırlar (Lavigne, 1995: 237-272).

Bu yöntemin temeli, eski usulde çalışan işletmelerin faaliyetlerinin ve bu işletmelerdeki istihdamın daha yavaş bir şekilde ortadan kaldırılması, buna paralel olarak da kamu sektörünün piyasa etkinliğinin azaltıldığı oranda özel sektör firmalarının faaliyete geçmelerinin ve etkinliklerinin artırılmasına dayanmaktadır (Park, 1998: 44-52).

Aşamalı reform stratejisinde standart bir modelin olmadığı görülmektedir. Bu strateji, reformların nasıl yapılması gerektiğini tam olarak ortaya koymamaktadır. Bunun nedeni ise, bu stratejinin doğasında yatmaktadır. Bu bağlamda, ülkelerin başlangıç

koşulları, izlenecek strateji üzerinde etkili olabilir ve ülkeler buna göre kendi başlangıç koşullarından yola çıkarak değişik stratejiler benimseyebilirler (Fisher ve Sahay, 2000: 17).

Aşamalı reform stratejisi tedrici olarak ekonomik gelişmenin sağlanmasına yönelik bir reform stratejisi olmakla birlikte bu yönetimi tercih eden ülkelerin bu stratejiyi tercih etmelerini gerektiren çeşitli etkenler söz konusudur. Bunlar aynı zamanda ülkeden ülkeye farklılık arz eden nedenlerdir. Kısaca sıralamak gerekirse bu nedenler(UNDP, 1997: 10):

- Aşamalı stratejiyi tercih eden ülkelerdeki tarihsel gelişim,
- Politik yapı,
- Yaşam standardı,
- Halkın psikolojik yapısının şok terapisi stratejisine uygun olmaması,

Aşamalı reform stratejisinin ilk önceliği makro ekonomik istikrarın sağlanmasıdır. Etkin bir piyasa ekonomisinin oluşturulması açısından ilk yapılması gereken, enflasyonun kontrol altında tutulmasıdır. Bu ise, sıkı para ve maliye politikalarının yanında fiyat denetimlerini de gerektirir. Ancak, sıkı para ve maliye politikalarının, çıktı üzerinde baskı oluşturarak ekonomiyi derin bir durgunluğa sokması mümkündür. Bu açıdan böyle bir tehlike yaşayabilecek öncelikli sektörlerin belirlenerek çıktığı canlandırarak önlemlerin alınması gereklidir (Turan ve Işık, 2007: 84).

Aşamalı reform stratejisini savunanlar, geçiş sürecinin daha az sosyal kayıplar verilerek bu stratejiyle gerçekleştirilebileceğini öne sürmektedirler. Ancak, şok terapisini savunanlar, bu iddiaya cevap olarak hangi stratejinin daha az maliyetli olduğunu belli olmadığını savunmaktadırlar. Bu bağlamda, şok terapisi başlangıçta aşamalı reform stratejisine göre daha kötü bir duruma yol açsa da, bu durumdan daha hızlı bir şekilde çıkılacaktır. Buna karşılık, aşamalı reform stratejisi başlangıçta şok terapisine göre ekonomik durumu daha az kötüleştirmesine rağmen, bu durum daha çok zaman alacak ve yıllarca yaşanacaktır (Lavigne, 1995: 120).

Piyasa ekonomisine geçişte şok terapisinin mi yoksa aşamalı stratejinin mi daha başarılı sonuç vereceği konusundaki tartışma sıcaklığını kaybetmiştir. Genel olarak makro ekonomik istikrarın hızlı sağlanması gerektiği, yapısal reformların ise daha yavaş bir

şekilde yapılması gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır (Fisher ve Sahay, 2000: 17).

1.3. Yapısal Dönüşüm Politikaları

Planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçişi ve tek partili dönemden demokratik kuralların geçerli olduğu sürece geçişi tanımlayan geçiş süreci, politik ve ekonomik bir dönüşümü içermektedir ve dünya nüfusunun dörtte birini etkisi altına almış tarihi bir deneyimdir. Bu süreçte Merkezi Avrupa'daki politik rejim kısa sürede değişmiştir. Sonrasında, Sovyetler Birliği dağılarak on dört yeni bağımsız devlet ortaya çıkmıştır.

Geçişin tamamlanmasına yönelik gerekli politik reformlar benzeri görülmemiş şekilde gerçekleştirilmiştir. Ekonomik ve politik yapıda dönüşümü sağlamak adına, geçiş sürecinde sosyalizmde kontrol altında olan fiyatların serbestleştirilmesi, ticaretin serbestleştirilmesi, kapital ve sermaye akışının serbest bırakılması, özel sektör girişimlerine izin verilmesi, özelleştirme yoluyla özel mülkiyet haklarının sağlanması ve mali sistemin yapılandırılması gibi sistematik değişiklikler yapılmasına yönelik adımlar atılmıştır (Denizer, 1997: 1).

Tüm geçiş ekonomileri sosyalist sistemden piyasa ekonomisine geçiş yolculuğunu tamamlamamıştır. Gerçekten 1994 yılının sonbaharında bazı Merkezi Asya ülkeleri ve bazı Sovyet sonrası devletler, Ukrayna ve Beyaz Rusya gibi ülkeler piyasa ekonomisine geçişte net bir karar henüz almamıştır. Bu ülkeler hem ekonomik ve siyasi alanda komünist sistemden kopmamak için uğraşmışlar hem de üçüncü bir yol aramışlardır (örneğin kısmi fiyat kontrolü, ihracat kontrolleri ve kamu mülkiyeti için merkezi bir rol gibi).

Geçiş stratejilerinin sınıflandırılmasında üç basit parametre vardır:

- Geçişin ana alanlarında eylemlerin hızı: makro ekonomik istikrar, liberalizasyon ve kurumsal değişim, özelleştirme ve yeniden yapılanma.
- Uygulanan politikaların iç tutarlılığı ve kapsamı, reformun sözde kritik parçalarının düzenlenmesi, hem makro ekonomik alanda kötü idareden hem de mikro düzeyde daha ciddi sistematik boşluklardan kaçınmak.
- Toplu geçiş sürecini sağlamak (Dabrowski, 1996: 7).

Geçiş sürecine yönelik olarak uygulamaya konulmuş olan reform stratejilerinin temel beş unsuru içerdiğini söylemek mümkündür (Gumolka, 2000: 69-70):

- Makro ekonomik dengelerde istikrar; enflasyonu, yurtiçi finansmanı ve dış borçları dikkate almaktadır.
- Mikro düzeydeki liberalleştirme; piyasaların serbestleştirilmesi, fiyat, ticaret ve giriş serbestisinin sağlanması gibi temel reformları içine almaktadır.
- Yapısal değişimler; özellikle özelleştirme ve uluslar arası ticaretle ilgili düzenlemeleri içermektedir.
- Dış yardımlar.
- Güvenlik ağı.

Geçiş ekonomilerinde uygulanan reformları Svejnar iki tip olarak sınıflandırmıştır; I. Tip reformlar; makro ekonomik istikrar politikaları, piyasaların serbestleştirilmesi, banka sisteminde monobank uygulamasının terk edilmesi, özel sektör firmalarının teşvik edilmesi, küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi, yeni sosyal güvenlik ağının kurulması, emeğin yeni kurulan özel şirketlere göre uyumlaştırılması, bütçe reformları gibi uygulamaları içermekte ve hedeflemektedir. II. Tip reformlar ise, büyük ölçekli özelleştirme, piyasa ekonomisine dayalı yasal düzenleme ve uygulamalar, kurumsal reformlar, ticari banka sektörünün geliştirilmesi, emek piyasasına yönelik düzenlemeler ve sosyal güvenlik ağının kurumsal yapısının oluşturulmasını kapsamaktadır (Svejnar, 2001: 2-4).

Geçiş sürecinde ekonomik politikaların ve reform stratejilerinin belirlenmesinde kritik fark politik değişim konusunda olmuştur. Tüm Merkezi Avrupa ülkeleri ve Baltık ülkeleri komünizmi kırmaya istekli olmuştur. Bu ülkelerde geçiş öncelikle politik değişim olarak karakterize edilmiştir. Komünistler ise bunu ihmal etmiş ve reformların önünü açan sıra dışı politik süreci kaldırmışlardır.

Reformların hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesinden ziyade, eski komünistler Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ortaya çıkan BDT ülkelerini geliştirmekten ziyade, federasyon içinde gelişmelerini ümit etmiştir. Rusya federasyonu yeni rubleyi tartışırken ve 1993'ün sonlarında diğer ülkeleri ruble bölgesine dahil olmaya zorlarken, bir çok ülke

söz konusu politikaları uygulamak istememiştir. Kısacası, reform tercihleri ülkelerin politikalarına ve anlayışlarına göre oluşmuştur.

Merkezi Avrupa ve Baltık ülkeleri AB'ye katılmak istemiş ve bu durum söz konusu ülkeleri başlangıçta reformların gerçekleştirilmesi için gerekli politik değişimi gerçekleştirme konusunda cesaretlendirmiştir (Denizer, 1997: 17).

MDA ülkelerinde planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş travmatik olmuştur. Ancak 1990'lı yılların ikinci yarısında tablo esaslı şekilde gelişmiştir. Başlıca reformcular arasında yer alan Polonya çok uluslu bir piyasa ekonomisi oluşturmaya yönelik bir yol takip etmiştir. Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Romanya ve Slovakya'da piyasa ekonomisine geçişte önemli gelişmeler göstermişlerdir. Bu bağlamda eski Sovyet devletlerinden birkaçı (Kırgızistan ve Moldova) olumlu bir süreç yakalamıştır (Wolf, 1999: 1).

Komünizmin çöküşünün ardından eski Sovyet Blok'u çoğu ülkeler ekonomik liberalleşme biçimini benimsemiştir. Fakat Rusya, Ukrayna, Moldova, Kazakistan, Beyaz Rusya, Azerbaycan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'da piyasa reformu sınırlanmıştır (Tupy, 2003: 4).

Eski Sovyet Blok'unda politika yapımcılar geçiş sürecine yönelik olarak izledikleri stratejide kurumsal ve politik reformlarla birlikte makro ekonomik istikrar ve mikro ekonomik yeniden yapılanma üzerinde odaklanmışlardır. Bu stratejilerin uygulanmasında ülkelerin hızı farklıdır ve kendine özgüdür.

Burada makro ekonomik strateji para ve maliye politikalarının sınırlandırılmasını, fiyatların kontrol altında tutulmasını ve birçok durumda sabit döviz kuru üzerinde durmaktadır. Mikro strateji enerji, konut ve temel gıda maddeleri gibi ana fiyatların sürekli olarak ücret ve döviz kuruyla birlikte kontrol altında tutulmasına rağmen fiyatların hızlı bir şekilde serbestleştirilmesine vurgu yapmaktadır. Sovyet blok'unun ticari alanı olan Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi (COMECON) ortadan kaldırılmış ve birçok ülke uluslararası ticarete kapılarını hızlı bir şekilde açmıştır. Böylece daha etkin kaynak dağılımının temini dünya fiyatlarına bırakılmıştır. Ayrıca birçok ülke güven sağlamak için

direk sübvansiyonlarını ve devlet yatırımlarını azaltmış ve bunların yeniden düzenlenmesine izin vermiş ya da ortadan kaldırmışlardır. Bankaların ve yeni firmaların oluşturulmasının önündeki engeller ortadan kaldırılmış, küçük çaplı özelleştirmeler yapılmıştır. Bu değişiklikler emeğin devlet firmalarının dışında geniş ölçüde yeniden dağılımına sebep olmuş, bunların bazıları yeni özel firmalara gitmişler ve bunlar için işsizlik sona ermiştir (Svejnar, 2001: .4-5).

Radikal reformculardan Çek Cumhuriyeti, Estonya ve Letonyada sırasıyla başbakanları Klaus, Maart Laar ve Einars Lepse'nin önderliğinde, Polonya ekonomi bakanı Leszek Balzerowicz ve Macaristanda Harvard iktisatçılarından Janos Kornai gözetimi altında piyasa ekonomisine geçiş sağlanmaya çalışılmıştır.

Radikal reformun esas unsuru sağlam bir para politikası ve hiper enflasyonun ortadan kaldırılmasıdır. Bu gruptaki ülkelerin merkez bankalarının çoğu devlet müdahalesinden arındırılarak bağımsız hale gelmiştir. Komünizm altında eski Sovyet Bloku'na dahil çoğu çeşitli ve karşılıklı birbiriyle değiştirilebilir olmayan döviz kurları sürdürülmüştür. MDA ülke paraları daha sonra her biri sabitlenmiş ya da serbestçe dalgalanmıştır. MDA ülkelerinin hükümetleri hem mali politikalarını sıkılaştırmış hem de geniş bütçe açıklarını gidermişlerdir. Fiyatlardaki kısıtlayıcı şartlar kaldırılmış birçok devlet yardımı kaldırılmıştır. Bu tedbirlerin beraberinde iç ve dış ticaret liberalize edilmiş ve birçok kamuya ait tekeller özelleştirilmiştir. Özel sektör faaliyetleri üzerindeki birçok kısıtlamalar ortadan kaldırılmıştır.

Aşamalı stratejiyi savunanlar radikal reformların daha yüksek sosyal maliyetlere ve çıktıda daha keskin düşüslere yol açacağına inanmışlar bundan dolayı daha aşamalı bir yaklaşımın gerekli olduğunu savunmuşlardır. Doğal olarak aşamalı yaklaşımın en büyük kalesi sosyalizmin en derin olduğu SSCB olmuştur. Rusya'nın ekonomik vizyonu kendileri için ekonomik özgürlük ve diğerleri için sert düzenlemeler olmuştur. Karar alma sürecinde devlet müdahalesinin serbest bırakılması fakat devlet yardımlarına dayanarak ve olası rekabeti sınırlandırarak karlarını maksimize etmeyi ümit etmişlerdir. Böylece aşamalı yaklaşımı savunanlar sağlam bir para politikası yerine can çekişen Sovyet endüstrisine yönelik olarak yatırım yapılmasına yönelik iddialarını sürdürmüşlerdir. Para basımıyla mali açıklar çoğalmış, bunun sonucunda kaçınılmaz olarak hiper enflasyon ortaya

çıkılmıştır. Aşamalı yaklaşımı savunanlar fiyatların serbestleştirilmesine, mal ihracatının liberalize edilmesine ve geniş ölçekli özelleştirmelere karşı çıkmışlardır. Bunun yerine tarım, enerji sektörü ve büyük sanayi kuruluşları için daha fazla sübvansiyon talep etmişlerdir (Tupy, 2003: .4-5).

Bir grup ülkeler (Polonya, Çek cumhuriyeti, Slovakya, Arnavutluk, Estonya ve Letonya) transformasyonda ilk olarak makro ekonomik istikrar ile ekonomide kapsamlı ve içsel liberalizasyonu içine alan hız ve tutarlılık bakımından radikal bir yola girişmiştir. Bu programları özelleştirme faaliyetlerinin başlatılması izlemiştir. Özelleştirmedeki bazı gecikmeler kurumların kontrol edilmesini ve uygun mevzuatın oluşturulmasını içine alan bir gerekliliği gündeme getirmiştir. 1994'ün sonunda bazı ülkeler, reformların kritik parçalarını gerçekleştirmiş ve geçişin ilk aşamasını tamamlamışlardır.

1994 yılının sonunda Macaristan ve Slovenya geçiş sürecinde ikinci grup ülkelerin seviyesine benzer bir seviyeyi yakalamayı başarmıştır. Ancak bu ülkeler daha yavaş hareket etmişler, fakat oldukça tutarlı bir yol tutmuşlardır. Bu ülkeler özellikle kurumsal reformlar ve daha evvel ekonominin liberalleşmesi bakımından daha iyi bir başlangıç noktasındaydılar.

Slovenya'da olduğu gibi, geçişte yavaş bir yol konusundaki mefhum geniş çaplı özelleştirmeye ilişkilidir. Macaristan geçiş sürecinde aşamalı olarak üç boyutlu olarak hareket etmiştir. Macaristan'ın liberalleşme programı en az üç yılda son bulmuş ve asla makro ekonomik politikalarda hiçbir çarpıcı ölçüm kabul edilmemiştir. Aynı zamanda Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Rusya veya Almanya gibi görülmeye değer hiçbir toplu özelleştirmeyi kabul etmemiştir.

Litvanya, Kırgızistan ve Moldova geçişin başlangıcında esaslı bir liberalleşme ve istikrar sağlama konusunda başarılı olamamışlardır. Bu ülkeler ekonomilerini başarılı bir şekilde daha fazla liberalleştirmek ve istikrar sağlamak için uğraşmışlardır. Litvanya ve Kırgızistan özelleştirme alanında gerçekten iyidirler.

Romanya ve Rusya önemli reformları yapmayı taahhüt etmişler fakat özellikle makro ekonomik alanda çok tutarlı geçiş politikalarına sahip olmamışlar ve kötü makro ekonomik idareden zarar görmüşlerdir.

1991 yılında Bulgaristan, Çek-Slovak ve Polonya modeline benzer çok esaslı bir istikrar ve liberalleşme programına başlanmıştır. Fakat daha sonra geçiş süreci yavaşlamış ve değişimin kritik parçaları gerçekleştirilememiştir. Ayrıca geniş ölçekli özelleştirmelerin başlatılmasındaki yetersizlik kamu kuruluşlarıyla ilgili yumuşak bütçe politikasına dönüşe zorlamakta ve makro ekonomik politikalarda önemli erozyonlara neden olmaktadır.

Birkaç ülke bütün sisteme tesir eden önemli değişikliklere girişmemişler ve 1994'ün sonuna kadar ekonomide özelleştirme ve liberalleşmede küçük ilerlemeler kaydetmişlerdir. Bu, er (Ukrayna) ya da geç (Belarus ve bazı Merkezi Asya devletlerinde) makro ekonomik istikrarsızlık ve hiper enflasyon veya yüksek enflasyonla sonuçlanmıştır (Dabrowski, 1996: 7-8).

Aşamalara göre, siyasi reform önlemlerinde üç seri göz önüne alınmaktadır: Birincisi makro ekonomik istikrar, mikro ekonomik liberalleşme, derin kurumsal yeniden yapılanma. İkincisi istikrar politikası mali ve parasal kısıtlamaları, döviz kuru yönetimini ve mümkün olduğunca ücret ve diğer kontrolleri içermektedir. Üçüncüsü liberalleşme politikası fiyat kontrollerini, dış ticaret üzerindeki miktar kısıtlamalarını, döviz konvertibilitesi kısıtlamalarını, komuta mekanizmasının oranlanmasını ve özel firmaların oluşumu ve gelişimi önündeki engelleri içine alan ekonomik faaliyetler üzerindeki yasal ve bürokratik kısıtlamaları ortadan kaldırmaktadır. Liberalleşme politikası öncelikle piyasa ekonomisine doğru hızlı bir değişimi ve özel sektörün doğal bir şekilde büyümesini destekler. Kurumsal yeniden yapılanma politikası kamu kuruluşlarının özelleştirilmesini, vergi yönetiminin ve yasal kuralların düzenlenmesini, kapitalist ekonomi temellerinin oluşturulmasını, mümkün olduğunca iyi işleyen emek ve mali piyasaların sağlanmasını kapsamaktadır. Sadece politikalar tek başına ekonomik sonuç sağlamaz. Örneğin istikrar sağlanması, istikrar politikasının yanında liberalleşme ve kurumsal yeniden yapılanmanın bir sonucudur.

Düzenlenen politikaların uygulanma oranı değişimin tipine göre olası maksimum hıza bağlı olarak etkilenir. Örneğin, eğer bir hükümet daha önceden önemli fiyat kontrollerini üstlenir ve dengeli bir makroekonomiden dolayı reformları başlatırsa, sadece sınırlı fazla denetimin kaldırılması veya makro ekonomik sıkılaştırmaya ihtiyaç duyulabilir. Veya başlangıçtaki ekonomik durum radikal yaklaşımlara izin verebilir, fakat gerçek politika tedrici olarak tasarlanabilir.

Şüphesiz, istikrar ve liberalleşme politikaları en derin kurumsal değişikliklerden çok daha hızlı uygulanabilir. Bu yüzden radikal strateji piyasa ekonomisine geçişte iki aşamayı kapsamaktadır. İlk aşamada ekonomide genellikle liberalleşme politikaları sayesinde “marketized (piyasalaştırma)” olur ve istikrar politikaları sayesinde ekonomi stabilize edilir, fakat kapitalist yerine sosyalist uygulamalara devam edilir. İkinci aşama, eğer liberalleşme ve istikrar politikaları başarılı olursa, kazançları sağlamlaşır ve derin kurumsal değişim makro ekonomik istikrar altında tamamlanır. Alternatif senaryolar liberalleşme ve istikrarın veya her ikisine de ara verilmesini veya ertelenmesini yada bunların daha uzun bir süreçte uygulanmasını kapsamaktadır ki bu da derin kurumsal değişimi etkileyebilir (Balcerowicz ve Gelb, 1995: 27).

Önce Polonya daha sonra Çek Cumhuriyeti, Bulgaristan, Romanya ve en son Rusya fiyat liberalizasyonu, mali (ve bir çok durumda parasal) disiplin, kurumsal özerklik, bir sosyal güvelik ağının sağlanması, devalüasyon ve cari konvertibilitenin sağlanması gibi maddelerden oluşan paketi benimsemiştir (Williamson, 1992: 20).

Reform paketlerinin uygulanmaya başlanması ve gerçekleştirilen değişimlerin ölçüsüyle birlikte hız üzerinde odaklaşarak, merkezi ülkelerin ekonomik reform paketlerinin karşılaştırması bazı genel gözlemlerle ortaya konmuştur.

Bulgaristan ve Romanya siyasi atılımdan hemen sonra başladığı radikal programlarla birlikte ağır makro ekonomik dengesizliklere karşılık vermiştir. Özel sektörde liberalleşme ve kurumsal değişim Bulgaristan’da çok daha yavaş bir şekilde ilerlemiş, fakat 1993 yılının sonunda gelişen mali dengesizlikler ve yükselen kurumsal kayıplar ve borçların etkisiyle reformların rayından çıkması tehlikesi belirlemiştir. Makro ekonomik

durumu daha az ağır olan Romanya, daha az tutarlı, stop-go¹ makro ekonomik politikayı benimsemiştir. Fakat 1993'ün sonunda yenilenen istikrar ve liberalleşme programını başlatmıştır.

Daha küçük çaplı istikrar problemi, bozuk görelî fiyatlarla birlikte, Çekoslovakya uyguladığı radikal liberalleşmeyi makro ekonomik politikaya rağmen korumuştur.

Macaristan daha tedricî bir liberalleşme ve istikrar politikasıyla orta derecede zor makro ekonomik duruma cevap vermiştir. Bu cevap, büyük ölçüde daha liberal fiyat sistemi de dahil olmak üzere, başlangıç koşullarını yansıtır. Fakat bu, aynı zamanda kasıtlı bir seçimdir. Hükümetin daha radikal bir program tercih etmesi ana muhalefet partisinin tercihidir. Aksine Romanya'nın tedricî yaklaşımı olumlu başlangıç koşullarının yansımaları değil, fakat politik güçler tarafından dikte edilmiştir.

Ülkeler hem radikal istikrar politikalarına hem de radikal fiyat liberalleşmesini benimsemişlerdir. Nitekim fiyatlar yükselmiş ve dış ticaret büyük ölçüde liberalleşmiştir. Buna karşılık Romanya çok daha aşamalı bir liberalleşme uygulamış ve nihai(kesin) fiyat ve faiz oranı ayarlamasını ertelemiştir (Balcerowicz ve Gelb, 1995: 27-28).

Geçiş sürecinde, özellikle Merkezi Avrupa ülkelerinde özelleştirme ve fiyatların serbestleştirilmesi ile birlikte gerçekleştirilen bir diğer gelişme dış ticaretin serbestleştirilmesi olmuştur. Daha önce korumacılık ve COMECON ağırlıklı dış ticaret serbest hale getirilmiştir. Serbestleştirmenin sonucunda dış ticaretin yapısı, ticaret yapılan ülkelerin ağırlığı hızlı bir şekilde değişmiştir. Örneğin Çek Cumhuriyetinin dış ticaretinde kısa bir sürede pazar ekonomilerinin payı %75'e çıkmıştır. Özellikle MDA ülkelerinde batı Avrupa ülkelerinin payı hızla artmıştır. Eski Sovyetler Birliği ülkelerinde (diğerleri kadar radikal değilse de) değişimler olmuştur (Eren ve Bildirici, 2001: 81).

Dış ticaretin serbestleştirilmesine bağlı olarak döviz kurlarının dalgalanmasına izin verilmiş ve (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya ve Slovenya gibi) çok sayıda ülke paralarını konvertibl hale getirmiştir (Milanovic, 1998: 6-8).

¹ Stop go: Hükümetin seçim sonrası sıkı ekonomi politikası uygulamasından sonra seçim dönemi yaklaşırken ekonomik faaliyeti canlandırıcı politika.

On iki yılı aşkın geçiş sürecinde, MDA ülkeleri kapsamlı fiyat ve ticaret serbestleştirmesini sağlamışken, BDT ülkelerinin, ülke grup ortalamalarının çok gerisinde kalmıştır. MDA ülkelerinin on bir yılı aşkın süredir uygulamış olduğu kapsamlı fiyat ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik reformları, BDT ülkelerinin yarısı, bir yıl dahi uygulayamamışlardır. BDT ülkeleri arasında, Kazakistan ve Rusya başta olmak üzere, Ermenistan, Gürcistan, Kırgızistan ve Moldova en iyi performansı sergileyen ülkeler olarak dikkat çekmektedir. BDT ülkelerinin gerekli reform hareketlerini gerçekleştirmede istenilen ölçüyü yakalayamamalarının temel nedeni, yapısal reformları uygulamadaki eksikliklerinden kaynaklanmıştır (Turan ve Işık, 2007: 99).

Eski merkezi planlamaya sahip ülkelerin ekonomik ve politik dönüşümünün üzerinden on yılı aşan bir sürenin geçmesi sonucu oluşan genel kanı, MDA ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri, BDT ülkelerine göre daha fazla ilerleme göstermişlerdir. BDT ülkeleri hala serbest piyasa ekonomisinin fonksiyonlarını hala yerleştirmeye çalışırken, MDA ülkelerinin tamamına yakını ile Baltık Cumhuriyetleri AB üyesi olmayı başarmışlardır.

Seçilen reform stratejisi ile yapısal dönüşüme yönelik reformların başarısı için önemli olan husus, planlı ekonomiye sahip olan ülkelerin, özel mülkiyete dayalı rekabetçi piyasa ekonomisini geliştirmek için nasıl bir yol takip edecekleridir. Temel reformları- fiyatların ve dış ticaretin serbestleştirilmesi, sıkı bütçe politikası ve özel mülkiyetin verimli alanlara yayılması-piyasadan gelen sinyallere göre takip edilen işlemlerin seviyesi çerçevesinde belirlenen kurallar düzenlemektedir. Eğer yapısal reformlar, başarıyla uygulanmışsa fiyatların takip ettiği piyasa yapısı refah artışını sağlayacaktır.

Genel olarak; geçiş sonrası Komünist partilerin aynen veya değişik biçimlerde iktidarda bulunduğu ülkelerde geçişin daha yavaş ve sorunlu gerçekleştiği söylenebilir. Buna karşılık diğerlerinin iktidara geldiği ve liberalleşmenin gerçekleştiği ülkelerde daha hızlı olmuştur.

Polonya, Macaristan ve Çek Cumhuriyeti'nde geçiş süreci özgür bir ortamda gerçekleşmiştir, yeni yönetim yeni kadroları yönetime getirmiştir. Buna karşılık Beyaz

Rusya, Ukrayna ve Asya ülkelerinin çoğunda yönetim değişikliği ya gerçekleşmemiş ya da biçimsel olarak gerçekleşmiştir (Eren ve Bildirici, 2001: 80-81).

Genel bir değerlendirme yapıldığında görülmektedir ki, BDT ülkelerinde serbest piyasa ekonomisini oluşturmaya yönelik reformların uygulanmasında ciddi zorluklar yaşanmış ve bu durum bazen reformların eksik uygulanmasıyla sonuçlanmıştır. BDT ülkelerinin çoğu reform süreci boyunca ya reformları kısmi uygulamışlar ya da reformlar kağıt üzerinde kalmıştır. Sonuç olarak olaya bölgesel bir perspektiften bakıldığında, MDA ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri, yapısal dönüşümün sağlanması açısından reformlarda sona yaklaşırken, BDT ülkelerinin daha kat etmesi gereken uzun bir yol bulunmaktadır (Turan ve Işık, 2007: 94-96).

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÜLKE PERFORMANSLARI

2.1. Merkezi Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Polonya

27 AB ülkesi arasında 2006 yılı itibariyle 312,7 bin kilometre kare yüzölçümüne ve 38,141 bin kişilik nüfusa sahip olan Polonya AB içerisinde önemli bir ağırlığa sahip olmasının yanında, ayrıca ciddi anlamda bir yabancı sermaye cazibe merkezi ve gelecekte önemli tarım potansiyeli ile adından söz ettirecek bir ülke durumundadır (CSO, 2007: 2).

1990'dan sonra geçiş ekonomisi olarak adlandırılan ve bu süreci gerçekleştirmek adına çeşitli reformlar yapan eski sosyalist ülkelerden biri olan Polonya, komünist blok'un çözülmesinin ardından hızlı bir piyasa reformu izlemiştir. Polonya, 9 Kasım 1989 tarihinde Berlin duvarının yıkılmasını takip eden komünist blok'un çözülmesinden önce merkezi planlamaya dayanan sosyalist ekonomisini reforme etme amaçlı bazı politikalar uygulayan Macaristan ve Yugoslavya ile birlikte genel olarak geçiş ekonomileri arasında farklı bir noktada piyasa ekonomisini oluşturmaya yönelik reformlarına başlamıştır. Polonya, AB'ye birlikte tam üye olduğu Baltık ülkeleri ve Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan'la birlikte geçiş ekonomilerinin tersine şu anda bir geçiş ekonomisi olarak değil, geçişi tamamlamış ve piyasa ekonomisi ile bütünleşmiş bir ekonomi durumuna gelmiştir. Hatta belirtmek gerekir ki, bu ülkelerden bir kısmı artık Post-Transitional Countries/Economies (Geçiş Dönemi Sonrası Ülkeler/Ekonomiler) olarak adlandırılmaya başlanacak kadar geçiş sürecinde ilerlemiş ve bazıları Avrupa Birliği'ne yeni üye olmuşlardır. Bu ülkelerden biri Polonya'dır (Buluş, 2008: 25).

Komünist sistemin çökmesinin ardından reform ve yeniden yapılanma sürecine giren Polonya'da, artık ekonomik faaliyetlerin büyük bölümünü hızlı gelişen özel sektör üstlenmiş durumdadır. Özel sektörün dinamik gelişmesinin ardındaki faktörler sürekli

doğrudan yabancı sermaye akışı ve ülkenin girişimci bir nüfusa sahip olmasıdır. (<http://europa.eu.int/comm/enlargement/poland/index.htm>).

Polonya son 15 yıl içerisinde ülkede ekonomik faaliyetlerin yüzde 75'inin özel kuruluşlarca gerçekleştirilmesi, büyük ölçüdeki fiyat serbestleştirilmesi, açık dış ticaret rejimi ve ülkede oldukça liberal durumda olan yabancı yatırım koşulları ile ilişkili olarak en ileri geçiş ekonomilerinden biri durumundadır. Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Estonya'nın ardından geçiş sürecini başarıyla gerçekleştiren bir ülke konumundadır.

Polonya'da, makro ekonomik istikrarın sağlanması ve orta vadede Euro'ya geçişe olanak verilmesi açısından mali reformların sürdürülmesi hala daha önemini korumaktadır. Yaklaşık olarak yüzde 18'lik AB'deki en yüksek işsizlik oranı ve büyük bölgesel dengesizliklerin Polonya'nın önündeki en büyük sorunlar olmaya devam etmesi muhtemeldir. Rekabet gücü, iş ortamı ve istihdam olanakları oluşturma konuları, politik ve ekonomik gündemin üst sıralarında yer almaktadır (EBRD, 2006).

2.1.1. Polonya'da Yapısal Dönüşüm

Eylül 1989'da Polonya, komünist yasalardan kendini arındıran ilk Doğu Avrupa ülkesidir. Politik açıdan Polonya'nın açık ve demokratik bir topluma dönüşmesi, olağanüstü bir gelişme olmuştur. Ekonomik açıdan, ülke 1990'a pazar ekonomisini oluşturmaya yönelik köklü değişimlerle başlamıştır. Bu bağlamda ilk olarak yüksek enflasyon, ücret-fiyat spiralinin önlenmesine yönelik olarak, sıkı para ve gelir politikaları yoluyla ekonominin stabilize edilmesi gerekmiştir. Nominal fiyatları sabitlemek için para devalüe edilmiş ve dolara sabitlenmiştir. Fiyat reformları uzlaşmasız bitirilmiş, hemen hemen bütün fiyatlar serbestçe yükselmiş, faiz oranları pozitif duruma gelmiş, dış ticaret politikası liberalize edilmiş ve tarihteki en önemli özelleştirme programı yerine oturmuştur (Gültekin, 1992: 37).

Polonya 1987'den itibaren, hızlı özelleştirme, fiyat liberalizasyonu ve kamu mali açıklarını azaltmak yoluyla makro ekonomik istikrarı sağlama amaçlı şok bir reform uygulamaya başlamıştır (Gülsoy, 2005: 1-2). Gorbaçov'un perestroika politikalarını savunan devrin Solidarnosc (Dayanışma) hükümetine danışmanlık yapan Jeffry Sachs'ın

önerileri doğrultusunda Polonya'nın liberal Maliye Bakanı Lezsck Balcerowicz tarafından reform programı 1989 yılında uygulanmaya başlanmıştır. Piyasa ekonominse geçişe yönelik bu şok programın ana hatları şu şekildedir (Dural, 2007: 39-40):

- Katı bir maliye ve para politikası,
- Ulusal paranın konvertibilitesi,
- Fiyatların serbestleştirilmesi,
- Devlet teşebbüslerinin tekelinin kaldırılması,
- Uluslararası ticaret üzerindeki tüm engellerin kaldırılması,
- Özel sektörün tam anlamıyla serbestleştirilmesi,
- Devlet teşebbüsleri yönetiminin yeniden düzenlenmesi,
- Vergi reformu,
- İşsizlik sigortası ve istihdam sağlayıcı projeler,
- Küçük ve orta ölçekli işletmelerin geliştirilmesi açısından kredi tahsisleri ve özelleştirme,
- Polonya'nın AB'ye uyumunu sağlamaya yönelik olarak 7000'e yakın yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesidir.

“Balcerowicz planı” diye adlandırılan geçiş programı özetle şu unsurlardan oluşmaktadır: mali kontrol ve bütçe açıklarının azaltılması, yerel kredilerdeki artışın kontrol altında tutulması, ücret kontrolleri ve Zloty'nin konvertibl hale getirilmesi.

Polonya'nın serbest piyasa ekonomisine geçişe yönelik stratejisinin, “muhtemel AB üyeliğini de dikkate alan kapsamlı ve ağırlıklı olarak devletin ekonomik hayattaki ağırlığını özelleştirmeler kanalıyla azaltmayı hedefleyen” bir strateji olduğu anlaşılmaktadır. Bu strateji, tedrici ve süreci uzatan bir stratejiden çok reform sonuçlarını dikkate alan ani şekilde piyasa ekonomisine geçme özelliği taşıyan bir program olmuştur (Buluş, 2008: s.29).

Balcerowicz Planı'na dayanan program kapsamında önce Zloty'nin Dolar'la değişim kuru 5,560'dan 9,500'e yükselterek devalüe edilmiş ve bağlı kur sistemine geçilmiştir. GSYİH'nın %0.4'üne eşit bir fazla tutturulmasını ve kredileri ciddi biçimde sınırlamak için, para ve maliye politikaları sıkılaştırılmıştır. Popiwiek denilen ücret artış

oranlarını yavaşlatmak için, ortalama ücret üzerindeki ücret artışlarını cezalandıran bir vergi getirilmiştir. Bağlı kur rejiminin yerini, 1991'den itibaren, Zloty'nin bir döviz sepeti karşısında aylık %1,8 oranında devalüasyonunun önceden belirlenmesine dayalı kaygan kur (crawling peg) rejimi almıştır (Kutan ve Brada,2000: 37).

Finansal reform çalışmalarında gözetilen hedefler özünde bankacılıkta rekabetin artırılmasından, kredi kullanımının etkinliğinin artırılması için kredi tahsislerinin serbestleştirilmesine; gereksinim duyulan finansal fonların etkin olarak sağlanabildiği bir kurumsal yapı oluşturularak finansal sistemin aracılık rolünün artırılmasından, devletin iktisadi girişimleri ile bankalarının özelleştirildiği bir ortamda aşırı riskli davranışlara girmelerini önlemek için denetleyici kurumlar teşkiline kadar çok sayıda hedeften oluşmuştur (Long ve Sagari, 1991: 3-5).

Polonya, Macaristan ve Yugoslavya'da reform sürecinin başlangıcında bankacılık sisteminin liberalizasyonunun muhtemelen doğuracağı yolsuzluk ve yanlış yönetim hatalarını asgariye indirmek için denetleyici ve düzenleyici kurumlar kurulmasına yönelik adımlar atılmıştır (Long ve Sagari, 1991: 19).

Polonya'da özelleştirme konusunda şok stratejiler tercih edilmiş ve birçok devlet işletmesi yabancı yatırımcılara satılmıştır. Özelleştirme politikaları halkın desteğini de almıştır. MDA ülkeleri arasında büyümeye en erken başlayan ülke Polonya'dır.

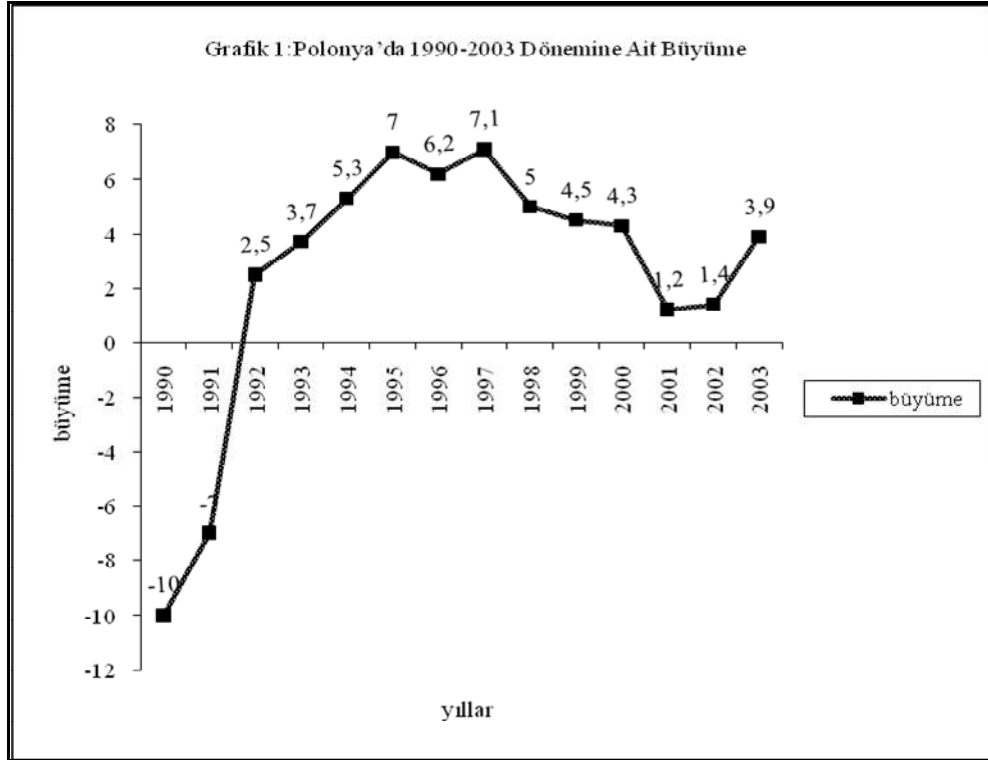
Başlangıçta Polonya'daki büyük çaplı özelleştirmeler 1990'ların ortasına kadar ertelenmiştir. Bu gecikmelerin başlıca nedenleri; sermaye piyasasının başlangıçta gelişim düzeyinin düşük olması ve sınırlı tasarruflar nedeniyle ulusal yatırım fonlarına hisse satışında vatandaş katılımının geç kalması ve bazı kamu girişimlerinin yeniden yapılandırılması için kurumsallaşmanın beklenmesidir(Buluş, 2008:54). Polonya geçiş ekonomilerindeki seçilmiş bazı göstergeler göre yapılan, 1-4+ arası ve rakam büyüdükçe reform derecesinin arttığı bir sıralama değerlendirmesinde, küçük ölçekli özelleştirmelerde 4'ün üzerinde; büyük ölçekli özelleştirmelerde 3 ile 4 arasında bir not almıştır (UN, 2006: 30-31).

2.1.2. Makro Ekonomik Göstergeler

Polonya ekonomisinin genel gidişatının izlenmesi ve geçiş sürecinde yapısal dönüşümü sağlamak adına yapılan reformların etkilerinin değerlendirilmesi açısından makro ekonomik göstergeler önemlidir. Bu bağlamda, Polonya ekonomisinin büyüme, istihdam ve enflasyon rakamlarında meydana gelen değişimlerin incelenmesi, ülke performansının daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır.

2.1.2.1. Büyüme

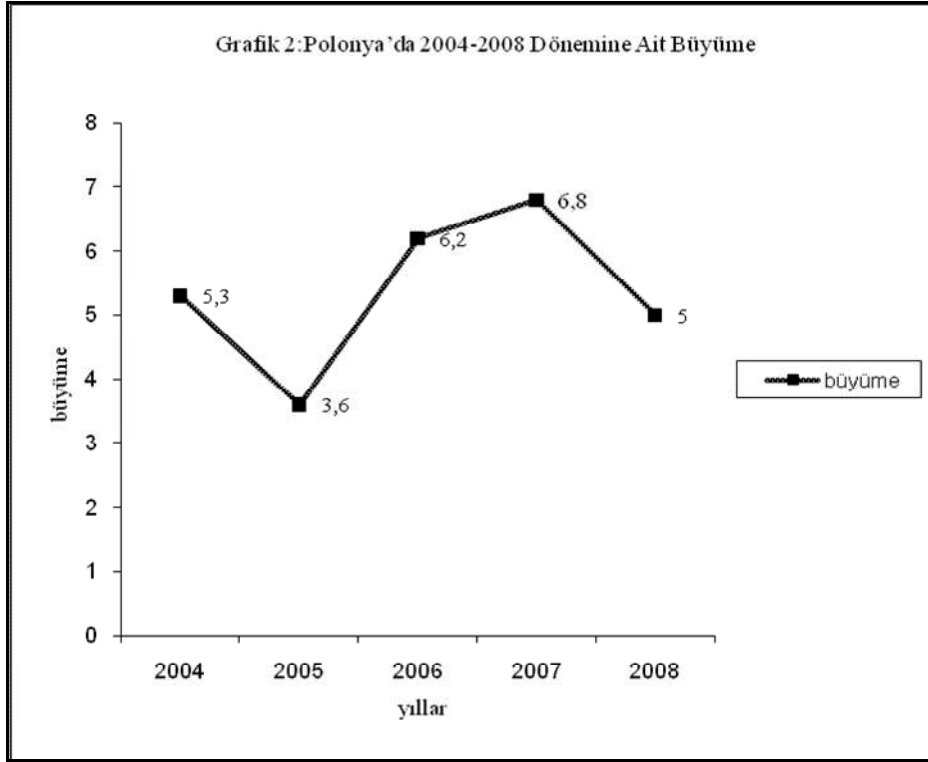
Geçiş sürecinin başlangıcında bütün geçiş ekonomilerinde üretim büyük ölçüde düşmüştür. Reformların başlangıcında tüm post-komünist ülkelerde ekonomik faaliyetlerde dramatik bir daralma meydana gelmiştir. Geçiş sürecinde yaşanan bu durgunluk tüm geçiş ekonomilerinde gözlenmekle birlikte ülkelere göre hızı ve yoğunluğu farklı olmuştur. Bazı ülkelerde geçişten 2 veya 4 yıl sonra transformasyonel durgunluk dibe vurmuş, sonrasında iyileşme olmuştur. Geçiş ülkeleri arasında özellikle Polonya oldukça etkileyici oranda büyümüş, 1989 yılının başlangıcından itibaren yakaladığı büyüme oranı ile OECD ekonomileri ile arasındaki göreceli gelir farkını kapatmıştır (Svejnar, 2002: 8; Fidrmuc, 2003: 587).

Kaynak: Kolodko, 1998: 4; OECD Factbook, 2010

MDA ülkeleri arasında en düşük şiddette ve en kısa süreli durgunluk Polonya'da gerçekleşmiştir. Polonya'daki durgunluk 2 yıl sürmüş ve çıktı %12 oranında gerilemiştir (Demirbugan, 2005: 167).

Polonya MDA ülkeleri ve Baltık ülkeleri arasında pozitif büyüme sürecine en erken geçen ülke durumundadır. Grafik 1'den de görüldüğü üzere 1990-1993 arasında %-3,1 olan büyüme oranını; 1994-1997 arasında %6,3'e yükseltmiştir (Kolodko, 1998: 4). 1998-2000 arası %4,6 ve 2001-2003 arası ortalama %2,1 oranında büyümüştür. 1990 ve 1991 yıllarında iki kez üst üste negatif büyüme yaşayan Polonya ekonomisi 1991'den sonra bir daha negatif büyümeyle karşılaşmamıştır. 1990-2003 dönemi değerlendirildiğinde en yüksek oranlı büyüme 1995 yılında %7 ve 1997 yılında %7,1 olarak gerçekleşmiştir. Polonya ekonomisinin 1990 sonrası önemli ölçüde geliştiği söylenebilir.

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Grafik 2’de görüldüğü üzere 2004-2008 döneminde Polonya ekonomisinde en düşük büyüme oranı %3,6 ile 2005 yılında en yüksek büyüme oranı %6,8 ile 2007 yılında gerçekleşmiştir. Polonya ekonomisi 2004 yılında %5,3, 2005 yılında %3,6, 2006 yılında %6,2, 2007 yılında %6,8 ve 2008 yılında %5 büyümüştür. 2004-2008 döneminde ekonomi ortalama %4,4 büyüme kaydetmiştir (OECD Factbook, 2010).

Polonya’daki ekonomik büyümenin 2004’de güçlü tüketim ve yatırımdan, 2005’de ise dış talepten kaynaklanmış ve AB’ye üyelik ve çeşitlendirilen ihracat büyümeyi tetiklemiştir. 2004 yılında dünya ekonomisindeki güçlü büyüme, canlı ticaret, yüksek meta fiyatları ve düşük maliyetli uluslararası finansmanı kapsayan oldukça elverişli bir uluslararası ortamın varlığı sayesinde geçiş ekonomileri oldukça iyi bir ekonomik performans göstermiştir. 2005 yılında bu ülkenin ekonomik büyümesi bir miktar yavaşlasa da büyüme sürecini devam ettirmiştir (UN, 2006).

Polonya 2006 ve 2007’nin ilk yarısında büyümeye devam etmiştir. Ülkenin 2004 Mayıs’ında AB’ye üye olması büyüme sürecinde şüphesiz en etkin faktör olmuştur. 2006 yılı 2005’e oranla büyüme hızının arttığı bir yıl olmuştur. 2006 yılında sağlanan ekonomik

büyümenin arkasında yatırım talebindeki artış, tüketimdeki hızlı büyüme ve hızla artan ihracat yer almıştır. 2007 yılının ilk yarısında da büyümenin ivmesi artış göstermiştir. 2007 yılındaki büyüme hızı %6,8 düzeyinde gerçekleşmiştir. 2007 yılında sağlanan bu yüksek oranlı büyümede en etkin faktörlerin 2006 yılındaki gibi iç talep olduğu görülmektedir. Genel olarak bakıldığında Polonya’da büyüme üzerinde etkili makro ekonomik faktörlerin şunlar olduğu görülmektedir:

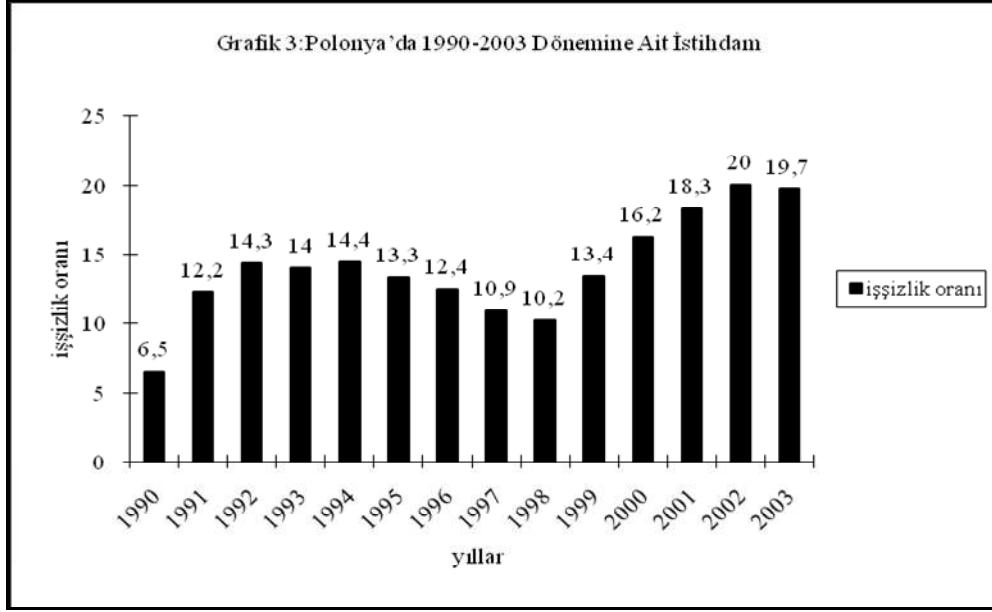
Görece yüksek bir ekonomik büyüme, yatırım harcamalarının etkinliğinde artış, endüstriyel üretimde artış, inşaat ve montaj üretiminde artış, girişimlerin ekonomik ve finansal durumlarında sağlanan iyileşme, ithalat büyümesinin artan etkinliği ile uyumlu ihracat büyümesinin artan etkinliği, görece düşük enflasyon, işsizlikte dikkate değer azalma ve diğer para birimlerine göre Zloti’nin istikrarı(Buluş, 2008: 35-36).

2.1.2.2. İstihdam

Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde birçok geçiş ekonomisinde 1990’larda istihdamdaki düşüş %15 ile %30’a ulaşmıştır. Polonya’da istihdamda meydana gelen düşüş U şeklinde olmuştur.

Merkezi planlı dönemde de işsizlik söz konusuydu ancak işsizliğin boyutunu ölçmek mümkün olmadığı için geçiş sürecinden önce bu ekonomilerde işsizlik bilinmiyordu. Geçişin başlangıcından iki yıl sonra, işsizlik oranları birçok MDA ekonomisinde iki kat artış göstermiştir. Yüksek işsizlik oranları çalışanların firmalardaki işlerini bırakmaları gibi işsizlikteki yüksek oranlı akışları yansıtırken, işsizlerin yeni iş bulmada çıktıkları zorluk işsizlikteki göreceli olarak düşük sızmaları yansıtır (Svejnar, 2000: 17).

Grafik 3’den görüldüğü üzere Polonya’da işsizlik oranı 1990–1993 yılları arasında %11,7 düzeyinde gerçekleşmiştir (OECD Factbook, 2010).

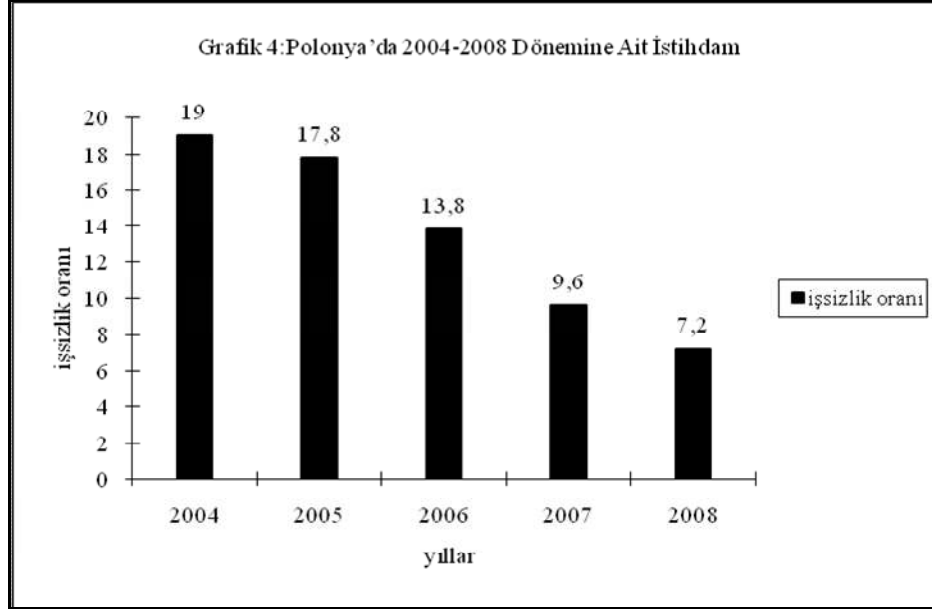

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Bu dönemde Polonya'da işsizlik oranları Avrupa'daki en yüksek rakamlara ulaşmıştır. Bu dönemde Eski Sovyet Cumhuriyetleri ile ekonomik bağın zayıflaması ve enflasyonla mücadelede gerekli tedbirlerin ilk uygulamalarının yapılmasıyla birlikte, yatırımlarda ve tüketici taleplerinde hızlı bir düşüş yaşanmıştır. Yeni kurulan özel yatırımlar yeterli istihdam koşullarını sağlayamamıştır. Bu bağlamda yüksek oranlı işten çıkarmalar kamu işletmelerinde çalışanları olumsuz yönde etkilemiştir. Otokratik sistemden kaynaklanan gizli işsizlik kendini açık işsizlik olarak göstermiştir(Bishop, 2004). 1994-1997 yılları arasında işsizlik oranı 1990-1993 dönemine göre daha da artış göstererek %12,7'ye yükselmiştir. Polonya'da işsizlik oranı 1998-2000 döneminde ortalama %13,3 2001-2003 döneminde %19,3 olmuştur. Polonya ekonomisinde işsizlik 1990'ların sonunda bir düşüş göstermiş ancak 1999-2000 arasında işsizlik oranı tekrar yükselişe geçmiştir. 2000'de göreceli olarak yüksek işsizlik oranı ortaya çıkmış ve bu oran sürekli önemli ölçüde sınırı aşmıştır. 1990-2003 yılları arasında en yüksek işsizlik oranı %20 ile 2002 yılında en düşük işsizlik oranı %6,5 ile 1990 yılında gerçekleşmiştir(OECD Factbook, 2010).

Polonya'da geçiş süreci boyunca kronik bir işsizlik söz konusu olmuş ve genel olarak bir şekilde devamlılık arz etmiştir. Polonya Resmi İstatistik Ofisi (Główny Urząd Statystyczny-GUS) verilerine göre 2000 yılının sonu itibarıyla sosyalizmin son dönemiyle

bir karşılaştırma yapıldığında 2.8 milyon daha az iş bulunmaktadır. İş sayısında 12.344.000'den 9.505.000'e düşüş olmuştur (Dural, 2007: 98).

Kaynak: OECD Factbook, 2010

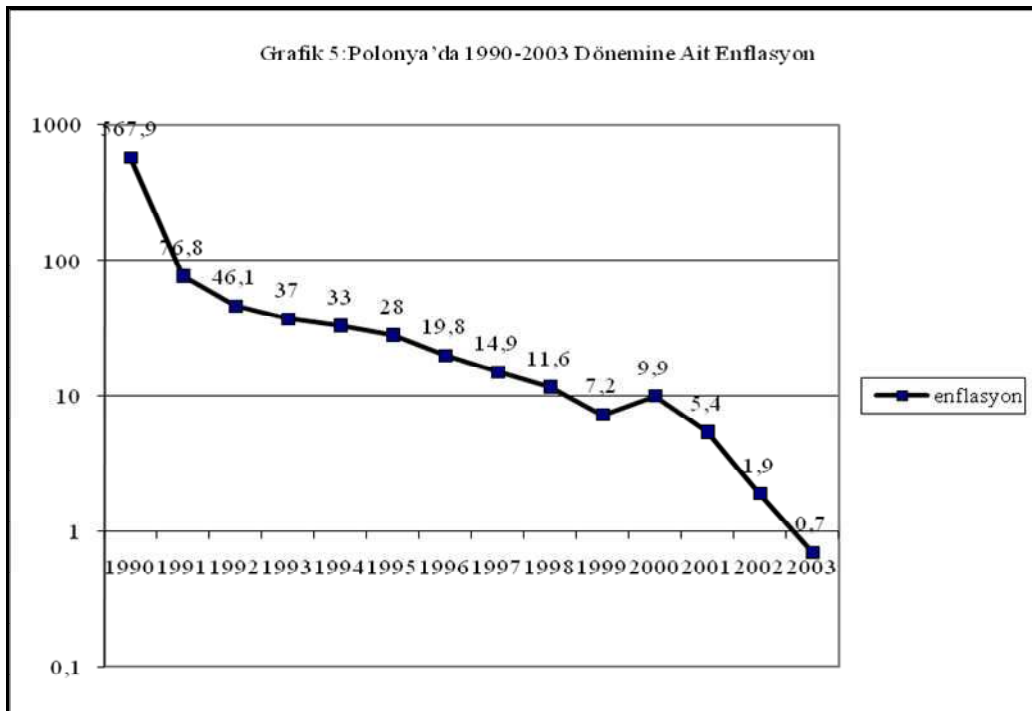
Grafik 4'den görüldüğü üzere Polonya'da 2004 yılında %19 olana işsizlik oranı 2005 yılında %17,8'e ve 2006 yılında %13,8'e 2007 yılında %9,6'ya ve 2008 yılında %7,2'ye düşmüştür. AB'ye üyeliğin gerçekleştiği 2004 yılından sonra izleyen yıllarda iş gücü piyasasında olumlu gelişmeler kaydedilmiş işsizlik oranı sürekli bir düşüş eğilimi göstermiştir. Polonya ekonomisinde 2004-2008 yılları arasında ortalama işsizlik oranı %13,5 olmuştur (OECD Factbook, 2010).

2.1.2.3. Enflasyon

Piyasa ekonomisine geçiş sürecine yönelik reform uygulamalarının başlarında, merkezi planlama yerine piyasa aracılığıyla kaynak tahsisinin tam olarak işlemeyişinden kaynaklanan organizasyonsuzluk ve kısmen fiyatların serbest bırakılmasının neden olduğu fiyat yükselişleri gibi sorunların etkisiyle, geçiş ekonomilerinin çoğunda yüksek fiyat yükselişleri yani enflasyon yaşanmıştır (Egeli ve Emsen, 2002, s.40-41). Geçiş ekonomileri incelendiğinde görülmüştür ki, MDA ülkeleri ile eski Sovyetler Birliği ülkelerinde hiper enflasyon süreci yaşanmıştır (De Melo ve diğerleri, 1997: 1).

Polonya, Romanya, Slovenya, Arnavutluk, Bulgaristan ve Romanya'da 1990-1993 yılları arasında en az bir yıl tüketici fiyatları enflasyonu %200'ü aşmış; hatta Estonya, Letonya ve Litvanya'da en az bir yıl enflasyon %1000 civarında; Rusya, Ukrayna ve Kazakistan'da yine en az bir yıl enflasyon %2000'i aşmıştır. Bu enflasyon krizleri bazen fiyat kontrollerinin ortadan kaldırılmasıyla kendisini göstermiş; diğer durumlarda ise enflasyon mali sektör krizleri sonucu artmıştır. Fakat 1990'lı yıllardan sonra hızlı reformlar etkisini göstermiş, enflasyon oranları, enflasyonun hızı ve etkinliği düşürülebilmektedir (Svejnar, 2002: 10).

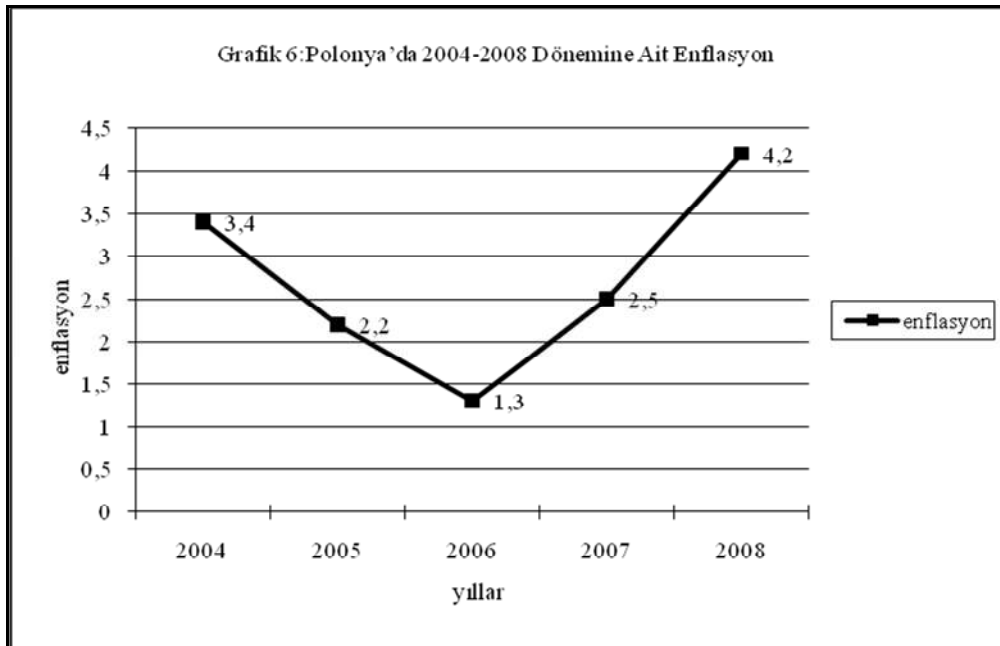
Grafik 5'den görüldüğü gibi 1990–1993 döneminde Polonya'da enflasyon oranı %181,9 gibi oldukça yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. 1994–1997 yılları arasında ise enflasyon oranı bir önceki döneme göre ciddi anlamda bir düşüş göstermiş ve %23,7'ye gerilemiştir. 1998–2000 döneminde daha da düşerek %9,6'ya düşmüştür. 2001–2003 döneminde enflasyon oranı %2,7 ile oldukça düşük bir seviyeye inmiştir. Başlangıçta üç haneli olan enflasyon oranı sonraki dönemlerde önce iki haneli daha sonra tek haneli rakamlara düşmüştür. 1990–2003 döneminde en yüksek enflasyon oranı %567,9 ile 1990 yılında en düşük enflasyon oranı %0,7 ile 2003 yılında gerçekleşmiştir (OECD Factbook, 2010).

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Polonya’da piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanan reformlardan biri olan fiyatların serbest bırakılması başlangıçta hiper enflasyon yaşanmasına sebep olmuştur. Fakat daha sonra uygulan reformlar etkisini göstermiş enflasyonda ciddi bir düşüş ve istikrar sağlanmıştır.

Grafik 6’dan görüldüğü gibi 2004 yılında enflasyon oranı %3,4’dür 2005 yılında %2,2’ye gerilmiş ve 2006 yılında bir miktar daha düşüş göstererek %1,3 olmuştur. 2007 yılında %2,5 olan enflasyon oranı 2008 yılında bir miktar artış göstermiş ve %4,2 olmuştur. 2004–2008 döneminde enflasyon oranı ortalama %2,7 olmuştur(OECD Factbook, 2010). Polonya ekonomisi başarılı bir şekilde enflasyon oranını tek haneli rakamlara çekmeyi başarmıştır. 1999 yılından itibaren enflasyon oranı tek haneli rakama düşmüş ve bu istikrarını devam ettirmiştir.

Kaynak: OECD, Factbook, 2010

2.2. Merkezi Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Macaristan

1989 yılında Doğu Bloku’nun yıkılmasıyla Macaristan’da köklü değişimler yapılmış ve bu tarihten itibaren siyasal anlamda demokratik sisteme geçilmiştir. Bu bağlamda değişimin etkisiyle başlayan bir dizi ekonomik reform uygulamalarıyla ülke

merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm sürecine girmiştir. Macaristan, 1990'lı yıllarda geçiş süreci sırasında, MDA ülkeleri arasında ekonomisi batıya en açık ülke özelliği göstermesi nedeniyle dönüşüm sürecinin ilk yıllarında oldukça başarılı olmuştur. 1991 yılında ülke ekonomisi, özelleştirmeyi hızlandırmayı, ekonomide devletin rolünü azaltmayı ve piyasa mekanizmalarını güçlendirmeyi kapsayan üç yıllık IMF programı ile desteklenmiştir. 1994 yılının Mayısı'nda yapılan genel seçimler ve yaşanan hükümet değişikliği sebebiyle 1993–1994 yıllarında reform sürecinde bir miktar yavaşlama söz konusu olmuştur. 1995 yılı Mart ayında uygulamaya konulan sıkı istikrar tedbirleri dış açığın azalmasını sağlamış ve özelleştirmeye tekrar hız kazandırmıştır. Özelleştirme uygulamaları sonucu, ekonomide dönüşüm yaşanmış, kamunun ağırlığı azalmış ve Macaristan ekonomisinin %80'den fazlasını özel sektör oluşturur konuma gelmiştir (GİH, 2008).

1990 yılındaki rejim değişikliğini takiben MDA ülkeleri arasında serbest piyasa ekonomisine geçişte en başarılı başlangıcı Macaristan yapmıştır. OECD ve Dünya Bankası'nın değerlendirmeleri, ülke ekonomisinin büyük ölçüde istikrarlı bir yapıya oturduğunu göstermektedir. Yabancı sermayeyi çekmek için gerekli düzenlemeleri hızla yapmış, düzenlemelerin uygulama aşamasında da gerekli özeni göstermiş ve özelleştirme programlarına öncelik vermiştir. Böylece ekonomide geçiş sürecini başarılı bir şekilde sağlamıştır. Bu program sayesinde Merkezi Avrupa'da gerçekleştirilen tüm yabancı sermaye yatırımlarının yarıya yakın bir kısmı Macaristan'da yapılmıştır. Macaristan ekonomisi bölgede, Çek Cumhuriyeti ve Polonya'dan sonra üçüncü büyük ekonomi durumundadır.

Dış ekonomik ilişkilerin güçlendirilmesi ve AB'yle uyumun hızlandırılması için Ekim 2001'de dış ekonomik ilişkiler stratejisini oluşturmuştur. Bu strateji, temel olarak makro ekonomik hedefleri belirlemiş olup AB ekonomisi ile entegrasyon yanında dış yatırımların ve ticaretin teşvikine öncelik vermektedir (DEİK, 2005: 4).

31 Mart 1994 tarihinde tam üye olmak üzere AB'ye başvuran Macaristan'ın AB üyelik süreci de Macaristan ekonomisine göreceli bir dinamizm kazandırmıştır. Bu süreçte liberalleşme, özelleştirme ve istikrarın sağlanması öncelikleri oluşturmuştur. 90'lı yılların başında dış ticaretle ilgili idari engeller kaldırılmış, doğrudan yabancı dış yatırımlar için

uygun ortam yaratılmış, dövizle işlemler aşamalı olarak liberalleştirilmiş, Macar para birimi Forint 1996'da konvertibl hale getirilmiş ve dövizle işlemlerin liberalleştirilmesi süreci 2001'de tamamlanmıştır (http://budapest.emb.mfa.gov.tr/ShowInfo_Notes.aspx?ID=355).

Geçiş sürecinin ilk yıllarında önemli ilerlemeler ve hızlı özelleştirmeler kaydedilmiş ve ülke özellikle yabancı sermaye bakımından önemli bir merkez haline gelmiştir. Macaristan geçiş süreci sonrasında ekonomik faaliyetlerin büyük bir kısmının özel sektöre gerçekleştirilmesi, açık dış ticaret rejimi ve liberal yabancı yatırım koşulları ile bağlantılı olarak oldukça önemli bir ekonomik ilerleme kaydetmiş ve yeni AB üyesi ülkeler arasında en gelişmiş ülke durumuna gelmiştir (Örnek ve Akar, 2008: 69).

2.2.1. Macaristan'da Yapısal Dönüşüm

Macaristan'da serbest piyasa ekonomisine geçişte ilk adım olarak kabul edilen “Yeni İktisadi Mekanizma” reformu 1968'de başlatılmıştır. Bu reform aracılığıyla planlama sisteminin alt kademelerine daha fazla özerklik getirilerek daha fazla esneklik sağlanmıştır. Diğer taraftan reform, zorunlu yıllık planları da yürürlükten kaldırmıştır. Diğer MDA ülkeleri ise ancak 1989'dan sonra gerçekleştirmiştir (<http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/Macaristan.pdf>).

Macaristan'da piyasa ekonomisi benzeri düzenlemeler 1960'lı yılların sonlarından itibaren uygulanmış, 1982 yılında küçük özel girişim mevzuatı, 1988–1989 yıllarında ise ortak girişim, yabancı yatırım ve devlet işletmelerinin anonim şirketlere dönüştürülmesi mevzuatları yürürlüğe girmiştir. Bu düzenlemeler Macaristan'ın 1990 yılından sonra serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde başlangıç noktaları olmuş, 1990'lı yılların ortalarında uygulanan tasarruf, istikrar ve özelleştirme paketi ülkeyi liberalleşme sürecinde bölgede lider konuma getirmiştir (Somuncuoğlu, 2007: 3).

1989 yılı Macaristan'ın politik ve ekonomik sisteminde çok daha hızlı bir değişim sürecinin başlangıcı olmuştur. 1989'dan itibaren dış ticaret kademeli olarak liberalleştirilmiştir. 1990 yılında Devlet Mülkiyet ajansı kurularak iki bin büyük ölçekli

işletmenin özelleştirilmesine başlanmıştır. Yaklaşık on bin küçük ölçekli işletmenin dokuz bini özel sektöre transfer edilmiştir.

1988–1989 yıllarında bireysel vergi, katma değer vergisi ve işletme gelirlerinin doğrudan vergilendirilmesini kapsayan bir vergi reformu yapılmıştır. İşletmelerin yeniden yapılandırılmasını sağlamak amacıyla sübvansiyonlar azaltılmış ve piyasaya yönelik krediler getirilmiştir. Fiyatlarda kısıtlamalar kaldırılmış, Macar parasının konvertibilitesi artırılmış, 1993’de ücret kontrolü kaldırılmış, özel bankalar yasallaştırılmış ve devlet bankalarının sayısı azaltılmıştır (<http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/Macaristan.pdf>).

1989 Eylül’ünde başlayan ekonomik program, 1990 yılının başında, ekonomide “şok terapi”nin daha etkili olacağı görüşü ile “köklü reformlara” dönüşmüştür. 1990 yılında alınan kararlarla, yurt dışında yaşayan zengin Macarların katkıları da hesaba katılarak özelleştirme ve fiyat, ücret ve ithalat liberalizasyonuna gidilmiştir. Bütçe açıklarını gidermek, ekonomideki tekelleri kırmak ve arz esnekliğini düzeltmek için, 1990 Mayıs’ında çoğunluğu hizmet sektörünü kapsayan 50 büyük işletmede kısmi özelleştirme yapılmış, buna ek olarak uluslararası finansal kuruluşlarla kredi anlaşmaları gerçekleştirilmiştir.

Macaristan’da yenileşme hareketleri; bütçe açıklarının giderilmesi, sıkı para ve maliye politikaları ve özelleştirme temellerine oturtulmuştur. Bu anlayışın bir uzantısı olarak 1989 yılında sübvansiyonlar bütçenin %11’ini teşkil ederken, 1991’de bu oranın %5’e düşürülmesi öngörülmüştür. Devlet gelirlerinin garantiye alınabilmesi için yeni bir vergi sistemi planlanmıştır. İstikrar programlarında verimlilik ve rekabetin artırılmasına yönelik çalışmalara da yer verilmiştir. Devlet teşebbüslerinin ekonomik verimliliğini artırmak için özelleştirme yolu seçilmiştir. Rekabeti artırıcı yatırımların kaynağı olarak özelleştirmeden elde edilecek gelirlerin kullanılması planlanmıştır (Özsoylu, 1991: 58).

Komünist dönem sonrası ilk hükümet Mart 1991’de ticareti liberalleştiren, fiyatları serbestleştiren, teşvikleri azaltan ve özel sektörü genişleten bir ekonomik program uygulamıştır. Reformlar ve Eski Sovyet Bloğu ile ticaretin azalması reel GSYİH’yı ve sanayi üretimini daraltmış, işsizliği arttırmış ve sabit sermaye yatırımlarını düşürmüştür.

1995–1997 yıllarında “Bokros Paketi” diye adlandırılan bir istikrar programı uygulanmıştır. Program gereği sosyal harcamalarda kesintiler yapılmış, %9 oranında devalüasyon uygulanmış, sıkı gelir politikası ile ithalatta %8 azalma meydana gelmiştir. Söz konusu önlem paketi kamu sektöründe küçülme ve özelleştirmede etkinlik gibi yapısal reformları içine almaktaydı (Somuncuoğlu, 2007: 3).

1990’lı yılların başından itibaren Macaristan geçiş döneminde önemli gelişmeler kaydetmiş ve en başarılı geçiş ekonomisi konumundadır. Ek 1’de yer alan geçiş gösterge değerleri, bu ülkenin ölçülen yedi kategoride AB üyesi ülkeler arasında ortalama bakımından en gelişmiş ülke olduğunu göstermektedir. Macaristan özellikle küçük ölçekli özelleştirme, fiyatların liberalleştirilmesi, ticaret ve döviz sisteminin liberalleştirilmesi kategorilerinde iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin sağlanması açısından gerekli standartları yakalamış durumdadır.

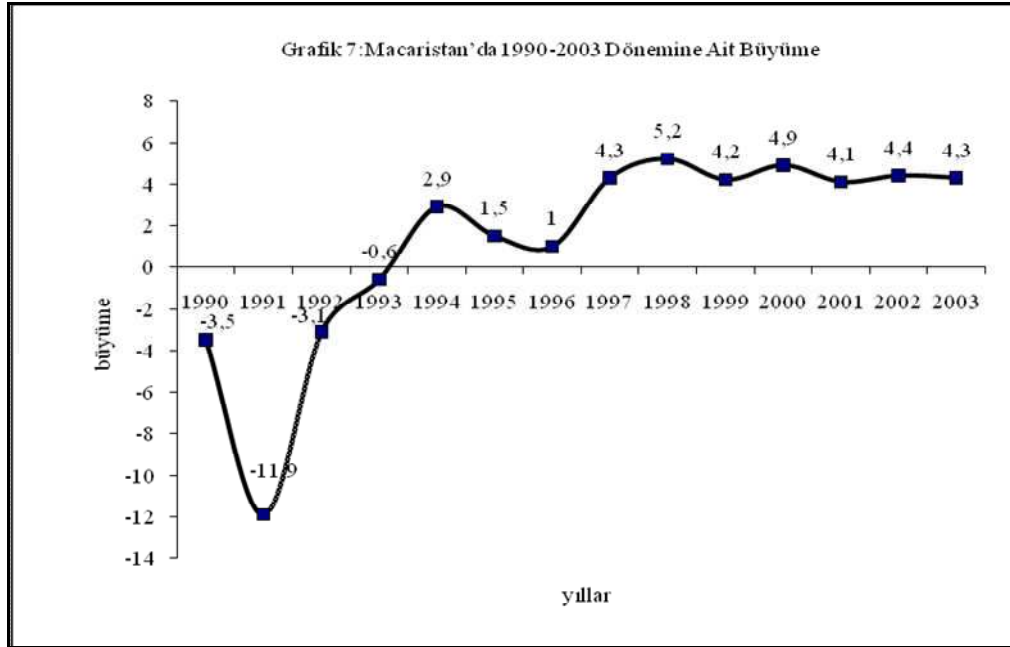
2.2.2. Makro Ekonomik Göstergeler

Macaristan ekonomisinin genel gidişatının izlenmesi ve geçiş sürecinde yapısal dönüşümü sağlamak adına yapılan reformların etkilerinin değerlendirilmesi açısından makro ekonomik göstergeler önemlidir. Bu bağlamda, Macaristan ekonomisinin büyüme, istihdam ve enflasyon rakamlarında meydana gelen değişimlerin incelenmesi, ülke performansının daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır.

2.2.2.1. Büyüme

Macaristan 1990 yılındaki rejim değişikliğine takiben MDA ülkeleri arasında serbest piyasa ekonomisine geçişte en başarılı başlangıcı yapan ülke özelliğine sahiptir. OECD ve Dünya Bankası’nın değerlendirmeleri, ülke ekonomisinin büyük ölçüde istikrarlı bir yapıya oturduğunu göstermektedir. Macaristan iç pazarı nispeten küçük olmakla beraber, ülke ekonomisi büyüklük bakımından Polonya ve Çek Cumhuriyeti’nden sonra bölgede 3. sırada yer almaktadır (DEİK, 2005: 4).

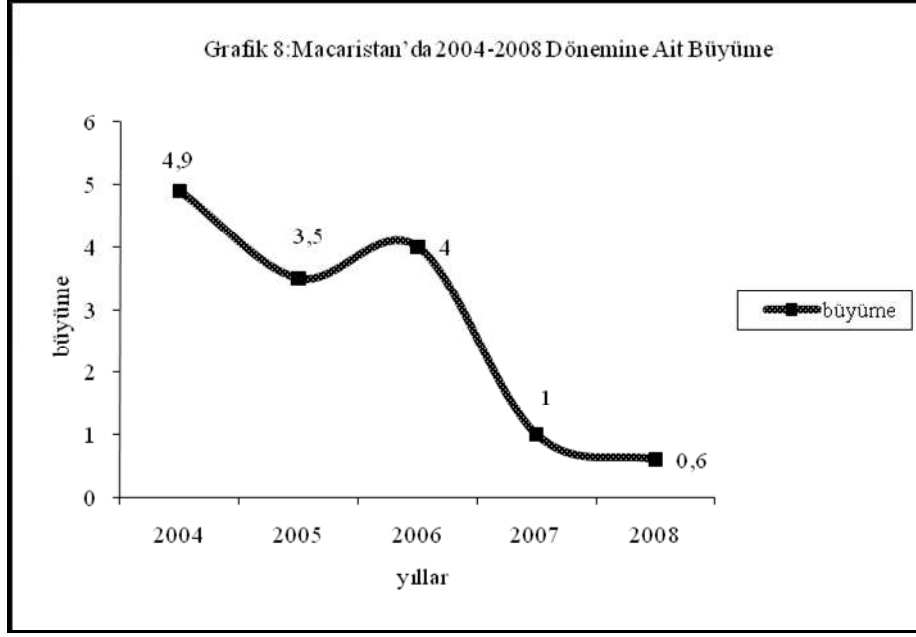
Geçiş sürecinde tüm geçiş ekonomilerinde yaşanan transformasyonel durgunluk Macaristan'da 4 yıl sürmüştür (1990–1993 yılları arasında) ve bu 4 yıl üst üste negatif büyümeden sonra ilk pozitif büyüme 1994 yılında gerçekleşmiştir.

Kaynak: Kolodko, 1998: 4; OECD Factbook, 2010

Grafik 7'den de görüleceği üzere Macaristan ekonomisinde 1990–1993 döneminde %4,3 olan ekonomik büyüme, 1994-1997 arasında %2,5 yükselmiştir (Kolodko, 1998, s.4). Ülke ekonomisi 1998–2000 döneminde ortalama %4,8 2001-2003 döneminde ortalama %4,3 büyümüştür. 1990, 1991, 1992, 1993 ve 1994 yıllarında üst üste dört kez negatif büyüme yaşayan ekonomi 1994 yılından itibaren bir daha negatif büyüme görmemiştir. 1990-2003 döneminde en yüksek oranlı büyüme 1998 yılında %5,2 olarak gerçekleşmiştir (OECD Factbook, 2010).

Macaristan ekonomisi 1990'lı yılların ikinci yarısına doğru sürekli ve hızlı bir şekilde gelişen bir ülke konumundadır. 1990'ların ortalarından 2002 yılına kadar Macaristan ekonomisinin büyümesi doğrudan yabancı yatırımlara ve Avrupa üretim ağı ile entegrasyondan faydalanan şirketlerden oluşan ihracat sektörüne dayanmaktadır. 2003 yılında %4,3'lük büyüme tamamen, hem kamu hem özel sektördeki reel ücretlerin ve asgari ücretin artışı sonucunda artan iç talepten kaynaklanmıştır (Samsun, 2005: 94).

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Grafik 8'den görüldüğü üzere 2004-2008 yılları arasında Macaristan'da en yüksek oranlı büyüme %4,9 ile 2004 yılında en düşük büyüme oranı %0,6 ile 2008 yılında gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisi 2004-2008 döneminde %2,8'lik büyüme yakalamıştır (OECD Factbook, 2010).

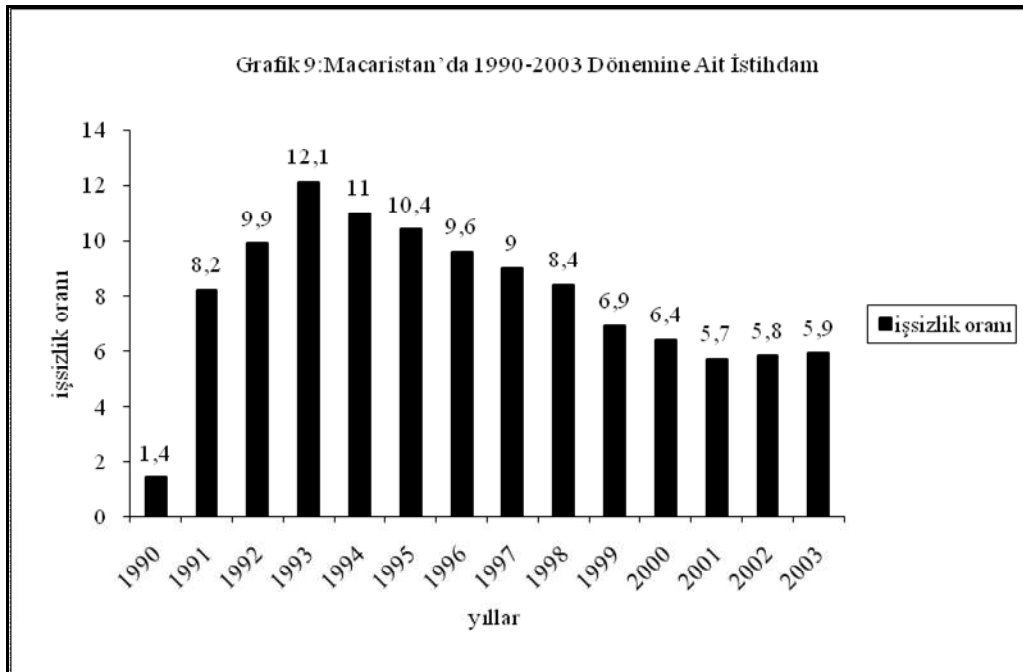
Macaristan ekonomisi 2006 yılında AB ülkeleri arasında son yıllardaki en başarılı büyüme performansını göstermiştir. Ancak, ekonomik büyüme geçmiş yıllara nazaran bir yavaşlama göstermiştir. Macaristan AB'ye tam üye olduktan sonra 2004 ve 2005 yıllarında sırasıyla %%4,9'luk ve %3,5'lik büyümeler gösterirken, bu oran 2006 yılında %4 olarak gerçekleşmiştir.

2007 yılında sadece %1 oranında büyüyen Macaristan 1996 yılından bu yana en düşük büyüme oranına gerilemiştir. Bu büyüme rakamıyla Macaristan Kasım 2007'de AB'ye sunulan ve AB komisyonu tarafından Şubat ayında onaylanan Uyum Programı'nda hükümetin hedef olarak koyduğu %1,7'lik büyüme hedefinin de altın kalmıştır. Macar ekonomisi 2008 yılı ikinci çeyreğinde bir önceki çeyreğe göre %0,6 oranında büyümüştür. İkinci çeyrekte yakalanan bu hızlı büyümenin etkisiyle, Macar ekonomisi yılın ilk yarısı itibariyle yıllık bazda, bir önceki yılın aynı dönemine göre %2,2 oranında büyüme

göstermiş olup, bu rakamda 2007 yılı ilk çeyreğinden (yüzde 2,8) bu yana erişilen en yüksek oranlı büyüme olmuştur (Örnek ve Akar, 2008: 71).

2.2.2.2. İstihdam

Macaristan’da geçiş sürecinde ortaya çıkan istihdamdaki düşüş L şeklinde olmuştur. Diğer geçiş ekonomilerinde olduğu gibi geçiş sürecinin ilk yıllarında, büyük kamu işletmelerinin kapatılmasının veya faaliyetlerinin daraltılmasının etkisiyle işsizlik hızlı bir şekilde artmıştır (Somuncuoğlu, 2007:7).

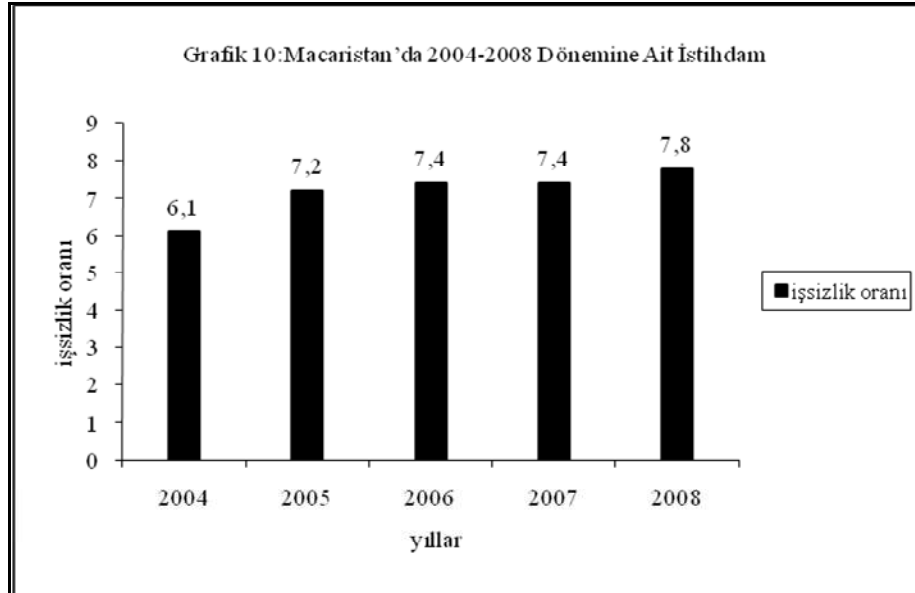

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Grafik 9’da görüldüğü gibi 1990–1993 yılları arasında işsizlik oranı ortalama %7,6 olmuştur. Macaristan’da işsizlik oranı 1990–1992 yıllarında düşük seyretmiş ancak 1993 yılında tekrar yükselişe geçmiştir. 1994–1997 döneminde işsizlik oranı %10’a yükselmiş, 1998–2000 döneminde %7,2’ye gerilemiştir. 2001–2003 döneminde işsizlik oranı bir önceki döneme göre daha da gerileyerek %5,8’e düşmüştür. 1990–2003 döneminde en yüksek işsizlik oranı %12,1’le 1993 yılında en düşük işsizlik oranı %1,4 ile 1990 yılında gerçekleşmiştir (OECD Factbook, 2010).

İşsizlik oranı 2003 yılında tekrar yükselme trendine girmiştir. 2003 yılında %5,9 olarak gerçekleşen işsizlik, işgücü piyasasının sıkışıklığını ve bazı bölgelerde nitelikli işgücü eksikliğinin üstünü örtmektedir. İşgücüne katılım oranını, işgücü hareketliliğini ve işgücü piyasasının esnekliğini artırmak ve alt yapıyı geliştirmek için alınan önlemlerle işgücü piyasasında var olan dengesizliklerin giderilmesi ihtiyacı söz konusudur (Samsun, 2005: 94).

Yüksek işsizlik oranı Macar ekonomisinin karakteristik özelliğidir. Yeni yatırımlar, yeni iş imkânları ve istihdam olanakları sağlasa da hassas sektörlerdeki iş kayıpları işsizlik seviyesini yüksek seviyede tutmaktadır. İş kayıpları özellikle imalat sektöründe yaşanmaktadır. Bunun sebebi ise yerel ve küçük ölçekli sanayicilerin rekabet güçlerinin olmamasıdır. Tarım sektöründe de iş kayıpları benzer şekilde görülmüştür. Yeni istihdamı sağlayan başlıca sektörler ise inşaat ve hizmet sektörleridir (DEİK, 2005, s.3). Grafik 10’da görüldüğü gibi 2004 yılında %6,1 olan işsizlik oranı 2005 yılında %7,2’ye yükselmiştir. 2006 ve 2007 yıllarında işsizlik oranı %7,4 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında ise işsizlik oranı %7,8’e yükselmiştir. 2004–2008 yılları arasında Macaristan’da işsizlik oranı ortalama %7,1 olarak gerçekleşmiştir (OECD Factbook, 2010).

Kaynak: OECD Factbook, 2010

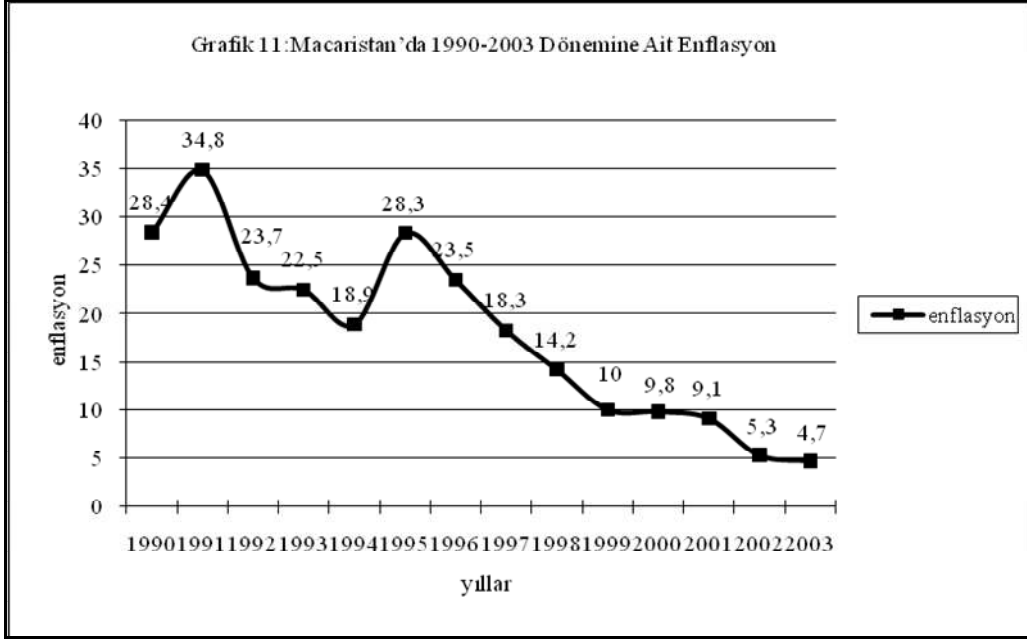
İşsizlik oranı Macaristan’da 27 AB üyesi ülkeden daha düşük seviyededir. 2005-2006 yıllarında yeni oluşturulan iş sayısı artmasına rağmen iş arayan insan sayısı daha hızlı

bir artış göstermiştir. İşsizlik oranının diğer AB ülkelerine göre nispeten düşük olmasına rağmen; nüfusun ekonomik açıdan aktif olmayan kısmının büyüklüğü ülkenin Avrupa'daki en düşük istihdam oranına sahip ülkelerden biri olduğunu göstermektedir. Düşük istihdam Macaristan için sürekli bir problemdir. Bu problemin sebepleri arasında 1990'lı yıllarda uygulanan toplu işten çıkarmalar ve erken emeklilik sistemi, uzun doğum izinleri ve genç nüfusun çok büyük bir kısmının yüksek öğrenim görmesi sayılabilir (Somuncuoğlu, 2007: 7).

2.2.2.3. Enflasyon

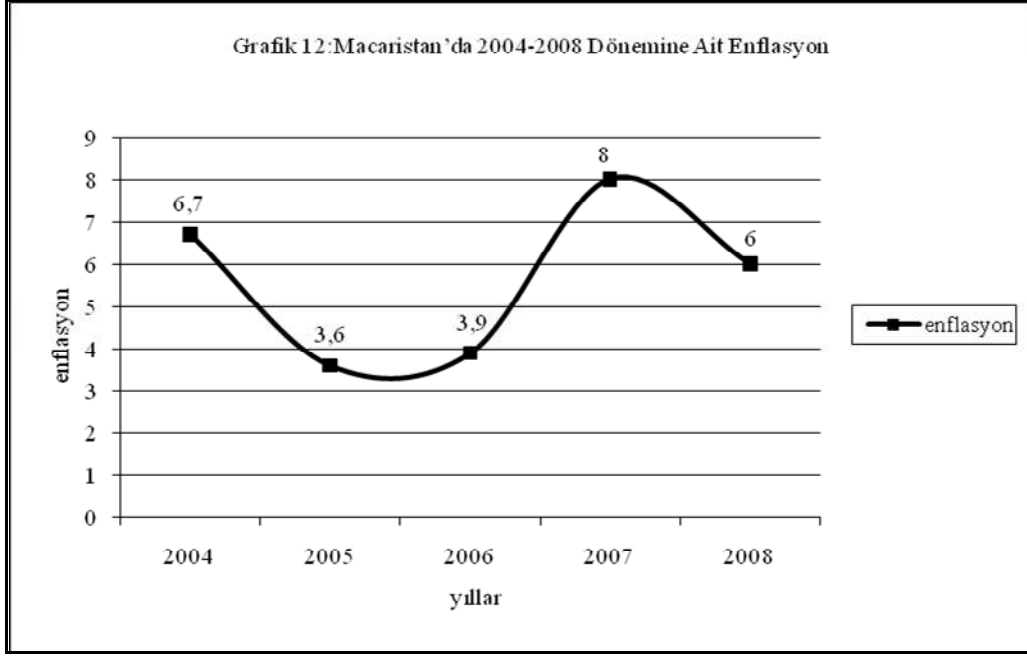
Macaristan ekonomisinde geçiş sürecinin başlangıcında en önemli sorunlardan biri olan enflasyon özellikle 1995 yılı sonrasında tüketici sübvansiyonlarının kesilmesi ve devalüasyon yapılması ile %28,3'e yükselmiştir. Uygulanan başarılı politikalar sonucu 1999 yılında %10'a gerileyen enflasyon, ağırlıklı olarak yüksek enerji ve gıda fiyatları nedeniyle daha fazla düşürülememiştir. 2001 yılından 2003 yılının ortasına kadar düşük tarımsal ürün ve petrol fiyatları ve değişen kur rejimi sonucu değerlendirilen Frootin sayesinde, ücretlerdeki artışa rağmen enflasyon oranı hızla düşüş kaydetmiştir (Somuncuoğlu, 2007: 8).

Grafik 11'den görüldüğü gibi Macaristan'da enflasyon oranı 1990-1993 döneminde %27,3 olarak gerçekleşmiştir. 1994-1997 yılları arasında enflasyon oranı bir önceki döneme göre gerileyerek %22'ye düşmüştür. 1998-2000 döneminde ise enflasyon %11'e düşmüştür. 2001-2003 döneminde enflasyon %6,4'e düşerek tek haneli rakama ulaşmıştır. 1990'lı yıllar boyunca çift haneli olan enflasyon oranı 2000 yılında tek haneli rakama gerilemiş ve bu istikrarını sürdürmüştür. 1990-2003 yılları arasında en yüksek enflasyon oranı %34,8'le 1991 yılında en düşük enflasyon oranı ise %4,7 ile 2003 yılında olmuştur (OECD Factbook, 2010).

Kaynak: OECD Factbook, 2010

2003 yılında dünya enerji fiyatları ve özellikle petrol fiyatları artış göstermiştir. Hükümet bu artış karşısında 2006 yılında tasarruf önlemleri alınana kadar çeşitli fiyat düzenlemeleri ve sübvansiyonlar aracılığıyla halkı fiyat artışlarından korumaya çalışmıştır. Hükümetin 2006 yılında standart KDV oranını %25'ten %20'ye çekmesi enflasyon oranında düşmeye neden olmuştur. Bununla beraber 2006 yılı Nisan ayında yapılan seçimleri takiben hükümetin KDV'de tercihli oran olan %15'i %20'ye yükseltmesi daha önce yapılan indirimle sağlanan olumlu etkilerin birçoğunu ortadan kaldırmıştır. Eylül 2006 ve Ocak 2007'de hükümet enerji fiyatlarını artırmış ve doğalgaz fiyatlarına uygulanan sübvansiyonları önemli oranda azaltmış bunun sonucunda 2006 yılında %3,9 olan enflasyon oranı 2007 yılında %8'e yükselmiştir(Somuncuoğlu, 2007: 8).

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Grafik 12’de görüldüğü gibi 2004 yılında %6,7 olan enflasyon oranı 2005 yılında %3,6’ya düşmüştür. 2006 yılında %3,9 olan enflasyon oranı 2007 yılında artış göstererek %8’e yükselmiştir. 2008 yılında enflasyon oranı bir önceki yıla göre düşüş göstermiş ve %6’ya gerilemiştir. 2004–2008 yılları arasında Macaristan’da enflasyon oranı ortalama %5,6 olmuştur. Bu dönemde enflasyon oranı tek haneli rakamlarda kalmıştır(OECD Factbook, 2010).

2.3. Merkezi Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Çek Cumhuriyeti

Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun parçalanması sonucu Çekoslovakya adı altında kurulan bu ülke, Çek Cumhuriyeti adıyla, Orta Avrupa haritasında bağımsız bir devlet olarak yerini, Çekoslovakya’nın Çek ve Slovak Cumhuriyetleri olarak ikiye bölündüğü, 1 Ocak 1993 tarihinden sonra almıştır. Çek Cumhuriyeti için merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş süreci, Polonya, Macaristan ve Bulgaristan’la karşılaştırıldığında daha geç başlamıştır(T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2008: 6).

Bohemia bölgesinde oturan Keltler ülkenin bilinen ilk halkıdır. Ondördüncü asırda kurulan Cermen İmparatorluğu uzunca bir süre ülkeyi hâkimiyeti altında tuttukten sonra on yedinci asır başlarında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yenilerek, bu imparatorluğun topraklarına katılmıştır. 1. Dünya Savaşı sonunda Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yıkılması sonucunda Ekim 1918'de Çekoslovakya Cumhuriyeti adıyla bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Ülkede yer alan etnik gruplardan biri olan Almanların ayaklanmaları ve 1939 yılındaki Alman istilasıyla Bohemia ve Moravia, Alman egemenliği altına alınmış ancak Slovakya'ya özerklik verilmiştir. Bu tarihten bir sene sonra Alman orduları Çekoslovakya'yı tamamen işgal etmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonunda 1945 yılında bu sefer de Rusya tarafından işgal edilmiştir. 1995 yılında Varşova Paktına dahil olmuştur(Alagöz, 2008: 93).

1990'ların başlarında gerek Avrupa'da gerekse Dünya'da ekonomik ve politik bakımdan önemli ölçüde yapısal değişimin yaşandığı bu dönemde, 40 yıldan uzun süredir komünist partilerin yönetimi altında bulunan MDA ülkelerinde zincirler kırılmaya başlamıştır. Bu bağlamda bu ülkelerde hukukun üstünlüğü, insan hakları ve demokratik seçimlerin yer aldığı politik sistem benimsenmiştir. Bu gelişmelerin zorlayıcı etkisi sonucu Sovyet Bloğu dağılmış ve global anlamda komünist sistem çözülmüştür. Çek Cumhuriyeti (Çekoslovakya)'nde komünist partinin iktidardan uzaklaştığı ve ilk serbest seçimler 1989 ve 1990 yıllarında gerçekleşmiştir. 1990 yılından sonra Çek ve Slovak tarafların anlaşmasıyla 1 Ocak 1993'de Federasyonun bozulması kararını almışlardır. Böylece Çek Cumhuriyeti ve Slovakya ayrı ülkeler haline gelmişlerdir(Biçerli, 2001: 2-3).

Çek Cumhuriyeti ekonomisi Merkezi ve Doğu Avrupa'nın en gelişmiş ekonomilerinden biri durumundadır. Merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde geçiş ekonomileri arasında da küresel ekonomi ile entegrasyonun sağlanmasında en başarılı performansı gösteren ülkelerin başında gelmektedir.

20. yüzyılın başında sanayileşmiş ülkeler arasında yer alan, 1950 ve 1960'lı yıllarda geleneksel komünist politikaların hâkimiyeti nedeniyle ağır sanayinin teşvik edildiği ülkede, 1980'li yıllarda elektronik, kimya-ilaç gibi yeni alanlarda yatırımlar yapılmıştır. Sovyetler Birliği'ne bağımlı yapısı nedeniyle, 1991 sonrası COMECON ittifakının çözülmesiyle geleneksel pazarlarını kaybetmiştir(DEİK, 2002). Bu süreçte 1991 yılında

uygulanmaya başlanan istikrar programı etkilerini hemen göstermiştir. Aynı zamanda bu tarihten itibaren de ülkenin küresel ekonomi ile entegrasyon süreci başlamıştır.

Çek Cumhuriyeti ekonomisi, geçiş sürecinde, makro ekonomik istikrar hedeflerini gerçekleştirmek için bir dizi yapısal reformlar uygulamak zorunda kalmıştır. Bu süreçte sıkı para ve maliye politikaları uygulanmak suretiyle enflasyon kontrol altına alınmaya çalışılmış ve birçok kamu kurumu da özelleştirme yoluyla ekonomiye etkin bir biçimde kazandırılmıştır. Sovyet hakimiyeti nedeniyle Blok dışı ülkelerle büyük oranda kısıtlanan dış ticaret, 1989 sonrası yaşanan gelişmelerin etkisiyle önemli ölçüde artmıştır. 1995 yılında, eskiden Blok içindeyken konvertibl olmayan Çek Kronu'nun, IMF'nin 8. Maddesinde belirtilen yükümlülüklerin kabul edilmesi sonucu uluslararası piyasalarda ticareti yapılmaya başlanmış ve sermaye hareketlerinin liberalleşmesi gündeme gelmiştir(IMF, 1995).

Çek Cumhuriyeti 2004 yılında AB'ye üye olan 10 ülke arasında en fazla yabancı sermaye alan ve sahip olduğu potansiyel itibariyle gelişme şansı en yüksek olan ülke durumundadır. Makro ekonomik istikrarın yanı sıra, ülkenin dış ticaret yapısındaki köklü değişiklik ve AB coğrafyasında sahip olduğu konumu, vasıflı işgücü ve uygun yatırım ortamı nedeniyle artmakta olan doğrudan yabancı sermaye girişi büyüme için gerekli şartları sağlamış durumdadır.

Ek 1'de yer alan geçiş gösterge değerlerine göre, Çek Cumhuriyeti, küçük ve büyük ölçekli özelleştirme, ticaret ve döviz sisteminin liberalleştirilmesi ve fiyatların liberalizasyonu kategorilerinde iyi işleyen bir piyasa ekonomisi standartlarını yakalamış durumdadır. Geçiş göstergeleri açısından yapılacak bir değerlendirmeye göre Macaristan'dan sonra en başarılı ülke olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.1. Çek Cumhuriyeti'nde Yapısal Dönüşüm

Piyasa uyumlu ekonomilerin işleyişi için gerekli kurumsal ve yasal altyapının olmayışı geçiş ekonomilerinin merkezi planlamaya dayalı ekonomik sistemden devraldığı en önemli olumsuzluklardan birisi olarak göze çarpmıştır. Mülkiyet haklarının yeterince açık olmaması, özel teşebbüsün piyasaya giriş ve çıkışını düzenleyecek ticari yasaların

yetersizliği, finansal piyasaların bulunmaması, etkin bir ticari bankacılık sisteminin kurulamaması, açık emek piyasası ve piyasa uyumlu bir vergi sisteminin oluşturulamaması gibi olumsuzluklar piyasa ekonomisinin etkin işlemlerine engel olan ve tamamlanması gereken kurumsal altyapı yetersizlikleri geçiş ekonomilerinde düzenlenmeyi bekleyen konular olarak ortaya çıkmıştır(Yavuz, 2004: 91).

Daha önce merkezi planlama esasına dayanan devlet tarafından yönetilen ekonomiyi özel mülkiyet ve piyasa esasına yönlendirerek değiştirmeyi amaçlayan kapsamlı değişiklikler Çek Cumhuriyeti'nde Polonya ve Macaristan'a nazaran daha geç başlamıştır. 1 Ocak 1991 tarihi Çekoslovakya olarak başlayan ve daha sonra Çek Cumhuriyeti ile devam eden transformasyonun başlangıç tarihi olarak kabul edilmektedir(T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2008: 7).

Çek Cumhuriyeti'nde reformların özelleştirme, dış ticaret ve fiyat liberalizasyonu temelleri üzerine oturtulması planlanmıştır. Özelleştirmede ilk adım olarak da komünist partinin (1948'den itibaren) kamulaştırdığı işletmelerin yeniden özelleştirilmesi düşünülmüştür. İkinci etapta tüm hane halklarının katkıları düşünülen özelleştirme programının yabancı borsalarda gerçekleştirilmeye çalışılması "çek reformunu" diğerlerinden ayıran bir özelliktir(Özsoylu, 1991: 59).

Çek Cumhuriyeti'nde makro ekonomik reformların temelini kamu mülkiyetinden özel mülkiyete geçiş oluşturmaktadır. Komünist rejim esnasında mülkiyetin neredeyse tamamı (ev, araba ve şahsi eşya haricinde) devlete aitti ve mülkiyet haklarının tam bir tanımı yapılmamış durumdaydı. Bazı iktisatçıların, kamu işletmelerinin özelleştirilmeden önce yeniden yapılandırılması yönündeki önerilerine rağmen, yeniden yapılandırma işlemleri özelleştirme sonrasındaki yeni işletme sahiplerine bırakılmıştır. Böylece ilk devralanların işletmelerin son sahipleri olmayacağına farkına varılmıştır. Eski merkezi plan sisteminin işletmelerinin talep olup olmadığına bakmaksızın mümkün olduğunca fazla mal üretme yönündeki teşvikleri bulunduğu da belirtilmesi gerekli bir konudur.

Çek Cumhuriyeti'nde serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde uygulanan makro ekonomik reformların temel noktaları esas olarak, fiyatların serbest bırakılması, sıkı mali politikalar ve Çek para birimi Kron'un tedrici konvertibilitesi, dış ticaretin liberalizasyonu,

eski hak sahiplerine geri verme ve küçük ve büyük ölçekli özelleştirme yolu ile özel mülkiyet ve özel girişim prensibinin restorasyonu, pazarın yabancı sermayeye açılması, yeni vergi sisteminin ve iflas prosedürünün yürürlüğe konması şeklinde olmuştur. Komünist idare altındaki Çekoslovakya’da fiyatlar sistemi yerel fiyatların uluslararası rekabete dayanıklı olup olmadığını değerlendirerek üretim kararları almayı imkansız hale getirecek derecede dejenere olmuş durumdaydı. Perakende gıda fiyatlarındaki sübvansiyonların kaldırılması ile fiyat sübvansiyonu sisteminin tamamında yürürlükten kaldırma süreci başlamıştır. Fiyatlama sistemi 1 Ocak 1991’de tamamen liberalize edilmiştir (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2008: 7).

Fiyatların piyasada oluşmaması ve yüksek kurlu Çek Kronu, Çekoslovak mallarının dış piyasalarda rekabet şansını ciddi anlamada azalttığından, dış ticarete liberalizasyona gidilmesi yönünde adımlar atılmıştır. Çek Kronu küçük oranlı devalüe edildikten sonra piyasa ekonomisine geçiş sürecinde Alman Markına indekslenmesine karar verilmiştir. İşletmelere ihracat imkânları tanınmış, ancak ithalatta liberalizasyona kademeli bir şekilde orta vadede geçilmesi planlanmıştır. Çek Cumhuriyeti’nde her türlü özel teşebbüsün öngörüldüğü programda yabancı sermaye yatırımları teşvik edilmiştir (Özsoylu, 1991: 59).

1990’ların başından itibaren fiyat kontrollerinin kaldırılması, özelleştirme, yabancı yatırımlara açılma, uluslararası ticaret ve döviz kurunun serbestleştirilmesi gibi uygulamaları içeren bir dizi reform uygulanmıştır. İhracatta rekabet gücünü artırmaya yönelik olarak kron devalüe edilmiş, tüketim malları ithalatına da ek vergiler getirilmiştir. Çek kronu Ekim 1995 itibariyle tamamen konvertibl hale getirilmiştir (DEİK, 2002: 4).

Çek Cumhuriyeti (Çekoslovakya)’nde 1989 yılındaki rejim değişikliği öncesinde özel sektörün payı oldukça sınırlı durumdaydı. Özel sektör; toplam işgücünün %1,2’sini istihdam etmekte, GSYİH’nın %4,2’sini üretmekte, kayıtlı gayrimenkullerin yalnızca %2’si özel şahıslara aitti. Bu bağlamda Çek Cumhuriyeti doğu bloğu ülkeleri arasında kamu kesimi ağırlığının en fazla olduğu ülke durumundaydı. Söz konusu dönemde Macaristan’da ve Polonya’da üretken varlıklar üzerinde kamu mülkiyeti %80 oranında iken, Çek Cumhuriyeti’nde bu oran %97 idi (Hazllet, 1995). Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde Çek Cumhuriyeti’nde özelleştirmelere yoğun bir şekilde başlanmış, uygulanan kitle halinde özelleştirme programı, sistem değişikliği yapan ülkeler arasında en

başarılı deneyim olmuştur. Bu program dahilinde nispeten kısa bir sürede 1700'ü aşkın büyük ve küçük ölçekli işletme başarılı bir şekilde özelleştirilmiştir(Byron, 1996).

Diğer Doğu Avrupa ülkelerine göre Çek Cumhuriyeti özelleştirme sürecini daha hızlı bir şekilde tamamlamış, bu durumun verimliliğe yansımaları da diğer ülkelerden daha yüksek olmuştur. Sonuç olarak özelleştirmenin kısa sürede gerçekleştirilmesi hem özel sektörün hızla gelişmesini hem de kamu hisselerinin halka devri ile halkın sancılı bir süreç olan geçiş sürecini desteklemesi mümkün kılınmıştır(Biçerli, 2001: 7-8).

Planlı ekonomiden serbest piyasaya geçişin sağlandığı 1990 yılından sonra Çek Cumhuriyeti yabancı sermaye yatırımları için bir cazibe bölgesi olmuş ve yıllar itibariyle sürekli olarak ülkeye yabancı sermaye girişi artmıştır. Çek Cumhuriyeti'nde özelleştirme sürecinin başlaması ve hızlı bir şekilde tamamlanması yönündeki gelişmeler yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye çekmiş, 1997 yılında 9.8 milyar dolar düzeyinde olan yatırımlar 1999 yılında 17.5 milyar dolara yükselmiştir(Gürsoy, 2008).

Çek Cumhuriyeti'nde dış ticaretin liberazisyonuna ilişkin olarak, merkezi planlama döneminde her ürünün tespit edilmiş bir firma kanalıyla ithal veya ihraç edilebilmesi ve bütün imalatçıların veya şirketlerin eşya bazında uzmanlaşmış bir dış ticaret şirketi kanalıyla işlem yapma zorunlulukları kaldırılmıştır.

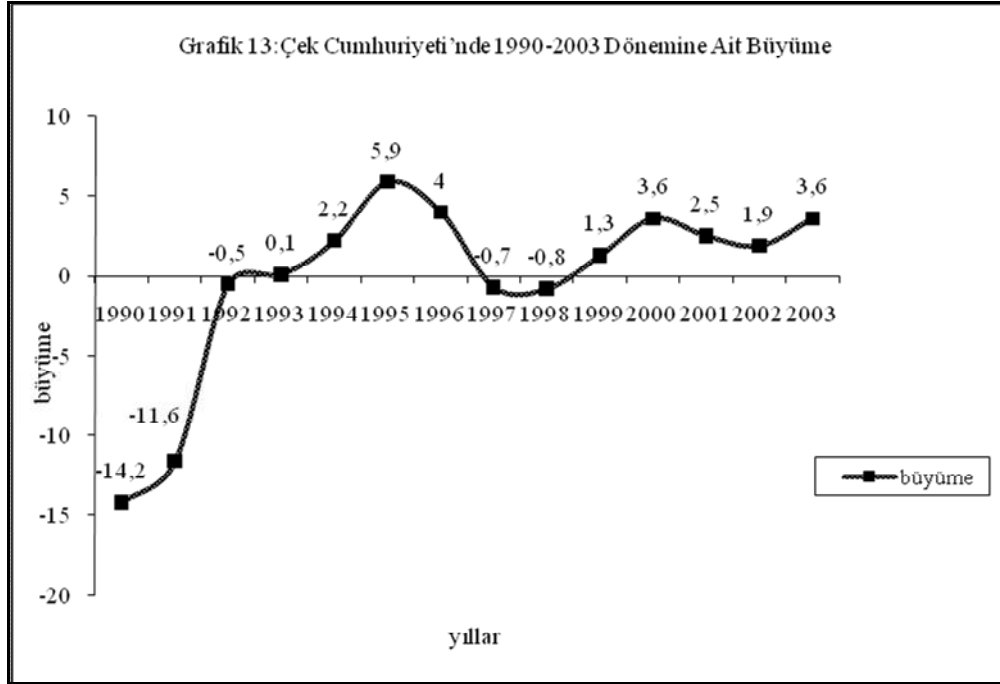
2.3.2. Makro Ekonomik Göstergeler

Çek ekonomisinin genel gidişatının izlenmesi ve geçiş sürecinde yapısal dönüşümü sağlamak adına yapılan reformların etkilerinin değerlendirilmesi açısından makro ekonomik göstergeler önemlidir. Bu bağlamda, Çek ekonomisinin büyüme, istihdam ve enflasyon rakamlarında meydana gelen değişimlerin incelenmesi, ülke performansının daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır.

2.3.2.1. Büyüme

Geçiş ekonomilerinin hemen hepsinde görüldüğü gibi Çek Cumhuriyeti'nde de bağımsızlık ve sonrası dönemde ekonomik büyüme oranları geri dönük büyümeyle

karşılaşmıştır. Ekonomik büyümedeki söz konusu bu gerileme 1993 yılına kadar devam etmiştir. Bunun en önemli sebebi olarak bağımsızlık öncesi ülkede yaklaşık 45 senede kurulan merkezi planlamanın ve bu süreçte oluşturulan bağımlı üretim yapısının tamamen çökmüş olması gösterilebilir(Alagöz, 2008: 99).

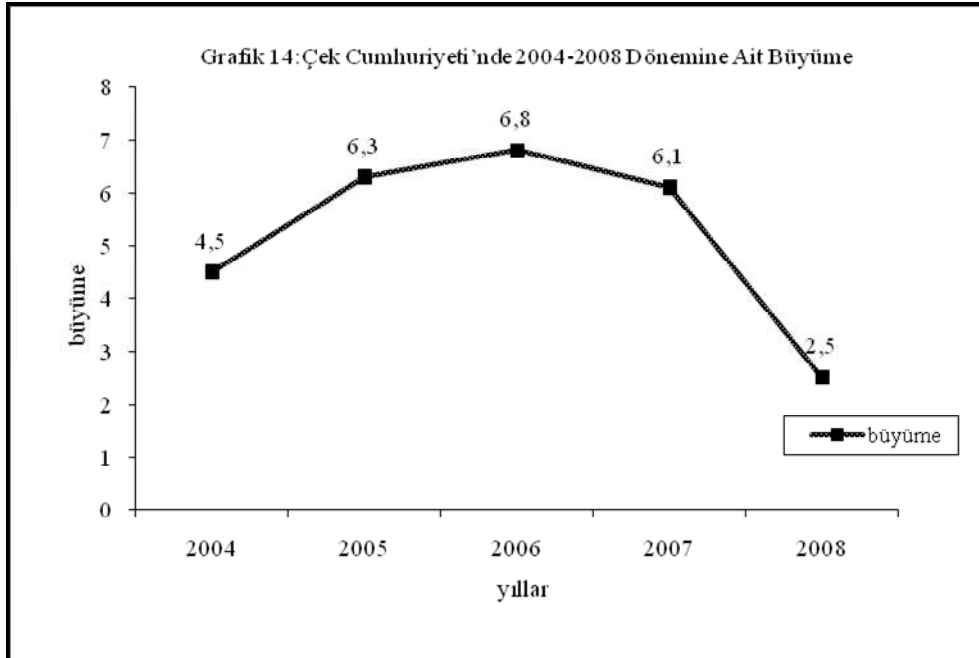

Kaynak: Kolodko, 1998, 4; OECD Factbook, 2010

Çek Cumhuriyeti'nde durgunluk 3 yıl sürmüştür ve ekonomi 1993 yılında büyümeye başlamıştır. Ancak ekonomi 1997 ve 1998 yıllarında gene üst üste 2 yıl negatif büyüme göstermiştir. Grafik 13'den görüleceği üzere ülke ekonomisi 1990–1993 döneminde %4,3 oranında küçülmüş, 1994–1997 döneminde büyüme oranı %3,6'ya yükselmiştir (Kolodko, 1998, s.4). Büyüme oranları 1998–2000 döneminde ortalama %1,4 2001–2003 yılları arasında ortalama %2,7 olarak kaydedilmiştir. 1990–2003 döneminde en yüksek büyüme oranı 1995 yılındaki %5,9 olmuştur (OECD Factbook, 2010).

1995 yılından sonra özellikle dünya ekonomisinde ortaya çıkan daralma ve buna ek olarak Asya ve Rusya krizleri 1996 yılında büyümenin azalarak artmasına yani %4'e düşmesine neden olmuştur. Krizin yaşandığı 1997 ve 1998 yıllarında ekonomi sırasıyla %-0,7 ve %-0,8 oranlarında negatif büyüme göstermiş yani küçülmüştür(DEİK, 2002: 5).

Çek Cumhuriyeti'nin büyüme oranları, her ne kadar çoğu OECD ülkesinin büyüme oranlarından düşük seviyede olmasına rağmen, AB'ye üyelik sürecinde pozitif ve istikrarlı büyüme oranları gerçekleştirmiştir. Grafik 14'den görüleceği üzere ülke AB'ye üyeliğin gerçekleştiği 2004 yılında %4,5 oranında büyümüştür. İzleyen yılda ise %6,1 gibi yüksek bir büyüme elde etmiş, 2006 yılında ise son 15 yılın en yüksek değeri ortaya çıkmış ve büyüme ortalama %6,8 olarak gerçekleşmiştir. Ülke ekonomisi 2007 yılında %6,1 2008 yılında ise %2,5'lik büyüme kaydetmiştir. Toplu olarak bakıldığında 2004–2008 döneminde büyüme oranı %5,2 olarak gerçekleşmiştir. AB'ye üyelik sürecinde ekonomi oldukça iyi bir büyüme performansı göstermiştir (OECD Factbook, 2010).

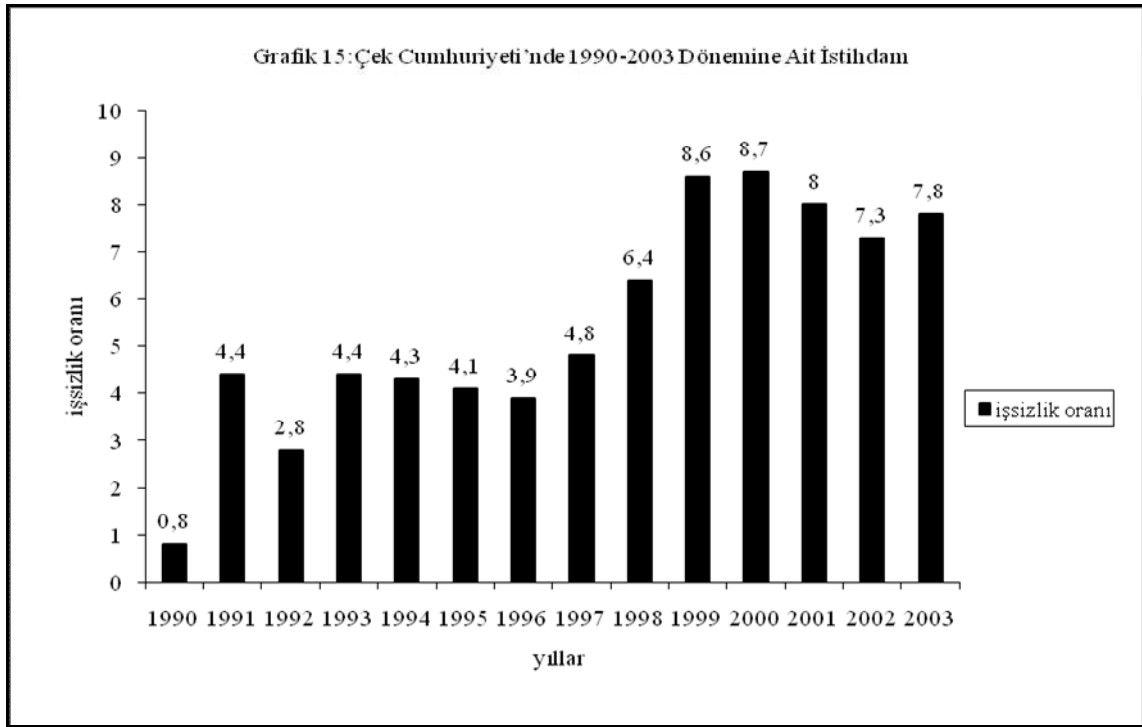

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Çek ekonomisindeki gelişim, son yıllarda yeniden dinamizm kazanmıştır. 2006 ve 2007 yıllarında sağlanan büyüme oranlarındaki artışın temel nedenleri olarak vergilerin yanı sıra, istihdam artışı ve verimlilik artışı kaynaklı olduğu şeklinde değerlendirilmektedir. Çek Cumhuriyeti'nde son dönemlerde gerçekleşen ekonomik büyüme, özel tüketimin, artan brüt sabit yatırımların ve ihracatın etkisiyle sürekli olarak artan istikrarlı büyüme trendi yakalanmıştır (Alagöz, 2008: 101).

2.3.2.2. İstihdam

Komünist sistemin 1989 yılında çökmesi sonucu ortaya çıkan ve serbest piyasa ekonomisine geçiş yapmaya çalışan ülkelerin tamamında piyasa ekonomisine geçişi sağlamak için uygulanan reformların bir sonucu olarak hemen tüm geçiş ekonomilerinde yüksek işsizlik sorunu ortaya çıkmıştır. Ancak bu süreçte Çek Cumhuriyeti bunun istisnası olmuştur. Çek Cumhuriyeti dönüşüm sürecinde uygulamış olduğu aktif istihdam politikalarının ve sahip olduğu işgücünün yüksek eğitim düzeyi ile düşük işsizliğin sağlanmasında kalıcı rolleri bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, düşük ücret ve sabit döviz kuru gibi politikaların bu amaca geçici olarak hizmet ettiği söylenebilir. Her ne kadar 1990'ların sonu itibariyle işsizlik oranları önemli ölçüde yükseliş göstermiş olsa da, geçiş sürecinde Çek Cumhuriyeti'nin genel performansı başarılı geçiş için reçete sunan bir süreç olarak değerlendirilmesi mümkündür(Biçerli, 2001: 1).

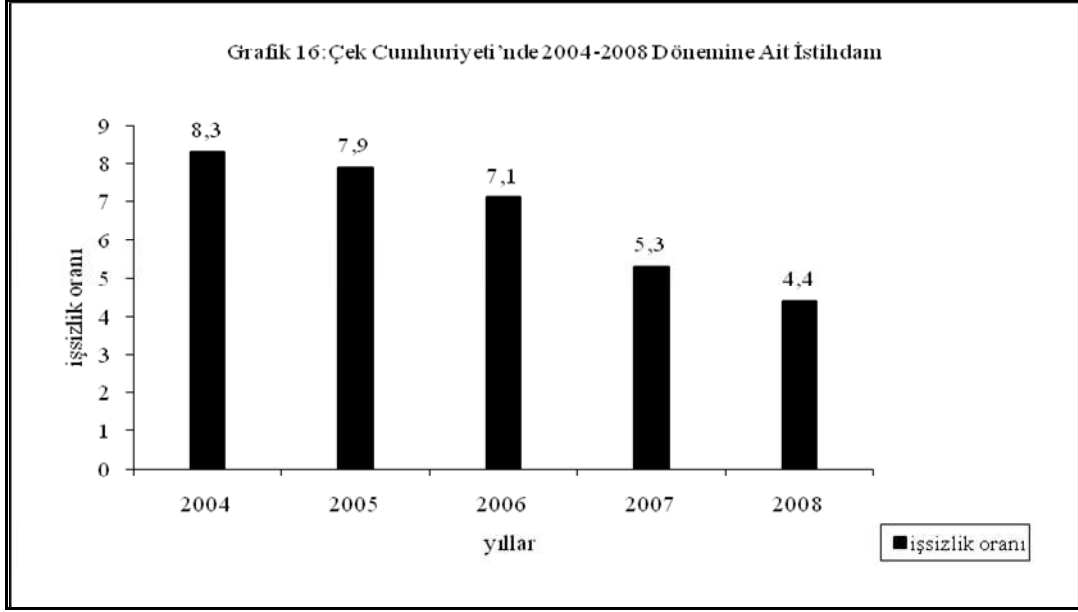
Kaynak: OECD Factbook, 2010

Grafik 15'den görüldüğü gibi Çek Cumhuriyeti'nde 1990–1993 döneminde işsizlik oranı %3,1 olarak gerçekleşmiştir. 1994–1997 döneminde işsizlik oranı bir önceki döneme göre hafif bir yükseliş göstererek %4,3 olmuştur. 1998–2000 döneminde işsizlik oranı bir miktar daha artış göstererek %7,9'a yükselmiştir. 2001–2003 döneminde ise işsizlik oranı

bir önceki döneme göre bir miktar gerileyerek %7,1'e düşmüştür. 1990–2003 yılları arasında genel olarak işsizlik oranı düşük bir seyir izlemiştir. Bu dönemde en yüksek işsizlik oranı %8,7 ile 2000 yılında en düşük işsizlik oranı ise %0,8 ile 1990 yılında gerçekleşmiştir (OECD Factbook, 2010).

Çek Cumhuriyeti geçiş sürecinde bir takım reform politikalarını doğru ve zamanında uygulamış olsa da; Asya ve özellikle Rusya Krizlerinin olumsuz etkilerinden dolayı işsizlik artış göstermiştir. 1996 yılında %3,9 olan işsizlik oranı; 1997 yılında %4,8'e, 1998 yılında %6,4'e, 2002 yılında %7,3'e yükselmiştir. Grafik 16'dan görüldüğü gibi 2004 yılında işsizlik oranı bir önceki yıla göre artarak %8,3'e yükselmiştir. 2005 yılında işsizlik oranı %7,9'a gerilemiş ve bundan sonra azalan bir seyir kaydetmiştir. 2006 yılında %7,1 olan işsizlik oranı 2007 yılında %5,3'e ve 2008 yılında %4,4'e düşmüştür. 2004–2008 döneminde işsizlik oranı ortalama %6,6 olmuştur (T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2008, s.11; OECD Factbook, 2010).

Çek Cumhuriyeti'nin piyasa ekonomisine geçiş sürecinde hükümetin izlemiş olduğu aktif istihdam politikaları yanında merkezi planlama döneminde bu ülkede endüstrinin gelişmiş olması, işgücünün eğitim düzeyinin yüksek olması, tarım kesiminin ekonomi içindeki payının düşük olması ve hizmet sektöründe sağlanan gelişme işsizliğin düşük seyretmesinde etkili olmuştur. Ancak bu politikalar düşük işsizliğin sağlanması amacına geçici bir süre hizmet etse de, bu politikaların sürdürülmesi 1990'lı yılların sonuna doğru, işsizliğin önemli ölçüde artmasına neden olmuştur. İzlenen neo-liberal politikaların olumsuz bir sonucu olarak finansal piyasaların dış etkilere açık bir hale gelmesine bağlı olarak Asya'da ve Rusya'da yaşanan krizlerin ülkeden yabancı sermaye kaçışına sebep olması eklenince, 2000 yılına doğru Çek Cumhuriyeti'nde işsizlik oranlarının önemli ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Ancak 2005 yılı itibariyle işsizlik oranları tekrar azalan bir seyir izlemeye başlamıştır (Biçerli, 2001: 9-19).

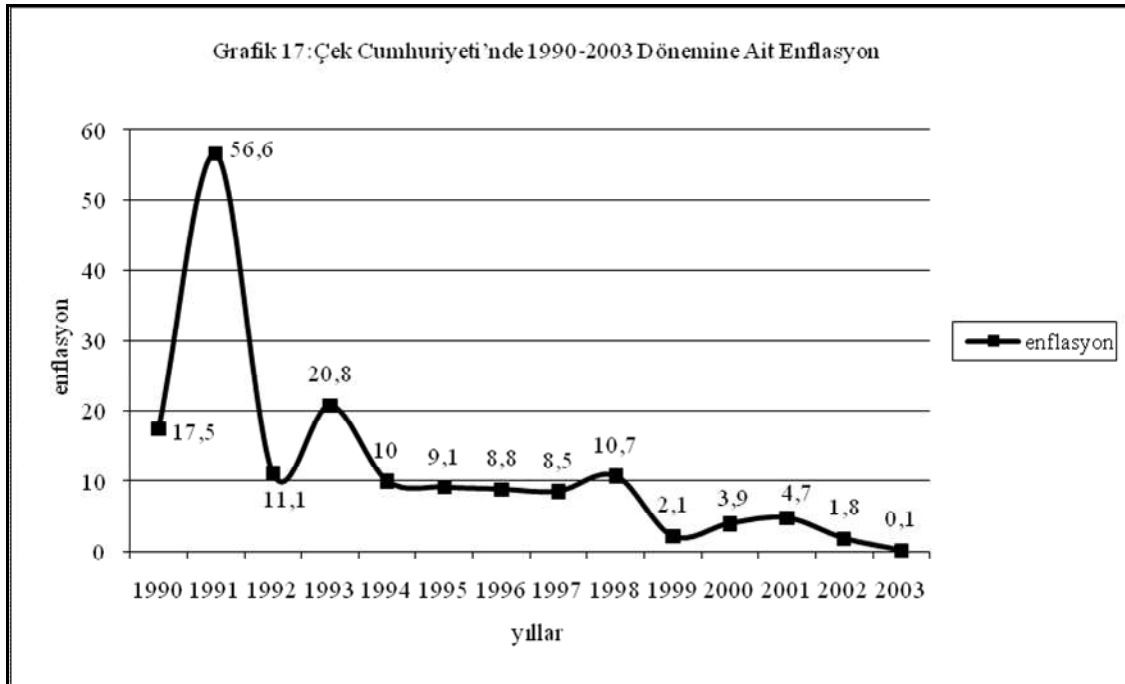
Kaynak: OECD Factbook, 2010

2.3.2.3. Enflasyon

Çek Cumhuriyeti'nde piyasa ekonomisine geçiş öncesinde enflasyon rakamlarının 1980'li yıllar boyunca çok düşük seviyede seyrettiği gözlemlenmektedir. Ancak geçiş sürecinin başlamasıyla bu ülkelerin tamamında makro ekonomik dengeler bozulmuş, yüksek bütçe açıkları, kontrol edilemez hale gelen ücretler, para razında sınırsız artışlar ve yüksek enflasyon gibi ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu ülkeler geçiş sürecinde yaşadıkları bu benzer sorunları çözmede tam tecrübe sahibi olmadıkları için uygun bir geçiş stratejisinin nasıl olması gerektiği konusunda IMF'den yardım etme yolunu kullanmışlardır. Bununla birlikte IMF ve Dünya Banka'sı gibi uluslararası iktisadi ve mali kuruluşlar, iyi çalışan bir piyasa ekonomisinin oluşturulması için gerekli ekonomik kurumların yeniden yapılandırılmasında bu ülkelerin ulusal otoritelerini desteklemek adına önemli ölçüde mali ve teknik yardımlarda bulunmuşlardır (Meriç, 2002).

Çek cumhuriyeti Polonya'nın ardından enflasyon hedeflemesi yapan ikinci MDA ülkesidir. Çek Merkez Bankası, enflasyon karşıtı politikalarını büyük bir istikrarla uygulamış ve uluslararası arenada güvenilirliğini artırmayı başarmıştır. Çek Kronu'nun, ekonominin uluslararası anlamda rekabet gücünü azaltması göze alınarak, reel değerinin artırılması benimsenmiştir (Horska, 2001).

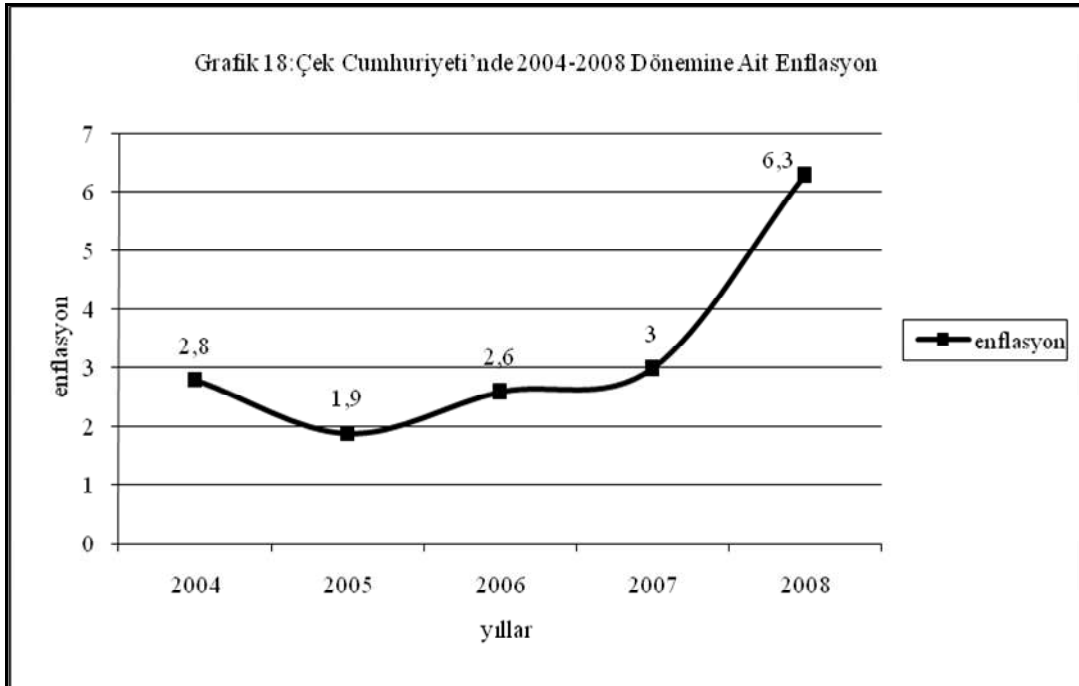
Grafik 17’de görüldüğü gibi Çek Cumhuriyeti’nde enflasyon oranı 1990-1993 döneminde %26,5 olmuştur. Bu dönemde 1990 yılında %17,5 olan enflasyon oranı 1991 yılında %56,7’ye yükselmiştir. Enflasyonda ortaya çıkan bu yüksek sıçramanın nedeni, ülkenin gelişmiş bir finansal sistem yapısı ile Merkez Bankasının bağımsızlığının yerleşmemiş olmasından ve bu bağlamda fiyat istikrarını sağlayacak uygun para politikalarını izlememesinden kaynaklanmıştır. Bu süreçte uygun para ve kredi ile ücret kontrol politikaları, para reformu, enflasyona yol açmayacak bütçe açıkları uygulamaya konulmuştur. Çek Cumhuriyeti’nde diğer önemli bir strateji ise sabit döviz kuru politikası uygulaması olmuştur. Böylece 1992 yılından itibaren enflasyonu kontrol altına almayı başaran Çek Cumhuriyeti 1997 yılına kadar enflasyon oranını azaltmayı başarak %8,5’e gerilemesini sağlamıştır.

Kaynak: OECD Factbook, 2010

1994–1997 yılları arasında enflasyon oranı bir önceki döneme göre azalarak %9,1’e düşmüştür. 1998–2000 döneminde %5,5 olan enflasyon oranı 2001-2003 döneminde bir miktar daha düşerek %2,2’ye gerilemiştir. 1990–2003 döneminde en yüksek enflasyon oranı %56,6 ile 1991 yılında en düşük enflasyon oranı %0,1 ile 2003 yılında gerçekleşmiştir (Alagöz, 2008: 106; OECD Factbook, 2010).

1998 yılı ve sonrasında hem ülkedeki ekonomik dalgalanmalar hem de dünyada yaşanan konjonktürel hareketler enflasyon oranında yıllar itibariyle istikrarsız bir yapı arz etmesine neden olmuştur. 2001 yılında %4,7 olan enflasyon oranı 2002 yılında %1,8 veya 2003 yılında %0,1 olan enflasyon oranının Grafik 18’de görüldüğü gibi 2004 yılında %2,8 olması piyasada fiyat yapışkanlığının olmadığı bir göstergesidir. Çek Cumhuriyeti’nde AB üyeliğini takiben 2006 yılında %2,6 olan enflasyon oranı 2007 yılında %3’e ve 2008 yılında %6,3 ‘e yükselmiştir. 2004-2008 yılları arasında enflasyon oranı %3,3 olmuştur.

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Diğer birçok ülkede olduğu gibi, Çek Cumhuriyeti’nde gıda ve enerji fiyatlarının artması da tüketici fiyatlarını artırmıştır. Söz konusu politikaların ve piyasa baskısının da çekirdek enflasyonu besleyeceği açıktır. Bununla birlikte enflasyon riskinin yönetilebilir olduğu söylenebilir(T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2008; OECD Factbook, 2010).

2.4. Merkezi Planlı Ekonomiden Serbest Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Slovakya

Slovaklar 1918 yılına kadar Avusturya-Macaristan İmparatorluğu yönetiminde yaşımiştir. 1918 yılında kurulan ek ve Slovaklar birleşerek Çekoslavakya Federal Cumhuriyeti’ni kurmuşlardır. lke İkinci Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu dünyasında Sovyet etkisi altındaki Doğu Bloğunda yer almıştır. 1992 seçimlerini kazanan Vaclav Klaus liderliğindeki Demokratik Yurttaşlık Partisi ekoslavak devletini devam ettirme propagandası ile seçilmiştir. Ancak, reform süreçlerinde Slovak kimliğinin göz önüne alınmadığını iddia eden Slovak koalisyon ortakları ile istikrar sağlanamamıştır. Federal Anayasa Müzakereleri sırasında Slovakların zerkliği konusunda çıkan anlaşmazlıklar ayrılığı gündeme getiren etkenlerden biri olmuştur. 1 Ocak 2003’de ülke içindeki iki milli entite ek Cumhuriyeti ve Slovakya olarak ayrılmıştır (DEİK, 2002: 2-3).

Kurulduğundan bu yana Slovak ekonomisinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bunlar arasında en önemlileri, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş, AB’ye tam entegrasyon ve derin yapısal reformların yürütülmesidir. Bu değişiklikler sayesinde ülke ekonomisi, yeni fırsatlar sunmasının yanı sıra yeni problemler de ortaya çıkaran farklı bir gelişme aşamasına gelmiş bulunmaktadır. lke hâlihazırda AB lkelerinin yaşam standartlarını yakalama, hızlı ve sürekli bir büyüme sağlama bakımından iyi bir durumda olduğu söylenebilir. nemli ekonomik reformların arkasından ortaya çıkan hızlı verimlilik artışları çerçevesinde Slovak ekonomisi son yıllarda yüksek büyüme hızlarına ulaşmıştır (Delice, 2008, s.123).

1991 sonrası COMECON ittifakının zlmesiyle geleneksel pazarlarını kaybeden Slovakya, tarihi, siyasi ve coğrafi etkenler sebebiyle serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde diğer Merkezi Avrupa ülkelerine göre daha fazla zorlanmıştır. 1990–1993 yılları arasında %23 oranında küçülen Slovak ekonomisi, 1994 yılında büyüme trendine girmiştir. 2000 yılı ekonominin büyük ölçüde toparlandığı bir yıl olmuştur. 2000 yılında ülke 2 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başarmış, ihracatını artırmış, bankacılık sektöründe reformlar ve zelleştirme yapmıştır (DEİK, 2002: 5).

Slovakya geçiş sürecinde göstermiş olduğu iyileşmelerin bir sonucu olarak Aralık 2000’de OECD’ye, Mart 2004’de NATO’ya ve Mayıs 2004’de AB’ye üyelikle ödüllendirilmiştir.

2.4.1. Slovakya’da Yapısal Dönüşüm

1989 Kadife devrimiyle başlayan dönüşüm süreci 1993’deki bağımsızlığın arkasından yeni bir aşamaya girmiştir. Ocak 1993 yılında Slovak Cumhuriyeti’nin kurulmasının ardından ülke, daha önce başlamış olan merkezi planlı ekonomiden serbest bir piyasa ekonomisine dönüşüm sürecini devam ettirmiştir. Bu reform süreci Viladimir Meciar başkanlığındaki hükümetin iktidar olduğu kronik kapitalizmin ve sorumsuz kamu harcamalarının söz konusu olduğu 1993–1998 döneminde yavaşlamıştır.

1998 ve 1999 yıllarında pek de iç açıcı olmayan makro ekonomik göstergeler, 1999 yılında hükümetin uyguladığı reformların etkisiyle düzelmiştir. Bu bağlamda hükümet, kontrolündeki fiyatları yükseltmiş, vergileri artırmış, harcamaları kırmış ve bankacılık, Telekom ve enerji sektörlerinde özelleştirme ve bağımsız sektör kuruluşları oluşturma yoluyla yapısal reformları gerçekleştirmiştir.

1 Ekim 1995 itibariyle yeni Kambiyo Yasası onaylanmış bu suretle cari hesap işlemleri liberalize edilmiş, buna bağlı olarak yerleşik olmayanların yatırımları açısından sermaye akımları serbest bırakılmıştır.

1989 yılındaki politik çöküşün ardından Slovakya’da dönüşüm, 1991’den itibaren şok terapi altında gelişmiştir. Dönüşüm sürecinin bileşenlerinden biri olarak iki aşamalı bir bankacılık sistemi oluşturulmuş ve yeni bir finansal yapı ortaya çıkmıştır(Kominkavà ve Múřkovà, 1997).

Bankacılık sektöründeki temel değişimler 1999’dan itibaren başlamıştır. Ekim 1999’da yeni bir bankacılık yasası çıkarılmıştır. Kasım 2001’de ise sektörde düzenleyici bir kurum oluşturulmuştur. 1999 yılında başlayan yapısal reformlar hızlı bir şekilde ilerletilmiştir. Bu tarihten itibaren, ülkenin üç en büyük bankası stratejik yabancı yatırımcılara satılmıştır. Banka denetimi güçlendirilmiş ve iflas çerçevesi tamamıyla

gözden geçirilmiştir. Ticari uygulamalar, bankacılık, işletme yönetimi ve işletmelerin yeniden yapılandırılması konularındaki yasal reformlar bütünüyle uygulanmaktadır.

Aralık 1996'da OECD liberalizasyon kodlarıyla ilgili tedbirler yürürlüğe konulmuştur. Bunun bir sonucu olarak orta ve uzun vadeli krediler serbest hale getirilmiş; uluslararası ticari krediler, Slovak yerleşiklerinin gayrimenkul alımları ve OECD ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar konularında önemli iyileştirmeler sağlanmıştır (Delice, 2008: 133-137).

Dış ticaret liberalize edilmiş olup, ülke dünyadaki en açık ekonomilerden biri haline gelmiştir. Gümrük engelleri düşüktür ve dış ticarete hükümet müdahalesi istisnai bir durumdur (EBRD, 2007).

Mart 2000'de ülke AB'yle üyelik müzakerelerine başlamıştır. Mayıs 2004'de aralarında Slovakya'nın da bulunduğu 10 yeni ülke, Euro bölgesi üyeliği hariç olmak üzere, AB'ye katılmışlardır. Bu ülkeler henüz Euroyu kabul etmemelerine karşın, AT Anlaşmasının 121. maddesinde yer alan dört yaklaşma kriterini sağlamak suretiyle nihai aşamada euronun kabulüne yönelik çaba sarf edeceklerini taahhüt etmişlerdir. Maastricht Kriterleri olarak bilinen bu kriterler; düşük enflasyon, istikrarlı bir döviz kuru, aşırı açık olmayan sürdürülebilir bir bütçe pozisyonu ve düşük uzun vadeli faiz oranları şeklindedir (National Bank of Slovakia, 2006).

2000-2005 yılları arasındaki dönemde Slovakya'da, serbest piyasa rekabetinin kurumsal temeli açısından önemli iyileşmeler sağlanmıştır. Ülkede hala daha devlet mülkiyeti altında yer alan şirketler bulunmakla birlikte, bunların büyük bir kısmı özelleştirme sürecine alınmış veya kısmi özelleştirmeye tabi tutulmuşlardır. Ayrıca 2002 yılı seçimlerinde iş başına gelen hükümet birçok Avrupa Birliği ülkesinde bile özelleştirilmemiş varlıkları (demiryolları ve kamu hizmeti gören kuruluşlar gibi) özelleştirme yönünde ciddi ve cesur adımlar atmıştır (Bertelsmann Stiftung, 2006).

İlk önemli özelleştirme, Temmuz 2000'de Slovak Telekom'un %51 hissesinin Deutsche Telekom'a 1 milyar euroya satılması olmuştur. Haziran 2005 itibariyle sermaye miktarı yaklaşık 282 milyon euro olan demiryolu kargo taşımacısı Cargo Slovakia'nın

özelleştirilmesine başlanmıştır. Özelleştirmelerin bir sonucu olarak bankacılık sektöründe yabancı yatırımların etkinliği artmıştır (DEİK, 2005: 6).

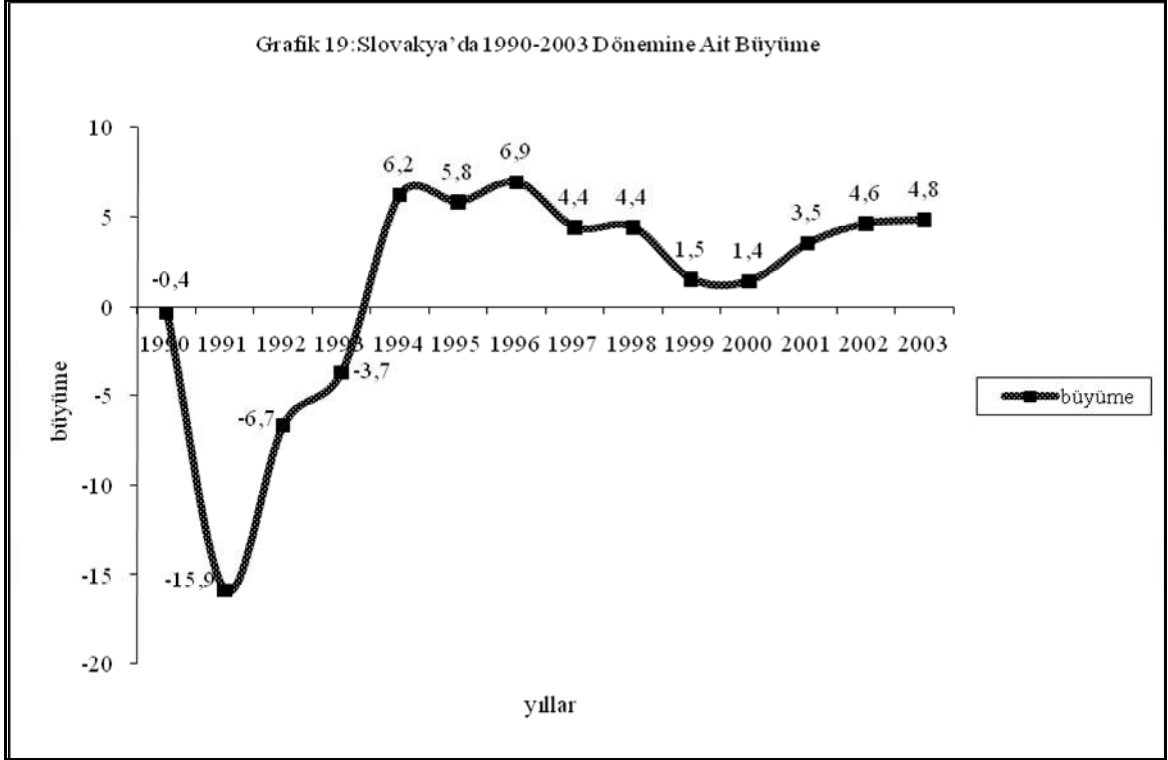
AB'nin Lizbon Stratejisi felsefesiyle hazırlanan "Slovakya Cumhuriyeti Ulusal Rekabetçilik Strateji"si Şubat 2005'de Slovak hükümetince kabul edilmiştir. Söz konusu strateji kapsamlı yapısal reformlar ve uygun ve tutarlı kalkınma politikaları kanalıyla ekonomik rekabetçiliğin gelişmesini öngörmektedir (EBRD, 2007).

2.4.2. Makro Ekonomik Göstergeler

Slovakya ekonomisinin genel gidişatının izlenmesi ve geçiş sürecinde yapısal dönüşümü sağlamak adına yapılan reformların etkilerinin değerlendirilmesi açısından makro ekonomik göstergeler önemlidir. Bu bağlamda, Slovakya ekonomisinin büyüme, istihdam ve enflasyon rakamlarında meydana gelen değişmelerin incelenmesi, ülke performansının daha iyi değerlendirilmesini sağlayacaktır.

2.4.2.1. Büyüme

1991 yılı sonrası COMECON ittifakının çözülmesiyle geleneksel pazarlarını kaybeden Slovakya tarihi, siyasi ve coğrafi etkenler sebebiyle serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde diğer Merkezi Avrupa ülkelerine göre daha fazla zorlanmıştır (DEİK, 2005: 4).

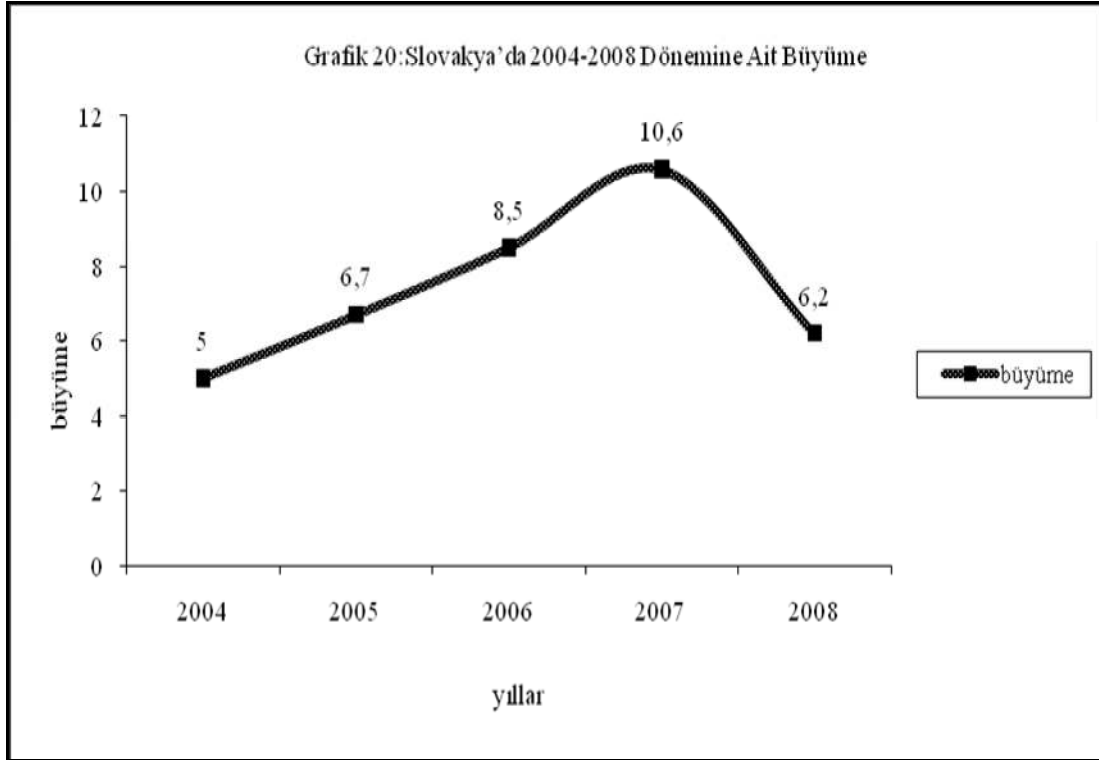

Kaynak: Kolodko, 1998: 4; OECD Factbook, 2010

Geçiş sürecinde yaşanan durgunluk Slovakya'da 4 yıl sürmüştür yani ekonomi 4 yıl negatif büyüme yaşamış, ancak 1994 yılında pozitif büyüme oranı yakalayabilmiştir. 1994 yılından sonra bir daha ekonomik küçülme söz konusu olmamıştır.

Grafik 19'dan görüleceği üzere 1990–1993 arasında %-6,8 oranında küçülen Slovak ekonomisi, 1994–1997 döneminde %6,3 oranında bir büyüme kaydetmiştir (Kolodko, 1998: 4). Slovakya'da büyüme oranları 1998–2000 döneminde ortalama %4,2 olarak 2001–2003 döneminde ortalama 4,3 olarak gerçekleşmiştir. 1990–2003 yılları arasında en yüksek büyüme oranı %6,9'la 1995 yılında gerçekleşmiştir (OECD Factbook, 2010).

Slovakya'da 1995–1998 yılları arasında borçlanma ile finanse edilen bir büyüme ve dezenflasyon politikası uygulanmıştır. Meciar döneminde ekonomide kaydedilen büyüme, ekonomik faaliyetlerdeki verimlilikten ziyade büyük ölçüde kamu harcamalarından ve aşırı borçlanmadan kaynaklanmıştır (Delice, 2008: 128). 2003 yılında MDA Ülkeleri arasında en yüksek oranlı büyüme Slovakya'da gerçekleşmiştir.

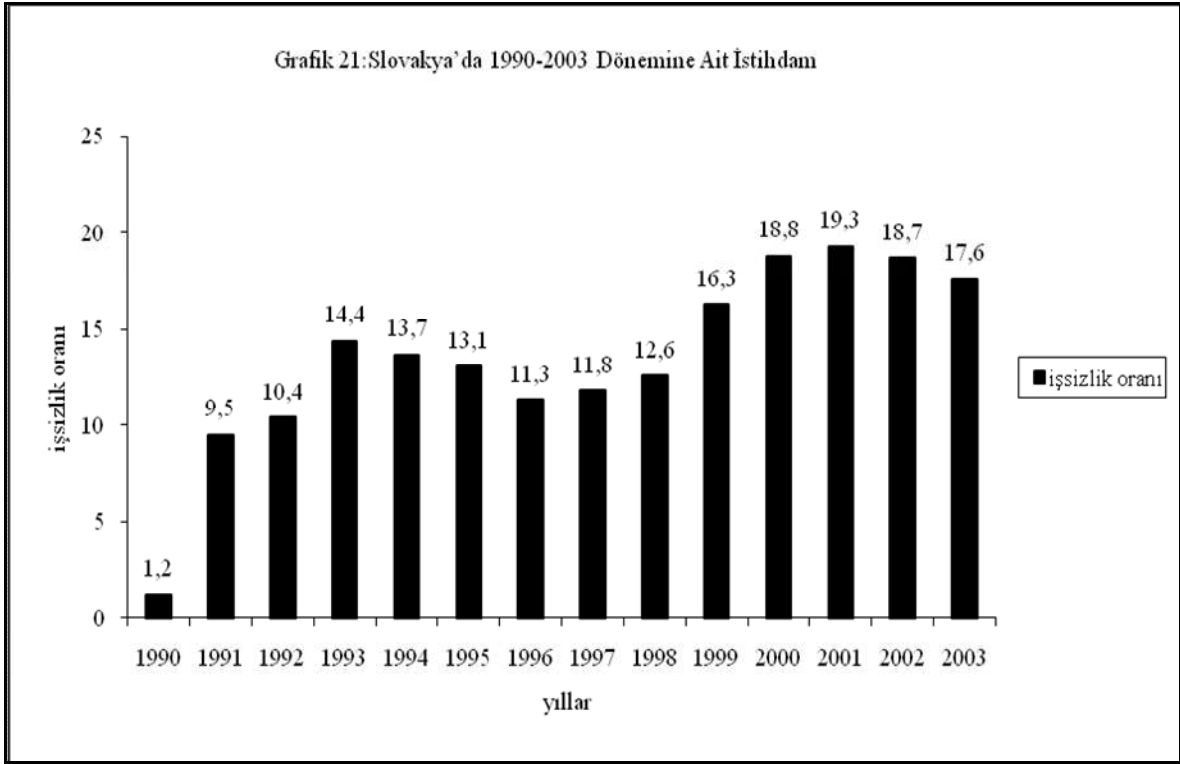
Kaynak: OECD Factbook, 2010

Grafik 20'den görüldüğü üzere Slovakya ekonomisi AB'ye üye olduğu 2004 yılında %5 oranında bir büyüme sağlamıştır. Onu izleyen 2005 ve 2006 yıllarında ise sırasıyla %6,7 ve %8,5 oranlarında oldukça iyi büyüme oranlarını yakalamışlardır. 2007 yılında ise %10,6 oranında büyüyerek oldukça yüksek bir büyüme performansı göstermiştir. 2008 yılında ekonomi %5'lik bir büyüme kaydetmiştir. Slovakya AB'ye üye olduktan sonra 2008 yılına kadar oldukça iyi bir büyüme kaydetmiştir. 2004–2008 yılları arasında ortalama %5,6 oranında büyümüştür (OECD Factbook, 2010).

2006'da gerçekleşen %8,5'lik büyümenin arkasında güçlü verimlilik artışları yatmaktadır. Net dış talebin büyümeye katkısı artarken, yurtiçi talep artışı, ivmesi yavaşlamakla birlikte yerinde kalmıştır (Delice, 2008: 128).

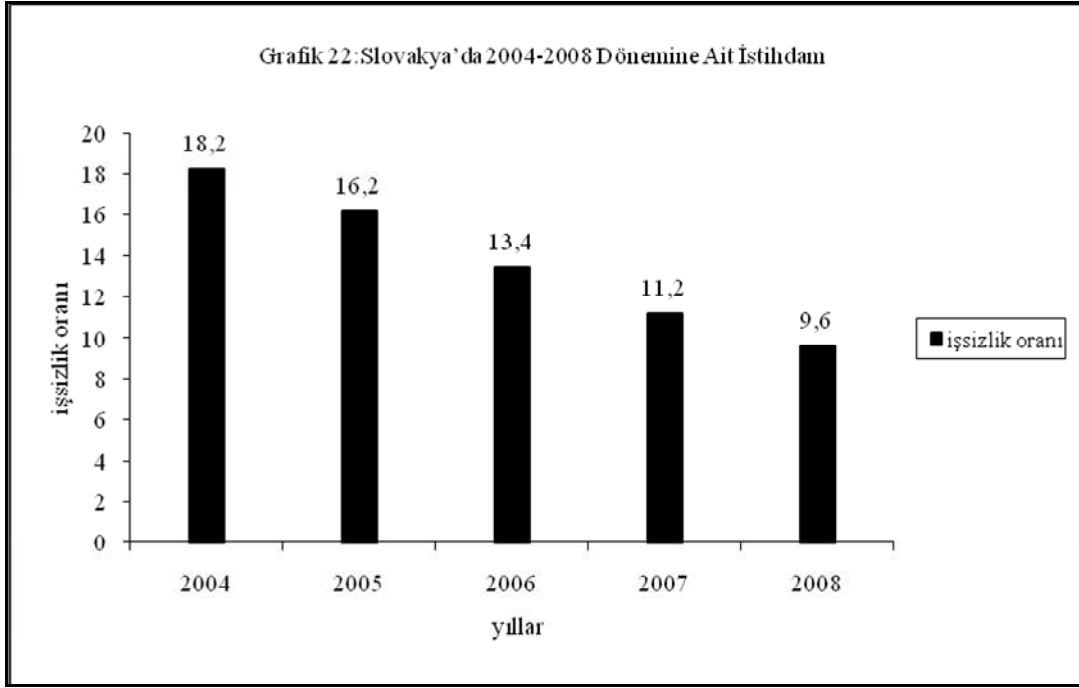
2.4.2.2. İstihdam

Diğer geçiş ekonomilerinde olduğu gibi Slovakya'da da piyasa ekonominde geçiş sürecinde uygulanan reformların etkisiyle işsizlik oranlarında yükselmeler ortaya çıkmıştır. Slovakya'da istihdamda sürekli bir azalış gözlemlenmiştir (Svejnar, 2002: 17).

Kaynak: OECD Facbook, 2010

Grafik 21’den görüldüğü gibi Slovakya’da işsizlik oranı 1990–1993 yılları arasında ortalama %8,9 olarak gerçekleşmiştir. 1994–1997 yılları arasında işsizlik oranı önemli bir ölçüde artış göstererek %12,5’e yükselmiştir. 1998–2000 döneminde işsizlik oranı bir önceki döneme göre bir miktar daha artış göstererek %%15,9’a yükselmiştir. 2001–2003 yılları arasında ise işsizlik oranı yine artış göstererek %%18,5’e yükselmiştir. Slovakya’da 1990 ve 1991 yıllarında düşük seyreden işsizlik oranları 1992 yılından itibaren yükselişe geçmiş ve 2007 yılına kadar bu yüksek seyrini sürdürmüştür. 1990–2003 döneminde en yüksek işsizlik oranı %19,3’le 2001 yılında en düşük işsizlik oranı ise %1,2 ile 1990 yılında gerçekleşmiştir(OECD Factbook, 2010).

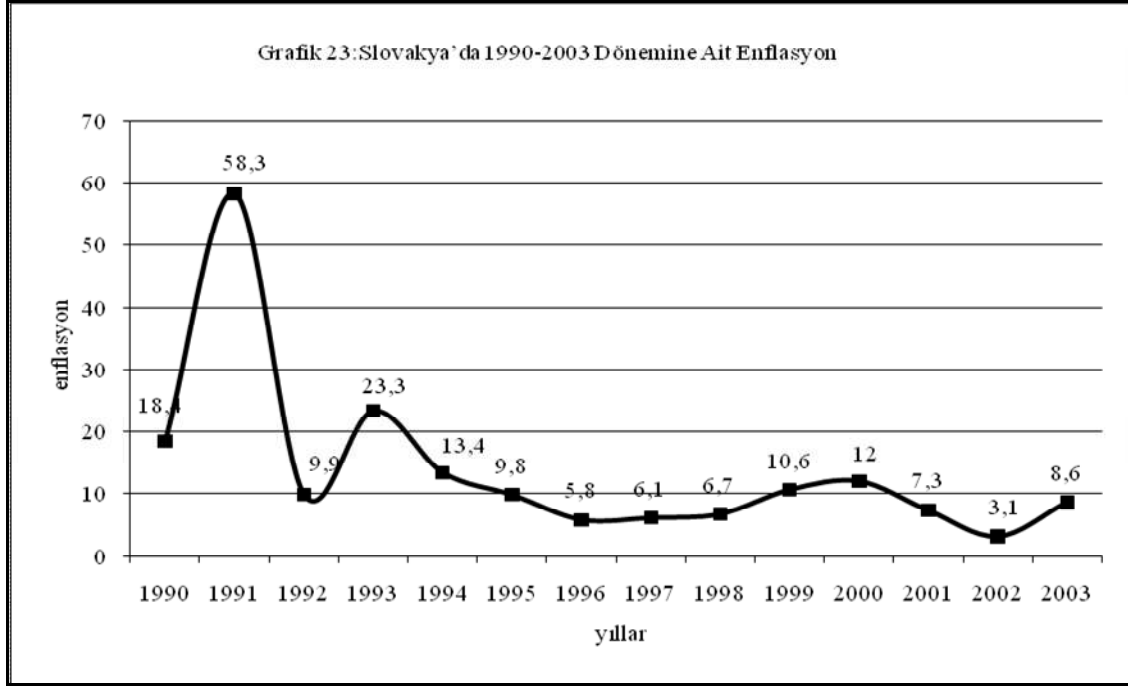
Kaynak: OECD Factbook, 2010

Ülkedeki işsizlik oranı çok yüksektir. Grafik22’de görüldüğü gibi 2004 yılında işsizlik oranı bir önceki yıla göre artarak %18,2 olmuştur. 2005 yılı itibariyle işsizlik oranı küçük bir azalış göstererek %16,2’ye gerilemiştir. Bölgesel olarak, özellikle doğu kesimlerde işsizliğin %30’u aştığı yerler mevcuttur. İşsizlik oranındaki artış, hükümetin altyapı projelerinde kısıntıya gitmesi sonucu inşaat sektöründe yaşanan boşluktan ve mali yapısı zayıf yerel firmaların istihdamındaki düşüşten kaynaklanmıştır. 2006 yılında %13,4 olan işsizlik oranı 2007 yılında %11,2’ye 2008 yılında %9,6’ya düşmüştür. İşsizlik oranının 2004 yılından itibaren her geçen yıl azalan bir seyir izlediği gözlemlenmiştir. 2004–2008 yılları arasında işsizlik oranı ortalama %13,7 olmuştur (DEİK, 2002: 5; OECD Factbook, 2010).

Slovakya, uzun vadeli işsizlik oranı (özellikle genç nüfus açısından) OECD ülkeleri arasında en yüksek olan ülkedir. Güçlü ekonomik büyümenin, refahın ve istihdamın artırılması konularında yapılan reformların etkisiyle uzun vadeli işsizliğin azalması yönünde beklentiler söz konusudur (Delice, 2008: 130).

2.4.2.3. Enflasyon

Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde geçiş ekonomileri 1990–1995 yılları arasında fiyatların serbest bırakılmasının bir sonucu olarak çok ysek enflasyon oranları yaşıamışlardır (Altay, 2002, s.200).

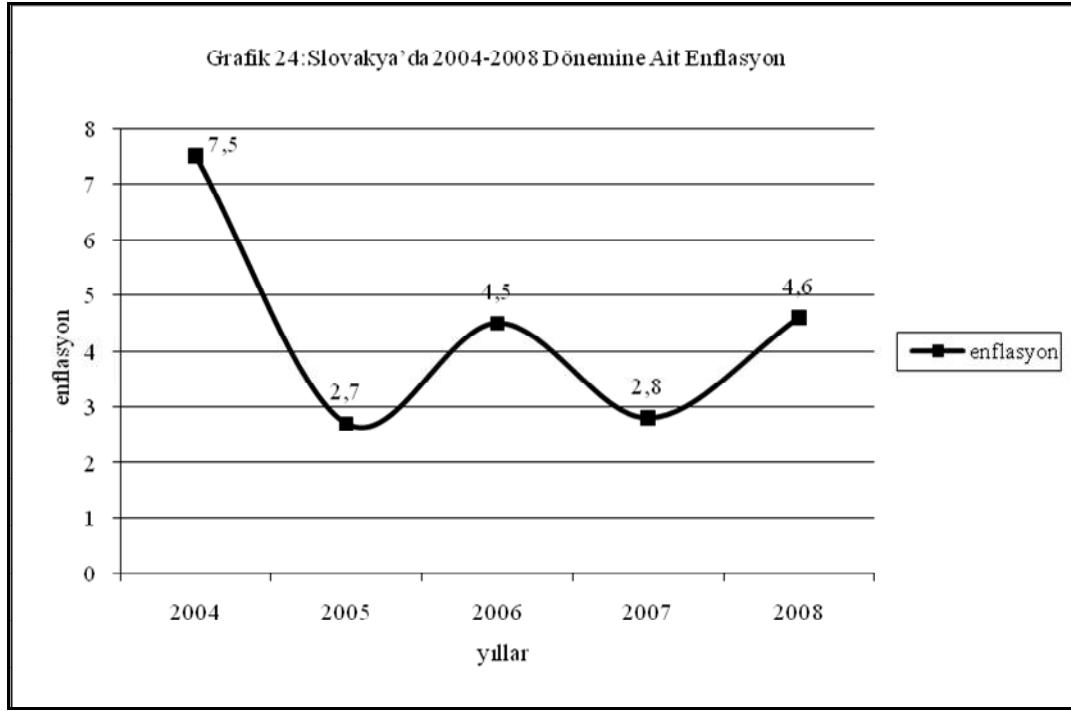

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Grafik 23’den görüldüğü gibi 1990 yılında %18,4 olan enflasyon oranı ciddi bir artış göstererek 1991 yılında %58,3’e yükselmiş ve izleyen yılda bu sefer ciddi bir düşüş göstererek %9,9’a gerilemiştir. 1990–1993 döneminde %29,5 olan enflasyon oranı 1994–1997 döneminde ise ciddi bir düşüş kaydederek %8,8’e düşmüştür. 1998–2000 döneminde enflasyon oranı %9,8 olmuştur. 2001–2003 döneminde enflasyon oranı bir önceki döneme göre azalış göstermiş ve %4,5’e gerilemiştir. 1990–2003 döneminde en ysek enflasyon oranı %58,3’le 1991 yılında en düşük enflasyon oranı ise %5,8’le 1996 yılında görülmüştür (OECD Factbook, 2010).

İzlenen sıkı para politikası ve yükseltilen KDV oranlarının etkisiyle 1993 yılında %23,3 olan enflasyon oranı 1998 yılında %6,7’ye gerilemiştir. 1999 yılında tekrar artış eğilimini sürdüren enflasyon oranı 2000 yılında %12 olarak gerçekleşmiştir. 2001 yılında

ise beklentiler doğrultusunda enflasyon oranı azalma göstermiş ve %7,3'e gerilemiştir. 2002 yılında bu azalış eğilimi devam etmiş ancak 2003 yılında enflasyon tekrar artmış ve %8,6'ya yükselmiştir(DEİK, 2002: 5).

Kaynak: OECD Factbook, 2010

Grafik 24'den görüldüğü gibi 2004 yılında enflasyon oranı bir önceki yıla göre düşmüş %7,5 olarak gerçekleşmiştir. 2005 yılında enflasyon oranı bir önceki yıla göre 4,8 puanlık bir düşüşle %2,7'ye gerilemiştir. 2006 yılında enflasyon oranı %4,5'e yükselmiştir. 2006'da enflasyonda ortaya çıkan gelişmeler dünya enerji fiyatlarındaki gelişmelerden ve Ekim 2005'de yapılan büyük ölçüde düzenlenmiş fiyat artışlarından önemli ölçüde etkilenmiştir. Reel ücret artışları makul düzeylerde (verimlilik kazançlarının altında) kalmış ve ücret itişli bir enflasyon yaşanmamıştır. 2007 yılında %2,8 olan enflasyon oranı 2008 yılında %4,6'ya yükselmiştir. 2004-2008 döneminde enflasyon oranı %4,5 olmuştur(Delice, 2008: 130; OECD Factbook, 2010).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. LİTERATÜR

3.1. Geçiş Ekonomilerine İlişkin Literatür

De Melo ve diğerleri(1996), tarafından yapılan araştırma 1989-1994 dönemini ve MDA ülkelerini, eski Sovyetler Birliği ülkelerini, Moğolistan, Çin ve Vietnam'ı kapsamaktadır. Çin ve Vietnam araştırmanın ekonometrik kısmının dışında tutulmuştur. Çalışma geçiş ekonomilerinde gerçekleştirilen reformların büyüme ve enflasyon oranlarıyla olan etkileşimini incelemektedir. Reformların büyüme ve enflasyon üzerindeki etkilerinin incelenebilmesi amacıyla yapısal reformlara ilişkin endeksler oluşturulmuştur. Kümülatif liberalleşme endeksi, 1989 yılı kişi başına düşen gelir ve savaş kukla değişkeni büyüme denklemindeki bağımsız değişkenlerdir. Tahmin sonuçlarına göre, kümülatif liberalleşme endeksi büyümeyi pozitif yönde, 1989 yılı kişi başına düşen gelir ve savaş kukla değişkeni büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. enflasyon denkleminde, kümülatif liberalleşme endeksi, 1989-1994 yılları arasında gerçekleşen en yüksek yıllık reel GSYİH düşüşü, baskı altına alınmış enflasyon ve savaş kukla değişkeni bağımsız değişkenlerdir. Enflasyon denklemi tahmin sonuçlarına göre ise, kümülatif liberalleşme endeksi ortalama enflasyonu azaltıcı yönde, reel GSYİH düşüşü, baskı altına alınmış enflasyon ve savaş kukla değişkeni ortalama enflasyonu artırıcı yönde etkilemektedir.

Aslund ve diğerleri(1996), tarafından yapılan çalışma 1989-1995 dönemi için ve 26 geçiş ekonomisini kapsamaktadır. Çalışma geçiş ekonomilerinde üretim düzeyleri, işsizlik oranları, özel sektör payları ve kurumsal gelişmeler test edilmiştir. Çalışmada geçiş ekonomileri için 1989-1995 dönemindeki büyüme oranları ve 1995 yılı büyüme oranları için regresyon denklemleri oluşturulmuştur. 1989-1995 dönemi için GSYİH artışı, De Melo ve diğerleri(1996) çalışmasında oluşturulmuş 1989-1994 dönemine ait kümülatif liberalleşme endeksi, 1991-1995 yılları arasında fiyat değişikliği, 1994 yılı işsizlik oranı, 1995 yılı için özel sektör üretiminin GSYİH'daki payı, 1989-1994 döneminde hizmetler

sektöründe üretim artışı, 1994 yılı EBRD ve IMF kurumsal gelişmeleri yansıtan endeksler çalışmada kullanılan değişkenlerdir. Ayrıca araştırmada ülkelerin eski Sovyetler Birliği ülkesi olup olmadığını gösteren Ruble bölgesi kukla değişkeni ve gerginlikleri yansıtan savaş kukla değişkeni kullanılmıştır. 1989-1995 dönemi üretim artışı regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre sadece liberalleşme reformları denkleme dahil edildiğinde liberalleşme reformları büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Sadece enflasyon oranı büyüme denklemine dahil edildiğinde ise enflasyon büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Kukla değişkenlerin her ikisi de büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. 1995 yılı üretim artışı regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, kümülatif liberalleşme reformları büyümeyi pozitif yönde, aynı yıla ait enflasyon ise büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. 1994 yılı işsizlik oranı regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, 1994 yılı işsizlik oranı ile kümülatif liberalleşme endeksi ve enflasyon arasında bir ilişki bulunmamıştır. Ruble bölgesi kukla değişkeni ve 1994 yılı işsizlik oranı arasındaki ilişki negatif yöndedir. Reformların ve enflasyonun özel sektör üretim düzeyi üzerindeki etkisine yönelik her iki regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, reformlar özel sektör üretim düzeyini pozitif yönde, enflasyon ise negatif yönde etkilememektedir. Kurumsal gelişmeler için oluşturulan regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, reformların IMF istatistikleri ile ölçülen kurumsal gelişmeleri pozitif, enflasyonun ise negatif yönde etkilediği görülmektedir. EBRD'nin geçiş ekonomileriyle ilgili kurumsal göstergeleri kullanıldığında ise, reformların kurumsal göstergeler üzerindeki etkisi yine pozitif yöndedir.

Fischer ve diğerleri(1996a), tarafından yapılan çalışmada 26 geçiş ekonomisinin 1989-1994 dönemine ait birçok ekonomik göstergelerindeki gelişmeler kronolojik bir şekilde incelenmiştir. Çalışmanın ekonometrik kısmını 1992-1994 dönemi oluşturmaktadır. Çalışmada döviz kuru rejiminin, bütçe açığının, reformların, başlangıç koşullarının ve CMEA (Karşılıklı Ekonomik Yardımlaşma Konseyi) ticaret sisteminin dağılmasının büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri incelenmiştir. Yıllık reel GSYİH artışı, enflasyon oranı, bütçe açığının GSYİH'ya oranı, döviz kuru rejimleri için kukla değişken, De Melo ve diğerlerinin(1996) oluşturdukları kümülatif liberalleşme endeksi, CMEA'nın dağıldığı 1992 yılı için kukla değişken, CMEA ülkelerine ihracatın GSYİH'ya oranı ve 1991 yılı satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Büyüme regresyon denkleminin tahmin sonuçlarına göre, sabit döviz kuru ve sıkı bütçe politikası büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. 1992 yılına ait kukla

değişkeni negatif etkiye sahiptir. Yani CMEA ticaret sisteminin dağılması büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahiptir. Liberalleşme reformları büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Başlangıç gelir düzeyinin büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Bu sonuçlara göre makroekonomik istikrarı sağlayan ve reformları gerçekleştiren geçiş ekonomileri daha hızlı bir büyüme seyri göstermektedirler. Ticaretin CMEA'ya bağımlılığı ve başlangıç yılı kişi başına düşen milli gelir düzeyi ülkeler arasında büyüme farklılıklarına neden olmaktadır. Enflasyon, regresyon denkleminin tahmin sonuçlarına göre, enflasyonu açıklayan en önemli iki değişken döviz kuru rejimi ve bütçe açığıdır. İki değişken de enflasyonu negatif yönde etkilemektedir. 1992 yılı kukla değişkeni olan CMEA'nın dağılması da enflasyonu negatif etkilemektedir. Liberalleşme reformları ise enflasyonu artırıcı etkiye sahiptir. Ticaretin CMEA'ya daha fazla bağımlı olması ve başlangıç yılındaki daha yüksek kişi başına düşen milli gelir enflasyonu artırıcı etki meydana getirmektedir.

Sachs(1996) çalışmasında doğu Avrupa'nın ve eski Sovyetler Birliği'nin 25 geçiş ekonomisinde reform sürecinin büyüme üzerindeki etkisi incelenmektedir. 1995 yılı büyüme oranları ve 1989-1995 dönemi ortalama büyüme oranları için iki regresyon denklemi oluşturulmuştur. Geçiş ekonomilerinin 1989-1995 dönemine ait ortalama GSYİH artışları, 1995 yılı GSYİH artışları ve De Melo ve diğerleri (1996) tarafından oluşturulan reform endeksleri araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Araştırmanın tek bağımsız değişkeni reform göstergesidir. Sachs(1996)'ya göre büyümenin sağlanması için enflasyonun düşürülmesi ve bütçe dengesinin sağlanması gerekir. Her iki denklem sonucuna göre reformlar büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Araştırmada kurumsal reformları ve liberalleşme reformlarını daha hızlı gerçekleştiren geçiş ekonomilerinin daha başarılı olacakları sonucuna varmışlardır.

Fischer ve diğerleri(1996b), tarafından yapılan çalışmada 26 geçiş ekonomisi için ortalama büyüme seyrini ve 1992-1994 dönemi büyüme performanslarını etkileyen faktörleri ampirik olarak incelişlerdir. Bu çalışmada, büyüme için iki farklı regresyon denklemi tahmin edilmiştir: İlk regresyon denkleminde enflasyon oranı, bütçe fazlası, dış resmi yardımlar ve liberalleşme endeksi büyümeyi açıklayan değişkenler olarak kullanılmıştır. İkinci regresyon denkleminde ise başlangıç yılına ait gelir düzeyi, nüfus artış hızı, ortaöğretim kayıt oranı ve yatırımlar büyümenin açıklayıcı değişkenleridir. 1992-

1994 dönemine ait yıllık GSYİH artışı, enflasyon oranı, bütçe fazlasının GSYİH'ya oranı, De Melo ve diğerleri (1996) çalışmasında oluşturulan liberalleşme endeksleri, başlangıç yılına ait kişi başına düşen GSYİH, nüfus artış hızı, orta öğretim kayıt oranı ve GSYİH'da yatırımların payı araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Araştırma, 20 geçiş ekonomisi ile sınırlandırılmıştır. Çünkü dış yardımlara ait istatistikler 20 ülke için bulunabilmiştir. Büyümeye ait birinci regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, enflasyon büyümeyi negatif yönde etkilerken; bütçe fazlası, dış yardımlar ve liberalleşme reformları büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Büyümeye ait ikinci regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, başlangıç yılına ait gelir düzeyi büyümeyi negatif yönde etkilerken, nüfus artışı hızı, orta öğretim kayıt oranı ve yatırımlar büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Araştırmada makro ekonomik istikrarı sağlayan ve mikro ekonomik reformları gerçekleştiren geçiş ekonomilerinin daha hızlı bir büyüme yakalayacağı sonucuna varılmıştır.

Selowsky ve Martin(1997), tarafından yapılan çalışma 25 geçiş ekonomisini ve 1990-1995 dönemini kapsamaktadır. Çalışma kapsamındaki ülkeler iki gruba bölünerek, liberalleşme reformlarının büyüme üzerindeki etkisinin ülke gruplarına göre farklılık gösterip göstermediği incelenmiştir. Ülke grupları ise doğu Avrupa'nın geçiş ekonomileri ve eski Sovyetler Birliği ülkeleridir. 1990-1995 dönemine ait yıllık GSYİH artışı, De Melo ve diğerleri(1996) tarafından oluşturulan liberalleşme endeksi, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH'daki payı, savaş ve petrol kukla değişkenleri araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ait regresyon denkleminin açıklayıcı değişkenleri ise liberalleşme endeksi ve petrol kukla değişkenidir. Büyüme regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, liberalleşme endeksi büyümeyi pozitif yönde, savaşlar ise negatif yönde etkilemektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları için oluşturulan regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre ise, petrol ve doğalgaz zenginliği, liberalleşme reformları ve bir önceki döneme ait yabancı yatırımların büyüklüğü doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilemektedir. Selowsky ve Martin(1997)'ye göre reformların büyüme üzerindeki etkisi gerçekleştirdikleri dönemle sınırlı değildir ve doğu Avrupa ülkelerinde ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinde büyümenin reformlardan etkilenme şekli farklılık arz etmektedir.

De Melo ve diğerleri(1997) tarafından yapılan araştırma 28 geçiş ekonomisini kapsamaktadır. Araştırma dönemi beş yıl olmakla birlikte ülkeler itibariyle farklılık

göstermektedir. Araştırma dönemi, Çin için 1979-1983 arası, Vietnam için 1987-1991 arası, doğu Avrupa geçiş ekonomileri ve Moğolistan için 1990-1994 arası ve eski Sovyetler Birliği ülkeleri için 1992-1996 dönemidir. Çalışmada geçiş ekonomilerinin başlangıç koşullarının ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri incelenmiştir. Araştırmada geçiş ekonomilerinin ekonomik performanslarını etkileyebilecek 11 başlangıç koşulu değişkeni belirlenmiştir. Bunlar, geçiş süreci öncesi satın alma gücü paritesine göre kişi başına düşen milli gelir, şehirleşme oranı, çarpık sanayileşme derecesi (gerçekleşen ve önerilen sanayi üretiminin GSYİH oranları arasındaki fark), geçiş öncesi yıllarda ortalama yıllık büyüme oranı, doğal kaynak zenginliği, gelişmiş Pazar ekonomisi ülkelerine olan coğrafi uzaklık, baskı altında tutulmuş enflasyon (ücret artışlarının reel GSYİH artışından az olması), karaborsa döviz kuru primi, geçiş ekonomilerinin dış ticaretteki payı, merkezi planlama altında geçen süre ve ülkenin geçiş süreci öncesi bağımsız olup olmadığına ait istatistiklerdir. Araştırmada iki regresyon denklemi kullanılmıştır. İlki liberalleşme endeksleri için oluşturulmuştur. Liberalleşme endeksinin açıklayıcı değişkenleri, bağımlı değişkenin bir dönem gecikmesi, iki temel başlangıç koşulu endeksi, siyasi ve sivil özgürlükler endeksi ve savaş veya bölgesel gerginlik kukla değişkenleridir. İkinci regresyon denklemi ise, performans değişkenleri olan büyüme ve enflasyon için oluşturulmuştur. Bu denklemdeki bağımsız değişkenler, iki temel başlangıç koşulu endeksi, liberalleşme endeksi ve bir dönem gecikmesi, siyasi ve temel özgürlükler endeksi ve savaş veya bölgesel gerginlik kukla değişkenleridir. Sistem regresyon denklemi t istatistiği sonuçlarına göre, makro ekonomik çarpıklık liberalleşmeyi negatif, merkezi planlama dönemindeki gelişmişlik düzeyi liberalleşmeyi pozitif yönde etkilemektedir. Siyasi ve sivil özgürlükler ise liberalleşme üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Büyüme denkleminde yer alan iki başlangıç koşulu endeksi ve savaş kukla değişkeninin büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Enflasyon denklemine ise liberalleşme endeksinin gecikmeli değişkeni enflasyon üzerinde negatif etkiye sahipken, diğer değişkenlerin etkisi enflasyonu artırıcı yöndedir. Ülkelerin başlangıç koşulu, reform ve performans değişkenlerine ilişkin tahmin sonuçlarına göre, başlangıç koşulu olan makro ekonomik çarpıklık, ortalama liberalleşme endeksini negatif yönde etkilemektedir. Makro ekonomik çarpıklık performans değişkenleri olan büyümeyi azaltıcı, enflasyonu artırıcı etkiye sahiptir. Kukla değişken olan savaşlar ve bölgesel gerginlik hem büyümeyi hem de enflasyonu olumsuz yönde etkilemektedir.

Hernandez-Cata(1997), MDA ülkeleri ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinden oluşan 26 geçiş ekonomisi için liberalleşme reformlarının ve ekonomik istikrarın üretim düzeyi üzerindeki etkileri incelenmiştir. Büyüme için oluşturulan ekonometrik modelin bağımsız değişkenleri liberalleşme endeksi, reformların kademeli etkilerini yansıtan yeniden yapılanma endeksi, enflasyon, merkezi planlama altında geçen süre ve çeşitli kukla değişkenlerdir. Kukla değişkenler savaşlar veya silahlı çatışmaların, sabit döviz kuru uygulamalarının, eski Sovyetler birliği ülkeleri için geçiş sürecinde Ruble kullanımının ve bölgesel farklılıkların büyüme üzerindeki etkisini göstermek amacıyla oluşturulmuştur. Araştırmanın veri seti, siyasi özgürlük endeksi, tüketici fiyatları enflasyonu, reel GYSİH endeksi, reel GSYİH'nın elektrik enerjisi tüketimine oranı ve yukarıda bahsedilen kukla değişkenlerle ilgi istatistiklerden oluşmaktadır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre, liberalleşme reformları başlangıçta büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Bu reformlar yeni özel sektörün gelişmesini sağlarken, eski kamu sektörünü negatif yönde etkilemektedir. Reformların kademeli etkileri ise pozitif ve başlangıçtaki negatif etkilerinden çok daha yüksektir. Yani liberalleşme reformları ekonomik büyüme üzerindeki etkisi başlangıçta negatif, daha sonraki dönemde pozitif ve nihai dönemde yine pozitifdir. Fiyat istikrarı büyüme için önemlidir. Silahlı çatışmalar ekonomik aktiviteyi baltalamaktadır. Döviz kuru rejiminin sabitlenmesi üretim düzeyinin yükselmesine neden olmaktadır.

Denizer(1997), 1989-1995 dönemi için 28 geçiş ekonomisini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinin büyüme ve enflasyon performansları incelenmiştir. Büyüme için oluşturulan regresyon denkleminde GSYİH büyümesi bağımlı değişkendir. Bağımsız değişkenler ise, kümülatif liberalleşme endeksi, sanayi üretiminin GSYİH'ya oranı, başlangıç koşulu yerine kurumsal faktör kukla değişkeni ve gelişmiş pazarlara olan coğrafi mesafe yerine kullanılan ülkenin Viyana'ya olan uzaklığı ve bölgesel gerginlik kukla değişkenlerinden oluşmaktadır. Enflasyon denklemindeki bağımsız değişkenler ise, kümülatif liberalleşme endeksi, mali açık, baskı altında tutulan enflasyon ve bölgesel gerginlik kukla değişkenleridir. Büyümeye ait regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, kümülatif liberalleşme endeksi büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Sanayi değişkeninin etkisi negatif yöndedir. Başlangıç koşulu olan her iki değişkenin etkisine göre hiç bağımsız olmayan ve gelişmiş pazarlardan uzak olan ülkelerde geçiş döneminde büyüme daha zor olmaktadır. Bölgesel gerginlik değişkeni katsayısı da negatiftir.

Enflasyon denklemi sonuçlarına göre ise, reformların enflasyon üzerindeki etkisi negatif, bütçe açığının ise etkisi pozitifdir. Baskı altında tutulan enflasyon ve bölgesel gerginlik değişkenleri enflasyonu artırıcı etkiye sahiptir. Çalışmada 26 geçiş ekonomisi için oluşturulan uzun dönem büyüme performansına ait denklemdeki bağımsız değişkenler, 1960 yılına ait kişi başına düşen milli gelir, orta öğretim okullaşma oranı, yatırımların GSYİH'ya oranı ve nüfus artış hızıdır. Tahmin sonuçlarına göre orta öğretim okullaşma oranları ve yatırım oranları pozitif etkiye sahiptir. Nüfus artış hızı ise negatif etkiye sahiptir.

Fischer ve diğerleri(1998), tarafından yapılan araştırma 25 geçiş ekonomisini ve 1992-1995 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinin büyüme ve enflasyon oranlarının seyri ve ülkelerin büyüme performanslarındaki farklılıkların nedeni incelenmiştir. Büyüme regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, sabit döviz kuru sistemi, bütçe fazlası ve yapısal reform göstergeleri ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. CMEA sisteminin dağıldığı 1992 yılı kukla değişkeni ise ekonomik büyüme üzerinde negatif yönde etkiye sahiptir. Enflasyon regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre ise, sabit döviz kuru rejimi, düşük bütçe açığı ve yapısal reformlar enflasyonu azaltıcı etkiye sahiptir. 15 Geçiş ekonomisi için uzun dönem kişi başına düşen gelir artışı tahminleri yapmak için 1993 yılı nüfus artış hızı, 1993 yılı ilköğretim ve orta öğretim okullaşma oranları, 1994 yılı satın alma gücü paritesine göre ABD doları cinsinden başlangıç yılı kişi başına düşen gelir, 1995 yılı toplam sermaye birikimi, 1995 yılı ihracat ve kamu tüketim harcamalarının GSYİH'ya oranı kullanılmıştır. Geçiş ekonomileri hesaplanan gelir artışı ve ülkelerin kişi başına düşen gelir istatistikleri kullanılarak yapılan hesaplama sonucu, yapısal reformları hızlı bir şekilde gerçekleştiren geçiş ekonomilerinin ortalama 20 yıl sonra OECD ülkelerinin şimdiki düzeylerine ulaşacakları tespit edilmiştir.

Christoffersen ve Doyle(1998), tarafından yapılan araştırma 22 geçiş ülkesini ve 1990-1997 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada kişi başına düşen gelir artışı için büyüme regresyon denklemi oluşturulmuştur. Regresyon denkleminde bağımsız değişken olarak enflasyon, reform, ihracat artışı, enflasyon oranındaki düşüş ve savaş değişkenleri kullanılmıştır. Ülkelere ait reel GSYİH, nüfus, ihracatın GSYİH'ya oranı, EBRD reform endeksleri, ticaret yönü istatistiği, savaş kukla değişkeni ve enflasyon rakamları

araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Bu istatistikler kullanılarak kişi başına düşen GSYİH artışı için oluşturulan regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, ihracat artırıcı önemli şekilde gelir artışına neden olmaktadır. Enflasyon oranı, belli bir oranın üzerinde gerçekleşirse büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. bu oran %13 düzeyindedir. Yapısal reformlar gerçekleştirildikleri dönem büyümeyi negatif yönde, daha sonraki yıllarda pozitif yönde etkilemektedir. enflasyon düşüşünün büyüme üzerindeki negatif etkisi sabit döviz kuru rejimlerinde görülmektedir. Sabit döviz kuru rejiminde enflasyon oranındaki %50'den fazla düşüş büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Savaş kukla değişkeni ise büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir.

Havrylyshyn ve diğerleri(1998) tarafından yapılan çalışma 25 geçiş ekonomisini ve 1990-1997 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomileri için makroekonomik istikrar, yapısal reformlar ve kamu harcamalarının büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Büyüme için tahmin edilen tüm modellerde bağımlı değişken olarak reel GSYİH artışı kullanılmıştır. Enflasyon, yapısal reform endeksi ve kamu harcamalarının GSYİH'ya oranı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Araştırmanın veri seti reel GSYİH artışı, tüketici fiyatları endeksi, yapısal reform endeksi, kamu harcamaları ve başlangıç koşulları ölçütlerine ait yıllık değerlerdir. Başlangıç koşulları ölçütü olarak makroekonomik çarpıklık ve yapısal çarpıklık göstergeleri kullanılmıştır. Aynı zamanda başlangıç koşullarının basite indirgenmiş ölçütü olarak 1989 yılı kişi başına düşen gelir, 1990 yılı sanayileşme derecesi ve ayrıca 1990 yılı ortalama sanayileşme derecesinden sapma oranı da kullanılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre makroekonomik istikrar, yapısal reformlar ve kamu harcamalarının azaltılması sürdürülebilir ekonomik büyüme için önemlidir. Tahmin sonuçlarına göre enflasyon büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Enflasyon oranı, %20 ile %30'ların üzerinde olduğunda büyümeyi önemli ölçüde olumsuz yönde etkilemektedir. Yapısal reformlar büyüme üzerinde toplamda güçlü pozitif etkiye sahiptir. Yapısal reformlar başlangıçta veya gerçekleştirildikleri yılda büyüme üzerindeki etkileri negatif olmakla beraber, sonrasında uzun süre devam eden pozitif etkiye sahiptirler. Bu çalışmada, yapısal reform unsurlarının da büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Buna göre, fiyatların liberalleştirilmesi ve serbest girişim reformları başlangıçta negatif, gecikmeleri pozitif etkiye sahiptir. Döviz kuru ve dış ticaret reformlarının başlangıçtan itibaren büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğu bulunmuştur.

Araştırmada makroekonomik ve yapısal çarpıklık başlangıç koşullarının ekonomik büyüme üzerinde olumsuz etkiye sahip olduğu bulunmuştur.

Heybey ve Murrell (1999) tarafından yapılan çalışma, 26 geçiş ekonomisini ve 1992-1995 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada, geçiş ekonomilerinde reformların gerçekleştirilme hızı ile büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın veri seti dört yıllık döneme ait ortalama GSYİH büyümesi, son yıla ve geçiş öncesi son yıla ait liberalleşme endeksleri farkının dörde bölünmesi şeklinde hesaplanan liberalleşme hızı, geçiş öncesi son yıla ait liberalleşme düzeyi, geçiş öncesi son iki yıla ait ortalama GSYİH büyümesi, reform başlangıcında CMEA ülkelerine yapılan ihracatın GSYİH'daki payı, reform öncesi yılda sanayi üretiminin GSYİH'daki payı ve reform öncesi yıla ait siyasi özgürlükler endeksinden oluşmaktadır. Liberalleşme hızına ait denklemde büyüme performansının liberalleşme hızını önemli ölçüde etkilediği görülmektedir. Araştırma sonucuna göre, reform öncesi GSYİH düzeyi geçiş dönemindeki büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. CMEA'ya daha yüksek oranda bağımlılık büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Berg ve diğerleri(1999) tarafından yapılan araştırma, 10 MDA ülkesini, 3 Baltık Cumhuriyetini, 12 BDT ülkesini ve Moğolistan'ı kapsamaktadır. Araştırma dönemi, Macaristan ve Polonya için 1990-1996, diğer MDA ülkeleri ve Moğolistan için 1991-1996, Baltık Cumhuriyetleri ve BDT ülkeleri için ise 1992-1996 dönemidir. Çalışmada, GSYİH düzeyi ve büyüme oranı ile politika değişkenleri ve başlangıç koşulları arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın veri setini Reel GSYİH endeksi ve yıllık GSYİH artışı, bütçe açığının GSYİH'daki payı, enflasyon oranı, döviz kuru rejimi için kukla değişken, De Melo ve diğerleri(1996)'nin çalışmasında oluşturulan EBRD liberalleşme endeksleri, De Melo ve diğerleri(1997) tarafından oluşturulan başlangıç koşulu endeksleri, OECD'de ortalama büyüme oranı, ticaret hacmi, savaş kukla değişkeni ve kamu kesimi hariç çalışanların toplam istihdamdaki payı değişkenlerinden oluşmaktadır. Çalışmada tahmin edilen model sonuçlarına göre, geçiş ekonomilerinde GSYİH endeksinin U şeklinde olmasının nedeni başlangıç koşulları ve liberalleşme ile ilgili yapısal reformlardır. Başlangıç koşulları göstergelerinden ticaretin bağımlı oluşu ve çarpık sanayileşme, geçiş sürecinin ilk yıllarında üretim düzeyi düşüşünde belirleyici olmuştur. Araştırma sonuçlarına göre yapısal reformlar ekonomik büyümeyi etkileyen en önemli faktördür.

Yapısal reformlar özel kesim üzerinde pozitif etkiye sahipken, kamu kesimi üzerinde negatif etkiye sahiptir. Reformların toplam etkisi geçiş süreci başlangıcında GSYİH düzeyindeki düşüşte pay sahibidir. Enflasyon ve bütçe açığı değişkenlerinin büyüme üzerindeki etkileri başlangıç koşulları ve yapısal reformlara göre çok düşük düzeyde kalmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre geçiş ekonomilerinde büyümeyi ve ülkelerin büyüme performanslarındaki farklılıkları belirleyen temel faktörler liberalleşme ve yapısal reformlardır.

Wolf(1999) tarafından yapılan çalışma, 25 geçiş ekonomisi ve 1989-1995 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinde başlangıç koşulları, ekonomi politikaları ve reform stratejileri ile ekonomik büyüme ve enflasyon arasındaki ilişki incelenmiştir. Ülke gruplarına ait ve reform stratejilerini etkilediği düşünülen beş başlangıç koşulu değişkenine ait ortalama değerler incelenmiştir. Bu değişkenler başlangıç yılına ait sanayi üretim payı, 1989 yılı enflasyonu, en yakın serbest piyasa ekonomisi ülkesine olan uzaklık, merkezi planlamanın başlangıç yılı ve ülkede en büyük etnik grubun toplam nüfus içindeki payına ait istatistiklerdir. Ülke gruplarının reform stratejilerinin seçimine ilişkin bu değişkenlerden başka reform stratejilerinin sonuçlarını yansıtan performans değişkenlerine ait ortalama değerlerde karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Bu değişkenler reel GSYİH artışı, sanayi üretimi artışı, yatırımların GSYİH'daki payı, ihracat artışı, GSYİH deflatörü, tüketici fiyatları enflasyonu ve para hacmi göstergeleridir. Araştırma sonucuna göre, radikal reformcularda GSYİH artışının, sanayi üretimi artışının ve ihracat artışının daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Orta ve düşük reformcularda enflasyon ve parasal genişleme göstergeleri daha yüksektir. Yatırım oranı radikal reformcularda daha düşük seyretmektedir. Araştırmanın ekonometrik kısmında GSYİH artışı ve enflasyon oranı için regresyon denklemi oluşturulmuştur. Büyüme denklemi önce liberalleşme endeksi, liberalleşme endeksi gecikmeleri, savaş ve eski Sovyetler Birliği ülkesi olma kukla değişkenleri için tahmin edilmiştir. Buna göre reformlar cari büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Fakat kümülatif etkileri pozitif ve daha yüksektir. Daha sonra büyüme denklemine bütçe açığı, enflasyon oranı, yatırımlar, ihracat artışı, merkezi planlama altında geçen süre, serbest piyasa ekonomilerine olan uzaklık, döviz kuru kukla değişkeni ve radikal reformcu ülkeler için kukla değişkenleri dahil edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre savaşlar ve ülkenin eski Sovyetler Birliği ülkesi olması büyüme oranlarını negatif yönde ve önemli ölçüde etkilemektedir. piyasa ekonomilerine olan uzaklık büyüme üzerinde

herhangi bir etkiye sahip değilken, merkezi planlama altında geçen süre büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Liberalleşme reformları gerçekleştirildikleri yıl ekonomik büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Fakat liberalleşme reformları toplamda büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Geçiş ekonomilerinde ihracat artışının üretim artışına neden olduğu yönünde bulgular elde edilmemiştir. Enflasyona ilişkin tahmin sonuçlarına göre, liberalleşme reformları aynı yılın enflasyonunda artışa neden olurken, daha sonraki yıllarda enflasyonu düşürücü yönde etki yapmaktadır. GSYİH artışı, sabit döviz kuru sistemi ve daraltıcı para politikası enflasyon oranını düşürmektedir.

Moers(1999)'in çalışması, 25 geçiş ekonomisini ve 1990-1995 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinde kurumsal göstergelerin ekonomik büyüme ve yatırımlar üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada dört kurumsal değişken göstergesi kullanılmıştır. Bunlar hukukun üstünlüğü istatistiğinin 1996 yılı için beklenen değeri, 1995 yılı için yatırım kanununun yaygınlığı ve etkinliği istatistiği, mülkiyet haklarına ilişkin bir istatistiğin 1992-1995 dönemine ait ortalaması ve 1996 yılına kadar sivil toplum kuruluşlarında gelişmişlik düzeyini yansıtan istatistiklerdir. Büyüme regresyon denklemlerinde bağımlı değişken, 1990-1995 dönemine ait ortalama kişi başına düşen GSYİH artışıdır. Yatırım denklemlerinde ise, bağımlı değişken olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH'daki payı, toplam yurtiçi yatırımların GSYİH'daki payı ve toplam yurtiçi sabit yatırımların GSYİH'daki payları kullanılmıştır. Başlangıç yılında dolar bazında kişi başına düşen GSYİH, başlangıç yılı orta öğretim okullaşma oranı, 1990-1995 dönemi için ortalama tüketici fiyatları enflasyonu, ticaret hacminin GSYİH oranına ait ortalama değer, savaş kukla değişkeni, üniversite kayıt oranı, ihracat veya ithalatın GSYİH'ya oranı, başlangıç yılı sanayi üretiminin GSYİH'daki payı, 1990 yılında CMEA ülkelerine yapılan ihracatın GSYİH'daki payı, De Melo ve diğerleri(1996) tarafından oluşturulan liberalleşme endeksleri büyüme ve doğrudan yabancı yatırım regresyon denklemindeki kontrol değişkenlerdir. Tahmin sonuçlarına göre hukukun üstünlüğü, yatırım kanunları ve mülkiyet hakları büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Savaş ve enflasyon değişkenleri büyüme üzerinde negatif etkiye sahiptir. Çalışmanın ekonometrik sonuçlarına göre kurumsal değişkenlere oranla enflasyon ve savaşlar geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarını daha fazla etkilemektedir.

Dethier ve diğerleri(1999) tarafından yapılan çalışma, 25 post-komünist ülkeyi ve 1992-1997 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada siyasi ve sivil özgürlüklerle ekonomik liberalleşme arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmada liberalleşme ve demokratikleşme arasındaki ilişkiyi incelemek için ekonomik reform göstergesi olarak EBRD'nin büyük ve küçük ölçekli özelleştirmeler, yeniden yapılandırma, kambiyo işlemleri ve ticaretin serbestleştirilmesi endekslerinin toplamı kullanılmıştır. Siyasi reform göstergesi olarak Freedom House'un sivil ve siyasi özgürlükler endekslerinin toplamı kullanılmıştır. Ekonometrik sonuçlara göre geçiş ekonomilerinde demokratikleşme ekonomik liberalleşmeyi hızlandırmaktadır.

Grigorian ve Martinez(2000)'in çalışmasında, ilk olarak veri seti, 1992 yılında kişi başına düşen GSYİH'sı 500 ABD Dolar'ın altında ve üstünde olan ülkelere ayrılmıştır. İkinci, ülkeler Baltık Cumhuriyetleri hariç eski Sovyetler Birliği ülkeleri ve diğerlerine ayrılmıştır. Üçüncü veri setinde araştırma dönemi, 1991-1995 ve 1996-1999 yılları şeklinde ortalama büyüme hızında düşüş ve yükseliş dönemlerine bölünmüştür. Çalışmanın tahmin sonuçlarına göre politika değişkenleri olan bütçe açığı ve enflasyon oranı büyüme oranı üzerinde etkili değildir. Liberalleşme göstergesi olan reform değişkeni büyümeyi artırıcı yönde etkilemektedir. Başlangıç koşulları ve savaş kukla değişkeni büyümeyi negatif, bir önceki yıla ait büyüme oranı ise cari büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, liberalleşmenin bir sonraki dönemde büyümeyi uyardığı ve büyümenin de reformları yavaşlatıcı etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Enflasyon %300'ün üzerine çıktığı zaman büyüme oranında belirgin bir düşüş yaşanmıştır. Reform endeksinde ise %45'lik bir artış olduğunda büyüme oranı yükselmektedir. Farklı gruplar için tahmin edilen büyüme regresyon denklemleri sonuçlarına göre, reformların büyüme üzerindeki etkisi 1992 yılı GSYİH'sı 500 ABD Doları'nın altında olan ülkelerde ve ayrıca Baltık Cumhuriyetleri hariç eski Sovyetler Birliği ülkelerinde daha yüksektir. Veri seti ekonomik düşüş ve yükseliş dönemlerine bölündüğünde ise, 1995 öncesinde reformlar büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.

Havrylyshyn ve van Rooden(2000)'in çalışması, 25 geçiş ekonomisi ve 1991-1998 dönemini kapsamaktadır. Araştırmada piyasa ekonomisi için gerekli olan kurumsal değişikliklerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Oluşturulan büyüme regresyon denklemleri enflasyon, reformlar ve başlangıç koşulu değişkenlerine ilave olarak

kurumsal gelişmeleri yansıtan farklı göstergeler kullanılarak tahmin edilmiştir. Araştırmada kurumsal gelişmeleri yansıtan dokuz farklı gösterge kullanılmıştır. The Heritage Foundation girişim, vergilendirme, kamu müdahalesi, para politikası, yabancı yatırımlar, bankacılık, ücret ve fiyatlar, mülkiyet hakları, yasaların uygulanması ve karaborsa düzeyi ile ilgili istatistiklerin tamamını yansıtan ortalama bir kurumsal endekse ve mülkiyet hakları ile yasaların uygulanması istatistiklerinin ortalaması olan yasal kurumsal endeks kullanılmıştır. Freedom House'a ait siyasi gelişmeler, sivil toplum, özgür medya, hukukun üstünlüğü, kamu yönetimi, özelleştirme ve ekonomik gelişmişlik düzeyine ilişkin alt endekslerden elde edilen demokratik özgürlükler, ekonomik özgürlükler, kamu yönetimi, siyasi ve sivil hakları yansıtan kurumsal göstergeler kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan diğer kurumsal göstergeler ise yasal sistemin yaygınlığını ve etkinliğini yansıtan EBRD'nin kurumsal reform endeksi, siyasi risk ögesini yansıtan Euromoney'in kurumsal risk endeksi ve Dünya Bankası'nın kurumsal faktör endeksleridir. Reel GSYİH artışı, enflasyon oranı, EBRD reform endeksleri, De Melo ve diğerleri (1997)'de oluşturulan makroekonomik çarpıklığı ve sosyalist gelişmişlik düzeyini yansıtan iki başlangıç koşulu endeksi büyüme analizinde kullanılan diğer istatistiklerdir. Çalışmada büyüme için tahmin edilen 17 regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, enflasyon oranı tüm durumlarda büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Reformların büyüme üzerindeki etkisi gerçekleştirildikleri dönemde olumsuz yönde, sonraki yıllarda ise olumlu yöndedir. Reformların tüm etkileri tüm durumlarda pozitifdir. Enflasyon oranı ve reformlar büyümeyi açıklayan en önemli değişkenlerdir. Olumsuz başlangıç koşulları beklentiler doğrultusunda büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Büyüme denklemine kurumsal göstergelerin ilave edilmesi durumunda elde edilen tahmin sonuçlarına göre, geçiş ekonomilerinde kurumsal sistemdeki gelişmeler büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ancak, makroekonomik istikrarın sağlanması ve temel ekonomik reformlar büyümeyi belirleyen en önemli faktörlerdir.

Falcetti ve diğerleri(2000) tarafından yapılan çalışma, 25 geçiş ekonomisini ve 1989-1998 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada, geçiş ekonomilerinin büyüme oranlarını açıklamada başlangıç koşulları, makroekonomik istikrar ve yapısal reformlar gibi faktörlerin nispi önemleri incelenmiştir. Büyüme için kesit ve panel regresyon denklemleri oluşturulmuştur. Her iki denklemin bağımsız değişkenleri başlangıç koşulları, yapısal reformlar ve makroekonomik istikrar değişkenleridir. GSYİH artışı, EBRD reform

endeksleri, De Melo ve diğerleri (1997)'de başlangıç koşullarından birinci başlıca bileşen, uygulamaya konulan ilk istikrar programından itibaren geçen yıl sayısı, ortalama yıllık enflasyon oranı, konsolide bütçe fazlasının GSYİH'ya oranı ve Freedom House'nin sivil özgürlükler, siyasi haklar ve genel özgürlük endeksleri araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Yapısal reform göstergesi olarak EBRD reform endekslerinin üçü kullanılmıştır. Bunlar fiyatların liberalleştirilmesi, ticaretin liberalleştirilmesi ve küçük ölçekli özelleştirme endeksleridir. Kesit büyüme regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre olumsuz başlangıç koşulları büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. bütçe fazlası ve ilk uygulanan istikrar programından itibaren geçen süre büyümeyi pozitif yönde etkilerken, enflasyon negatif yönde etkilemektedir. Reform denklemi tahmin sonuçlarına göre olumlu başlangıç koşulları, daha iyi büyüme performansı, siyasi hakların ve sivil özgürlüklerin ilerlemesi reformları pozitif yönde etkilemektedir. Büyüme için tahmin edilen regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre ise reformlar gerçekleştirildikleri dönemin büyüme oranını negatif yönde etkilemektedir. Fakat reform değişkeninin gecikmesine ait pozitif etki bu negatif etkiden daha yüksektir. Başlangıç koşulları büyümeyi etkilememektedir. İstikrar politikaları ise büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Başlangıç koşullarının ilk yıldaki etkisi negatifken, ikinci yılda bu etki pozitif olmaktadır. Geçiş ekonomilerinin en düşük reform düzeyinden bir üst düzeye geçmeleri büyümeyi aynı yıl ve sonraki yıl artırırken, daha üst düzey reform düzeylerine geçişlerin ekonomik büyüme üzerinde herhangi bir etkisi söz konusu olmamaktadır.

Staehr(2000) tarafından yapılan çalışmada, 1995-1998 yıllarını kapsayan dönem için kontrol değişkenleri ile birlikte sermaye girişinin büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Büyümeye ait regresyon denkleminde yer alan diğer açıklayıcı değişkenler ise enflasyon, özel kesimin GSYİH'daki payı ve EBRD'nin üç farklı reform endeksidir. Bu endeksler piyasaların ve ticaretin liberalleştirilmesi reformlarını, özelleştirme ve yeniden yapılanma reformlarını, mali sektör reformlarını kapsamaktadır. Çalışmanın veri seti, 1995-1998 yıllarına ait GSYİH büyümesi ve enflasyon değişkenlerinden oluşur. Araştırmanın ekonometrik kısmı 19 ülkeyi kapsamaktadır. Çalışmanın ampirik sonuçlarına göre yüksek cari işlemler açığı, diğer bri ifadeyle sermaye girişi veya doğrudan yabancı yatırımlar ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Enflasyonun büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Piyasaların ve ticaretin liberalleştirilmesi ile ilgili reformların eş zamanlı etkisi negatiftir. Reform değişkenlerinin birinci farklarının kullanıldığı

regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre ise, piyasaların ve ticaretin liberalleştirilmesi ile ilgili reformlar ve enflasyon büyümeyi negatif yönde, özel kesimin büyüklüğü ve cari işlemler açığı büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.

Abed ve Davoodi(2000) tarafından yapılan araştırma, 25 geçiş ekonomisini ve 1994-1998 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada yapısal reformların yolsuzluklar karşısında nispi önemleri incelenmiştir. Araştırmada 25 ülkeye ait kişi başına reel GSYİH artışı, yolsuzluk endeksi, yapısal reform endeksi, başlangıç yılı kişi başına düşen GSYİH, bütçe açığının GSYİH'ya oranı, tarım kesiminin GSYİH'daki payı, enflasyon oranı ve kişi başına doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ait yıllık değerler kullanılmıştır. Doğal kaynak zenginliği kukla değişkeni, ülkenin daha önce bağımsız olup olmadığı ile ilgili kukla değişken, döviz kuru kukla değişkeni, merkezi planlama altında yıl olarak geçen süre, başlangıç yılı hayat beklentisi, başlangıç yılı ücret artışları, başlangıç yılı ortaöğretim okullaşma oranı ve başlangıç yılı dış borç GSYİH oranı veri setindeki diğer değişkenlerdir. Büyüme denklemi tahmin sonuçlarına göre yüksek hayat beklentisi, olumsuz başlangıç koşulu, düşük düzeyde yolsuzluk, yüksek reform düzeyi, yüksek bütçe fazlası ve düşük enflasyon büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Büyüme analizi sonucuna göre yapısal reformlar, makroekonomik politika değişkenleri ve başlangıç koşulları geçiş ekonomilerinde büyüme sürecini etkileyen önemli değişkenlerdir. Enflasyona ait regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre düşük yolsuzluk düzeyi ve güçlü yapısal reformlar enflasyonu olumsuz yönde etkilemektedir. Çalışmada tahmin edilen doğrudan yabancı sermaye yatırımları regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre düşük yolsuzluk düzeyi, ileri reform düzeyi, doğal kaynak zenginliği, başlangıç yılı için düşük ücret artışları, yüksek ortaöğretim okullaşma oranı ve düşük nüfus kişi başına düşen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını pozitif yönde etkilemektedir. Yolsuzluk endeksine ait regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre merkezi planlı ekonomide daha uzun süre bulunma, geçiş süreci başlangıcında düşük düzeyde kişi başına düşen GSYİH ve düşük düzeyde gerçekleştirilen yapısal reformlar yolsuzluk endeksinin yükselmesine neden olmaktadır. Yapısal reformlarda ilerleme yolsuzlukları azaltmakta ve ekonomik performans göstergelerinin yükselmesine neden olmaktadır.

Wyplosz(2000), 15 geçiş ekonomisine ait birçok ekonomik göstergenin seyrini, geçiş sürecinde bu ülkelerde yaşanan bazı kurumsal ve yapısal değişiklikleri ve geçiş

ekonomileri ile ilgili diğer çalışmaları inceleyerek bu ülkelerin ekonomik performansları konusunda birçok saptamalar yapmıştır. Reel GSYİH, enflasyon, bütçe açığı, işsizlik oranı, reel ücretler, reel döviz kuru, kamu harcamaları, vergi gelirleri, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve EBRD reform endeksleri araştırmada seyirleri incelenen göstergelerdir. Çalışmada iki GSYİH değeri için regresyon denklemi oluşturulmuştur. Regresyon denklemlerinden ilki 1996-1998 yıllarına ait GSYİH artışı için, ikincisi ise 1998 yılı GSYİH'sı ile 1989 yılı GSYİH'sı arasındaki oran için tahmin edilmiştir. GSYİH için oluşturulan modellerde EBRD reform endekslerinden piyasa ve giriş reformları kullanılmıştır. 1996-1998 dönemi GSYİH artışı için oluşturulan regresyon denkleminde bu yıllara ait enflasyon oranı ve bütçe açığı modelde yer alan diğer açıklayıcı değişkenlerdir. İkinci regresyon denkleminde ise enflasyon oranı ve bütçe açığının 1991-1998 dönemine ait değerleri kullanılmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre serbest piyasa ekonomisinin işleyişi ile ilgili reformlar GSYİH artışını açıklamada önemli bir paya sahiptir. Bunlar fiyatların liberalleştirilmesi, ticaret ve döviz kuru sistemi reformları ve rekabet politikası ile ilgili reformlardır. Özelleştirme ve yönetim reformlarının büyüme üzerindeki etkisi ise çok daha düşüktür. Ayrıca araştırmada reformları aşamalı olarak değil de, hızla gerçekleştiren ülkelerin daha yüksek büyüme oranlarına sahip oldukları da belirtilmiştir. Enflasyonun düşürülmesi her iki regresyon denkleminde de büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Bu bağlamda geçiş ekonomilerinde büyüme için ekonomik istikrarın şart olduğu vurgulanmaktadır.

Fidrmuc(2001) tarafından yapılan çalışma, 25 geçiş ülkesini ve 1990-1998 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinde büyüme, liberalleşme ve demokratikleşme arasındaki ilişki incelenmiştir. Oluşturulan modeller 1990-1993 ve 1994-1998 yılları içinde tahmin edilmiştir. Regresyon denklemlerinin ilkinde açıklayıcı değişken olarak liberalleşme reform göstergeleri, başlangıç koşulu değişkenleri, savaş kukla değişkeni, ortaöğretim okullaşma oranı ve başlangıç yılına ait kişi başına düşen gelir yer almaktadır. İkinci regresyon denkleminde ise bu değişkenlere ilave olarak demokratikleşme göstergeleri ilave edilmiştir. Regresyon denklemleri kişi başına düşen GSYİH artışı ve GSYİH artışları için tahmin edilmiştir ve tüm değişkenlerin araştırma dönemlerine ait ortalama değerleri kullanılmıştır. 25 ülkeye ait GSYİH artışı, kişi başına GSYİH artışı, liberalleşme endeksleri, 1989 yılına ait kişi başına GSYİH, ülke başkentlerinin Brüksel'e kadar olan uzaklıkları, ortaöğretim okullaşma oranları, Freedom House'in

demokratikleşme endeksi, birçok Doğu Avrupa ülkesinde farklı yıllarda yapılmış seçimlerde parti gruplarının aldıkları oy oranları ve savaş kukla değişkeni çalışmanın veri setini oluşturmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına göre geçiş döneminde liberalleşme reformları büyümeyi pozitif yönde ve önemli ölçüde etkilemektedir. Demokratikleşme hareketi de liberalleşme reformlarını hızlandırmaktadır. Bu etkiden dolayı demokratikleşme büyümeyi dolaylı yoldan pozitif yönde etkilemektedir. Ancak geçiş sürecinin ilk yıllarında demokratikleşmenin marjinal etkisinin negatif olduğu belirtilmiştir. Çalışmada demokratikleşme ve geçmiş yıllara ait büyüme arasında negatif yönlü ilişki bulunmuştur. Geçiş ekonomilerinin regresyonlarındaki GSYİH artışları seçim sonuçlarının ve özellikle reform desteğinin belirleyici faktörü olduğu belirtilmiştir.

Grogan ve Moers(2001) tarafından yapılan çalışma, 25 geçiş ekonomisini ve 1990-1998 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada 25 geçiş ekonomisinde kurumsal faktörlerin kişi başına düşen GSYİH artışına ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına etkileri incelenmiştir. Çalışmada kullanılan kurumsal göstergeler hukukun üstünlüğü, yatırım kanunu, mülkiyet hakları, sivil toplum istatistikleridir. Kontrol değişkenleri ise kişi başına düşen GSYİH, sanayi üretiminin GSYİH payı, ortaöğretim okullaşma oranı, yüksekokul okullaşma oranı, CMEA ülkelerine yapılan ihracatın toplam ihracattaki payı, savaş kukla değişkeni, EBRD liberalleşme endeksi, özel sektörün GSYİH payı, dış ticaret hacminin GSYİH oranı, ihracatın GSYİH oranı, kamu tüketim harcamalarının GSYİH oranı ve tüketici fiyatları enflasyonudur. Çalışmada yer alan değişkenlerin her bir ülke için yıllara göre ortalama değerleri, başlangıç koşulları ile ilgili değişkenlerin ise 1989, 1990 ve 1992 yılı değerleri kullanılmıştır. Kurumsal göstergelerdeki iyileşmenin büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Kurumsal göstergeler olan hukukun üstünlüğü, yatırım kanunu, mülkiyet hakları, sivil toplum istatistikleri büyümeyi güçlü şekilde etkilemektedir. Kontrol değişkenlerinden enflasyon ve bazı durumlarda liberalleşme ve özelleştirme anlamlı bulunmuştur. Bu sonuçlara göre, geçiş ekonomilerinde kurumsal gelişmişlik düzeyi ile birlikte makroekonomik istikrar ve ekonomik liberalleşmenin de büyüme için önemli olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca kurumsal göstergelerin büyüme üzerindeki etkisinin daha yüksek, yabancı sermaye yatırımlarına etkisinin daha zayıf olduğu bulunmuştur.

Radulescu ve Barlow (2002), 1991-1999 dönemi ve 25 MDA ve eski Sovyetler Birliği ülkesi için ekonomik büyümeyi belirleyen temel faktörleri incelemişlerdir.

Ülkelerin başlangıç koşulları, mali politikaları, ekonomik istikrar ve yapısal reformları ile üretim düzeyi arasındaki ilişki basit regresyon denklemi kullanılarak ekonometrik olarak araştırılmıştır. En basite indirildiğinde çalışmada hükümet politikalarının büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. GSYİH artışı, liberalleşme endeksi, tüketici fiyatları enflasyonu, bütçe açığının GSYİH'ya oranı ve başlangıç koşulu endeksine ait yıllık değerler çalışmanın veri setini oluşturmaktadır. Araştırmanın sonuçları, hükümet politikalarının ekonomik büyümeyi etkilediğini doğrulamaktadır. Özellikle liberalleşme reformları başta olmak üzere yapısal reformlar büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Enflasyonun düşürülmesi ve bütçe dengesi ise GSYİH düzeyini etkilememektedir.

Mervar (2002) 25 geçiş ekonomisini kapsayan çalışmada yapısal reformlar, başlangıç koşulları, makroekonomik istikrar, ihracat, yolsuzluk ve doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme üzerindeki etkisi ampirik olarak incelenmiştir. Panel regresyon analizinin kullanıldığı araştırma dört zaman aralığı için yürütülmüştür. Bunlar ilki, 1990-2000 dönemidir. İkincisi, geçiş dönemi olarak kabul edilen 1992-2000 dönemidir. Diğerleri ise geçiş döneminin ekonomik düşüş ve yükseliş alt dönemleri olan 1992-1995 ve 1995-2000 dönemleridir. Çalışmada yolsuzluk endeksi, ihracat, bütçe açığı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, reel GSYİH, enflasyon, başlangıç koşulu endeksi, nüfus ve geçiş endeksi değerlerine ait yıllık veri kullanılmıştır. Yapısal değişim ölçütü olarak geçiş endeksi, makroekonomik istikrar ölçütü olarak enflasyon ve bütçe açığı değişkenleri kullanılmıştır. Reel GSYİH artışı için oluşturulan basit regresyon denkleminde geçiş endeksi, enflasyon, mali açık ve başlangıç koşulları bağımsız değişken olarak kullanılmıştır. Ekonomik yükselme dönemi analizlerinde bunlara ek olarak ihracatın GSYİH'ya oranı, yolsuzluk endeksi ve doğrudan yabancı sermaye yatırımları değişkenleri de bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir. 1990-2000 dönemi analizinde büyümeyi belirleyici en önemli faktörlerin makroekonomik istikrar, başlangıç koşulu ve yapısal reformlar olduğu sonucuna varılmıştır. Ekonomik düşüş dönemine ait büyümeyi açıklayan en önemli değişkenler geçiş endeksi ve bütçe açığıdır. 1995-2000 dönemi denklemin tahmin sonuçlarına göre geçiş endeksi, enflasyon ve mali açık yanında kısmen de ihracatın GSYİH'ya oranı GSYİH değişimlerinin %60'dan fazlasını açıklamaktadır. Çalışma sonuçlarına göre bağımsız değişkenlerin etkisi şu şekildedir: Makroekonomik istikrar ölçütü olarak kullanılan enflasyon ve bütçe açığının etkisi ilk yıllarda çok

yüksektir. Başlangıç koşulunun etkisi ilk yıllarda çok yüksek olmamakla beraber, zamanla azalmaktadır. Yapısal reformların etkisi ise zamanla hızlı bir şekilde yükselmektedir.

Güngör ve Yamak (2002) tarafından yapılan araştırma, 26 geçiş ekonomisini ve 1995-1998 dönemini kapsamaktadır. Geçiş ekonomilerinde siyasi ve ekonomik reformların ayrı ve birlikte büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri incelenmiştir. Büyüme, enflasyon, siyasi ve ekonomik reform göstergeleri çalışmanın veri setini oluşturmaktadır. Büyüme ve enflasyon tahminleri 3 ülke grubu için yapılmıştır. Bunlardan ilki, 26 ülkenin tamamını kapsayan MDA ülkeleri ve eski Sovyetler Birliği ülkeleridir. İkinci grup, 15 Sovyetler Birliği ülkesini kapsamaktadır. Üçüncü grup ise, 6 Türk cumhuriyetinden oluşmaktadır. Siyasi ve ekonomik reformların büyüme ve enflasyon üzerinde ülke gruplarına göre farklı etkiler gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. 26 ülkenin tamamını kapsayan denklemler için reformların büyüme ve enflasyon üzerinde çok etkili olduğu bulunmuştur. 15 eski Sovyet ülkesi için bu etkinin nispeten zayıf olduğu, 6 Türk cumhuriyeti için ise reformların büyüme ve enflasyon üzerindeki etkisinin çok zayıf olduğu veya hiç olmadığı bulunmuştur.

Koivu (2002)'nin çalışmasında, 25 geçiş ekonomisi ve 1993-2000 dönemi için banka kesimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Ekonomik büyüme reel GSYİH artışı ile ölçülürken, banka kesimi gelişmelerini ölçmek için üç farklı değişken kullanılmıştır. Bu değişkenler mevduat ve kredi faizleri arasındaki fark, ödenmemiş kredi miktarının toplam kredi miktarına oranı ve özel sektöre ayrılan banka kredi miktarıdır. Büyümeyi etkileyen diğer değişkenlerin etkisini ölçmek için reform endeksi ve tüketici fiyatları endeksi kullanılmıştır. Reform endeksi EBRD'nin geçiş ekonomileri için yayınladığı küçük ve büyük ölçekli özelleştirme, fiyatların liberalleştirilmesi, ticaretin liberalleştirilmesi ve rekabet politikası gibi beş göstergesinden elde edilmiştir. Tahmin sonuçlarına göre, mali kesimdeki gelişmeler faiz oranları farkı ve ödenmemiş kredi miktarı ile ölçüldüğü zaman ekonomik büyümeyi önemli ölçüde ve negatif yönde etkilemektedir. Banka kesimine ait diğer değişken olan özel kesim kredileri de ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Reformlar ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken, enflasyon negatif etkilemektedir.

Kim ve Pirtilla (2003), 1994-1997 yıllarında 14 geçiş ekonomisinde yapısal reformlara yönelik toplumsal destek, gerçekleştirilen reformlar ve büyüme arasındaki ilişkileri incelemiştir. Gelir dağılımı eşitsizliği ve işsizlik oranı istatistikleri gelir dağılımı değişkenleri olarak kullanılmıştır. Enflasyon ve büyüme oranları araştırmada kullanılan makroekonomik performans göstergeleridir. Başlangıç koşulları ve kurumsal değişkenler ise reform desteğine ait regresyon denklemindeki açıklayıcı değişkenlerdir. Çalışmada reform desteği, işsizlik, ekonomik büyüme ve enflasyon oranları, bütçe açığı değişkenleri ve bağımlı değişken gecikmesi reformlar için oluşturulan regresyon denklemindeki bağımsız değişkenlerdir. Ekonomik büyümeyi etkileyen değişkenler dört başlık altında toplanmıştır. Bunlar yapısal reformlar, makroekonomik politikalar, başlangıç koşulları ve kurumsal değişkenlerdir. Bütçe açığı, enflasyon oranı, sabit sermaye yatırımları ve döviz kuru kukla değişkeni büyüme regresyon denkleminde yer alan diğer bağımsız değişkenlerdir. Çalışmanın ekonometrik tahmin sonuçlarına göre reformlara yönelik toplumsal destek ölkelerin geçmiş makroekonomik performanslarından etkilenmektedir. İşsizlik ve enflasyon oranlarının gecikmeli değerlerindeki artış reform desteğini azaltmaktadır. Gelir dağılımı adaletsizliğindeki artış da reform desteğini olumsuz yönde etkilemektedir. Reform denklemini tahmin sonuçlarına göre reformların gerçekleştirilmesinde reformlara yönelik toplumsal destek önemli etkenlerdir. Büyüme regresyon denklemini tahmin sonuçlarına göre reformların ekonomik büyüme üzerindeki eşzamanlı etkisi negatif, gecikmeli kümülatif etkileri ise pozitif ve mutlak değer olarak daha büyüktür. Bütçe açığının azaltılması büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Döviz kuru değişkeni modele dahil edilmediğinde enflasyon büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Diğer durumda ise sabit döviz kuru kukla değişkeni ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi pozitifken gecikmesi negatif yönde etki oluşturmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre geçiş ekonomilerinde hızlı büyüme için reformların gerekli olduğu ve bu reformların toplumsal desteği kaybetmeyecek şekilde gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.

Dawson (2003), tarafından yapılan çalışmada 13 geçiş ekonomisi ve 1994-1999 dönemi için geçiş ekonomilerinde finansal gelişmelerle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya dahil edilen ölkeler Bulgaristan, ek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Moldavya, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya,

Slovenya ve Ukrayna'dır. Çalışmada MDA ülkelerinde ekonomik büyümenin gelişmemiş finansal kesimden etkilenmediği sonucuna varılmıştır.

Fischer ve Sahay (2004) tarafından yapılan çalışmada, geçiş ekonomilerinde kurumsal gelişmelerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmeden önce daha önceki çalışmalar 2001 yılına kadar genişletilmiş veri seti ile tekrarlatılmıştır. Genişletilmiş veri seti ile yapılan panel veri analizi sonucu kümülatif liberalleşme endeksi, basit liberalleşme endeksi ve özelleştirme endeksinin büyümeyi pozitif yönde, enflasyonun negatif yönde etkilediği bulunmuştur. Genişletilmiş veri seti ile daha önceki çalışmalarındaki büyüme regresyonları yeniden çalıştırıldıktan sonra başlangıç koşullarının, politika değişkenlerinin ve özellikle kurumsal gelişmelerin geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri yöntemiyle araştırılmıştır. Bu panel analizleri için araştırma dönemi 1991-2001 yıllarıdır. GSYİH artışı için oluşturulan regresyon denklemlerde kurumsal değişikliklerin büyüme üzerindeki etkisi reform endeksi ve devlet etkileme endeksi ile ölçülmüştür. Reform endeksi EBRD'nin liberalleşme, market reformları ve finansal reform endekslerinin ortalaması şeklinde hesaplanmıştır. Diğer bir kurumsal değişken olan devlet etkileme endeksi, iş hayatının hükümet kararlarından ve politikalarından etkilenme derecesini yansıtmaktadır. Kurumsal gelişmelerin dahil edildiği panel veri analizleri sonuçlarına göre makroekonomik istikrar değişkenleri ve reform endeksi GSYİH artışını belirleyen önemli değişkenlerdir. Hukukun üstünlüğünün de bir göstergesi olan devlet etkileme kurumsal değişkeninin büyümeyi olumsuz yönde etkilediği bulunmuştur.

Loukoianova ve Unigovskaya (2004), geçiş döneminde BDT'nin yedi düşük gelirli ülkesinde yaşanan büyüme ve büyümenin sürdürülebilirliği üzerinde durulmuştur. Bu yedi ülke Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Kırgızistan, Moldavya, Tacikistan ve Özbekistan'dır. Araştırmanın ekonometrik kısmı iki şekilde yürütülmüştür. Bunlardan ilkinde 24 geçiş ekonomisinde, ikincisinde ise yukarıdaki ekonomik büyümeyi etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmacılara göre, geçiş sürecinin başlangıç yıllarında BDT'nin yedi düşük gelirli ülkesinde çıktı düzeyindeki artış en fazla tüketim harcamalarından kaynaklanmaktadır. İhracata yönelik sektörlerdeki verimlilik artışı, ihracatı ve ihracata yönelik sektörlerle yapılan yatırımları yedi ülkenin beşinde büyümenin en önemli kaynağına dönüştürmüştür. Politika değişkenlerinin ve yapısal reformların büyüme üzerindeki etkisini test etmek için çalışmada kullanılan veri seti 24 ülkeye ait

GSYİH artışı, bütçe dengesinin GSYİH oranı, EBRD liberalleşme endekslerinin yıllık değerleri, döviz kuru ve savaş kukla değişkenlerinden oluşmaktadır. GSYİH artışı için oluşturulan regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, sabit döviz kuru rejimleri ve daraltıcı maliye politikaları 24 geçiş ekonomisinde GSYİH artışını pozitif yönde ve önemli ölçüde etkilemektedirler. 24 geçiş ekonomisi için özelleştirme ve banka dışı mali kesim reformları büyümeyi pozitif yönde, fiyatların liberalleştirilmesi büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Yedi ülke için tahmin edilen regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre küçük ölçekli özelleştirmeler ekonomik büyümeyi pozitif yönde, büyük ölçekli özelleştirmeler ve altyapı reformları ise negatif yönde etkilemektedir.

Chubrik (2004) tarafından yapılan çalışmada, 25 geçiş ekonomisinde dokuz EBRD reform göstergesi ile büyüme performansları arasındaki ilişki 1989-2003 dönemi için test edilmiştir. Büyümeye ait tüm regresyon denklemindeki bütün reform göstergeleri bireysel olarak büyümeyi belirli ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır. Büyümeye en fazla katkıda bulunan reform göstergeleri girişim reformları, banka sektörü reformları, ticaretin ve döviz kurunun liberalleştirilmesi reformlarına ait göstergelerdir. Ortalama EBRD reform göstergelerinin kullanıldığı regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre yüksek reform göstergesine sahip geçiş ekonomileri yüksek büyüme oranlarına sahiptir.

Gillman ve Harris (2004) tarafından yapılan çalışma, 13 geçiş ekonomisi ve 1992-2002 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinde finansal gelişmelerin ve enflasyonun ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın veri seti reel GSYİH artışı, yatırımların GSYİH oranı, nüfus artış hızı, finansal gelişmelerin göstergesi olarak M2'nin reel GSYİH oranı, enflasyon ölçütü olarak GSYİH deflâtörü artış oranı, Çek Cumhuriyeti ile diğer ülkelerin GSYİH oranları ve M1 para arzında artış oranından oluşmaktadır. Enflasyon oranının dahil edilmediği 1994-1999 dönemine ait regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre sadece yatırım oranı istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. 1990-2002 dönemine ait regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre yatırım oranı, finansal gelişmeler ve nüfus artış hızı değişkenlerinden hiçbirisi anlamlı bulunmamıştır. Enflasyon oranının dahil edildiği panel veri analizlerinin tahmin sonuçlarına göre enflasyon oranının içsel ve dışsal kabul edildiği her iki modelde de enflasyonun negatif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Yatırımların büyümeyi pozitif ve

nispeten zayıf ölçüde etkilediği bulunmuştur. Finansal gelişmeler değişkenine ait istatistikler tüm panellerde negatif ve istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Mickiewicz (2005) 27 geçiş ekonomisinin büyüme analizini denklemler sistemi yaklaşımı ile ampirik olarak incelemiştir. Bu çalışmada MDA ülkeleri ve eski Sovyetler Birliği ülkelerinden başka Sırbistan ve Bosna Hersek de panele dahil edilmiştir. GSYİH'nın bağımlı değişken olduğu ana denklemlerde bağımsız değişkenler reform endeksi, enflasyon oranı ve birinin veya her ikisinin bir dönemlik gecikmeleridir. Çalışmada, reel GSYİH büyümesi, tüketici fiyatları enflasyonu, bütçe açığı, EBRD liberalleşme endekslerinin 1997-2002 dönemine ait değerler kullanılmıştır. Çalışmanın sistem denklemleri tahmin sonuçlarına göre liberalleşme reformları ekonomik büyümeyi önemli ölçüde ve pozitif etkilemektedir. Reformların gerçekleştirilmesi enflasyon oranının düşmesine neden olmaktadır. Enflasyon ve bir dönem gecikmesi ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Siyasi özgürlüklerin az olması reformların yavaş gerçekleşmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda enflasyonun düşürülmesi için siyasi özgürlüklerin artırılması gerekir.

Berengaut ve Woytek (2005)'in çalışmasında 25 geçiş ekonomisinde çıktı düzeyindeki düşüşün nedenleri ilk olarak geçiş döneminde ülke dahilinde veya başka ülkelerle yaşanmış etnik gerginlikler ve savaşlar açısından ikinci olarak yolsuzluk faktörü açısından araştırılmıştır. Modelin açıklayıcı değişkenleri etnik gerginlikler, yolsuzluk endeksi ve sosyalist dönemde geçen süredir. Araştırmanın veri seti 1998-2003 yıllarına ait reel GSYİH endeksi, gerginlik kukla değişkeni, ülkelerin 1996 yılı yolsuzluk endeksi, sosyalist düzen altında yıl olarak geçen süre ve ülkelerin Batı Avrupa'ya uzaklığı değerlerinden oluşmaktadır. Çalışmada GSYİH düşüşü için oluşturulan regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre, geçiş ekonomilerinin büyüme performanslarındaki farklılıkların %60'dan fazlası gerginlik değişkeni ve kurumsal faktörler tarafından açıklanmaktadır. Gerginlik değişkeni üretim düzeyindeki düşüşü pozitif yönde etkilerken, piyasa ekonomisi ile ilgili kurumsal gelişmeler ait değişken üretim düzeyindeki düşüşü negatif yönde etkilemektedir.

Falcetti ve diğerleri (2005)'nin reformların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmasında 25 geçiş ekonomisini ve 1989-2003 dönemini kapsamaktadır.

Polonya ve Macaristan için 1989 yılı, Polonya, Macaristan ve Arnavutluk hariç diğer MDA ülkeleri için 1990 yılı, Arnavutluk ve üç Baltık ülkesi için 1991 yılı, diğer eski Sovyetler Birliği ülkeleri için ise 1992 yılı geçiş dönemi başlangıcı olarak kabul edilmiştir. GSYİH artışı, EBRD'ye ait sekiz alt reform endeksinin aritmetik ortalamasından elde edilen reform endeksi, De Melo ve diğerleri (1997) çalışmasında hesaplanan başlangıç koşulu endeksi, konsolide bütçe açığının GSYİH oranı, sivil özgürlükler endeksi, iyileşme kukla değişkeni, net petrol ihracatının GSYİH oranı, dışsal büyüme (ticari ortaklara ait GSYİH artışlarının ihracat payları ile ağırlıklı ortalamaları) ve yıl sayısı olarak geçiş dönemi değişkenleri araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Çalışmanın sonuçları şu şekilde özetlenebilir: Geçiş ekonomilerinde reformların bir sonraki dönem GSYİH artışı üzerinde güçlü pozitif etkileri vardır. Büyüme ise gelecek reformları etkilemektedir. Başlangıç koşullarının etkisi zamanla azalırken, mali disiplin, iyileşme, petrol fiyatları ve ticaret bağlantıları ülkelerin büyüme performanslarını pozitif yönde etkilemektedir. Araştırmacılar geçiş ekonomilerinde son yıllarda yaşanan yüksek ekonomik büyümenin bu değişkenlerden kaynaklandığını belirtmişlerdir.

Staehr (2005) tarafından yapılan çalışma da, 25 geçiş ekonomisini ve 1989-2001 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinde reformların ardışıklığının ve reform gerçekleştirme hızının üretim performansları üzerindeki etkisi incelenmiştir. GSYİH artışı oluşturulan modelin bağımlı değişkenidir. Bağımsız değişken olan tüketici fiyatları enflasyonu, para politikası ve istikrar politikalarının göstergesi olarak düşünülmüştür. De Melo ve diğerleri (1997)'nin çalışmasında oluşturulan iki başlangıç koşulu göstergesi kullanılmıştır. Bunlardan ilki makroekonomik çarpıklığı ve Pazar ekonomisine olan uzaklığı, ikincisi ise sosyalist dönemde gelişmişlik düzeyini ve çarpık sanayileşmeyi yansıtır. Savaş kukla değişkeni ve reform göstergeleri de modelde yer alan bağımsız değişkenlerdir. Reformlara ait başlıca bileşenlerin birinci farkları ve bir gecikmeleri kullanılarak tüm dönem ve iki alt dönem (1990-1995 ve 1996-2000) için tahmin edilmiştir. Enflasyon değişkeni de regresyon denklemlerinde birinci farkı ve bir gecikmesi ile yer almaktadır. Reformların hızının büyüme üzerindeki etkisini ölçmek için, regresyonlara reformların gerçek ve trend değerlerinin farklarından oluşturulan bir değişken ve başlıca reform bileşenlerinden ilki kullanılarak yavaş ve hızlı reformcu ülkeler için oluşturulan kukla değişkenleri eklenmiştir. Regresyon tahmin sonuçlarına göre savaşlar, enflasyon ve enflasyonun yükselmesi büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Bağımlı değişkenin gecikmesi ve trend değişkeni ise büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Araştırmacıya göre ileri düzeyde yapısal reformlar olmadan bile liberalleşme reformları ve küçük ölçekli özelleştirmeler, başlangıç etkileri negatif olmakla beraber büyümeyi pozitif yönde etkiler. Başlıca reform bileşenlerine ait katsayılara göre küçük ölçekli özelleştirme reformları ve piyasalarla ilgili reformlar gerçekleştirilmeden büyük ölçekli özelleştirme reformlarının gerçekleştirilmesi ve fiyatların liberalleştirilmesi büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Girişim reformlarını gerçekleştirilmeden banka reformları ve faiz oranlarının liberalleştirilmesi de büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ancak girişim reformları, banka reformları olmadan da ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Geçiş ekonomilerinde reformların hızı ile ilgili olarak, reformları diğer ülkelere oranla daha önce başlatan ülkeler yüksek oranlı büyümeden daha fazla yararlanırlar. Ayrıca büyümeyi daha çok gerçekleştirilen reform düzeyi etkilemektedir.

Aslund ve Jenish (2005) tarafından yapılan çalışma, 20 geçiş ekonomisini ve 1999-2004 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinden yapısal reformları daha önce ve radikal şekilde gerçekleştiren MDA ülkelerinin 1999 yılından önce diğer geçiş ekonomilerine oranla daha hızlı şekilde büyüdüklerini; ancak bu yıldan sonra özellikle BDT ülkelerinin daha yüksek büyüme performansı gösterdikleri, bu bağlamda araştırmacılar özellikle bu büyüme farklılıklarını açıklamaya çalışmışlardır. Oluşturulan modelde ekonomik büyüme kamu harcamaları, fiziki sermaye yatırımları, bir önceki yıl gelir düzeyi, enerji ihracatı, siyasi kurumların niteliği ve Avrupa Birliği'ne uzaklık ile açıklanmaya çalışılmıştır. 1994-2004 dönemine ve 20 ülkeye ait kişi başına düşen gelir, GSYİH artışı, sabit sermaye yatırımlarının GSYİH oranı ve yolsuzluk endeksi, petrol kukla değişkeni ve Avrupa Birliği'ne uzaklığı yansıtan kukla değişken çalışmanın veri setine oluşturmaktadır. Büyüme regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre kamu harcamaları ve petrol ihracatı geçiş ekonomilerinde büyüme farklılıklarını açıklayan en önemli değişkenlerdir. Kamu harcamalarındaki azalma ve petrol ihracatındaki artış büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Kurumsal gelişmişlik düzeyini yansıtan yolsuzluk endeksinin büyüme üzerindeki etkisi düşük düzeyde görülmektedir. Yolsuzlukların azalması büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Avrupa Birliği'ne uzaklığın büyümeye olumlu etki ettiği görülmektedir. Araştırmacılara göre, geçiş ekonomilerinin yüksek

ekonomik büyüme sağlayabilmeleri için kamu harcamalarının düşürülmesine önem vermeleri gerektiğini vurgulamışlardır.

Nath (2005)'ın çalışmasında 1990-2003 dönemi ve 13 MDA ve Baltık ülkesi için doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ve dış ticaretin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmanın veri seti kişi başına düşen GSYİH, gayri safi yurt içi yatırımlar, kamu tüketim harcamaları, ihracat, ithalat, yabancı sermaye yatırımları, nominal döviz kuru, tüketici fiyatları enflasyonu, özel sektör payı ve tarife gelirlerinden oluşmaktadır. Bu çalışmada tüketici fiyatları enflasyonu ve bütçe dengesinin GSYİH oranına ilave olarak kamu tüketim harcamalarının GSYİH oranı şeklinde hesaplanan kamu büyüklüğü ve nominal döviz kurları da makroekonomik istikrar göstergeleri olarak kullanılmıştır. Tarife gelirlerinin ithalat oranı ve GSYİH'da özel sektörün payı reform göstergeleri olarak kullanılmıştır. Çalışmanın ekonometrik sonuçlarına göre dış ticaret ekonomik büyümeyi önemli ölçüde ve pozitif yönde etkilemektedir. Büyümeyi etkileyen diğer önemli bir faktör ise yurtiçi yatırımlardır. Makroekonomik istikrar göstergeleri olan enflasyon düşüşünün ve bütçe dengesinin büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur.

Barlow (2006), komünizm sonrası dönemde Avrupa'nın ve eski Sovyetler Birliği'nin geçiş ekonomilerinde ticaretin liberalleştirilmesinin GSYİH üzerindeki etkisini incelemiştir. Çalışmada oluşturulan modelle ticaret reformları, özelleştirme, iç piyasa reformları, enflasyon ve bölgesel gerginliklerin büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Beyaz Rusya, Türkmenistan, Özbekistan, Sırbistan Karadağ ve Bosna Hersek çalışmanın dışında tutulmuştur. Araştırma 1993-2001 dönemini kapsamakla beraber, 1993-1996 ve 1997-2001 dönemleri de incelenmiştir. Aynı şekilde ülkelerde MDA'yı kapsayan batı ülkeleri ve eski Sovyetler Birliği ülkelerini kapsayan doğu ülkeleri şeklinde gruplandırılmıştır. Araştırmada kullanılan reform endeksleri EBRD'nin ticaret, özelleştirme ve iç piyasa endeksleridir. Ticaret endeksi kambiyo işlemleri ve ticaretin serbestleştirilmesi endeksidir. Özelleştirme endeksi ise küçük ölçekli ve büyük ölçekli özelleştirme istatistiklerinin ağırlıklı ortalamasıdır. İç piyasa endeksi işletmelerin yeniden yapılandırılması endeksi, bankacılık sektörü reformları ve rekabet politikası reformlarına ait istatistiklerin aritmetik ortalaması şeklinde hesaplanmıştır. GSYİH'ya ait regresyon denkleminin bağımlı değişkeni GSYİH artışıdır. Modelin sağ tarafında politika değişkenlerinin birinci farkları ve gecikmeleri yer almaktadır. Politika değişkenlerine ait

bir dönem gecikmeli etkileşim terimleri de bağımsız değişkenlerdendir. Etkileşim terimleri, reformların birbirlerini tamamlayıcılığını yansıtmaktadır. Modelde kullanılan politika değişkenleri ticaret, liberalleşme ve iç piyasa endeksleridir. Çalışmanın tahmin sonuçlarına göre ticaret reformları 1993-1996 döneminde ve ayrıca Batı grubu geçiş ekonomilerinde GSYİH artışını etkilemektedir. Doğu grubu geçiş ekonomileri için oluşturulan regresyon denkleminde etkileşim değişkenleri dahil edildiğinde ticaret reformlarının büyümeyi etkilediği görülmektedir. Geçişin başlangıç yıllarında ticaret reformları büyüme oranını önemli ölçüde yükseltirken, özelleştirmenin etkisi çok zayıf olmaktadır. 1997-2001 döneminde özelleştirmenin büyüme oranını artırıcı etkisi yüksek olurken, ticaret reformlarının etkisi negatif ve istatistiksel olarak anlamsızdır.

Değer ve Emsen (2006)'ın çalışmasında 1990-2002 döneminde 27 geçiş ekonomisinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada doğrudan yabancı sermaye yatırımları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki 27 geçiş ekonomisinin tamamı ve ayrıca MDA ve Merkezi Batı Asya ülke ayrımı yapılarak da incelenmiştir. Çalışmanın veri seti GSYİH artışı, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payı, sabit sermaye yatırımlarının GSYİH içindeki payı, nüfus artış hızı, altyapıyı temsilen asfalt yol oranları ve beşeri sermayeyi temsilen kolej düzeyinde okullaşma oranından oluşmaktadır. Geçiş ekonomilerinin tümü için yapılan tahmin sonuçlarına göre sabit sermaye yatırımları hariç diğer tüm değişkenler büyümeyi beklenen yönde etkilemektedir. Ele alınan değişkenler arasında büyümeyi en fazla doğrudan yabancı sermaye yatırımları etkilemektedir. MDA ülkeleri için tahmin edilen regresyon denklemlerinden elde edilen sonuçlara göre nüfus artış hızı, doğrudan yabancı sermaye yatırımları ve beşeri sermaye düzeyi büyümenin dinamiklerini oluşturmaktadır. Merkezi Batı Asya ülkelerine ait regresyon denklemi tahmin sonuçlarına göre ise ekonomik büyümenin en temel kaynağı altyapı değişkenidir. Araştırmacılara göre siyasi istikrarı yakalamış, gelişmiş ülkelere hem coğrafi hem de sosyokültürel olarak yakın ve belirli bir kalkınma düzeyine sahip olan geçiş ekonomilerinde doğrudan yabancı sermaye yatırımları ekonomik büyümeyi etkileyen önemli bir faktördür.

Godoy ve Stiglitz (2006) tarafından yapılan çalışma, 23 geçiş ekonomisini ve 1990-2001 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada ekonomik büyüme ile özelleştirme ve liberalleşme reformları, bu reformları gerçekleştirme hızı, yasal kurumlar ve başlangıç koşulları arasındaki ilişki incelenmiştir. Oluşturulan modelin bağımlı değişkeni 23 ülkenin

1990-2001 dönemimdeki toplam GSYİH artışıdır. Kurumsal değişkenlerin etkinliğini ölçmek amacıyla mülkiyet hakları uygulamaları ile ilgili bir istatistik kullanılmıştır. Reform politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisini ölçmek amacıyla reform hızının etkisi yansıtmak amacıyla EBRD küçük ölçekli ve büyük ölçekli özelleştirme reform endekslerinin 1990 ve 2000 yılları arasındaki farkı, reform düzeylerini yansıtmak amacıyla aynı endekslerin 2000 yılı değerleri kullanılmıştır. Başlangıç koşulu değişkenleri ise siyasetin şeffaflığı, yönetimin hesap verebilirliği, yasaların niteliği ve uygulanışı, yerel bürokrasi, sivil özgürlükler, siyasi haklar ve sivil toplumların etkinliği ile ilgili istatistiklerdir. Başlangıç koşulu istatistikleri, araştırmadaki MDA ülkeleri için 1989 yılı, eski Sovyetler Birliği ülkeleri için 1991 yılı değerlerine göre hesaplanmıştır. Ayrıca bu değişkenlere ek olarak sosyalist düzen altında geçen süre, 1990 yılında karaborsa ve resmi döviz kurları arasındaki fark, 1980'li yılların sonlarında savunma harcamalarının GSYİH içindeki payı, 1990 yılı tarım, sanayi ve hizmet sektörlerinin GSYİH içindeki paylarının normal değerden sapmalarının toplamı ve 1990 yılı dış ticaret çarpıklığını yansıtan istatistiklerden elde edilen başlangıç koşulu değişkenleri kullanılmıştır. Çalışmanın tahmin sonuçlarına göre özelleştirme reformlarının hızlı olması büyümeyi negatif, özelleştirme düzeyi ise pozitif etkilemektedir. Başlangıç koşulları büyüme üzerinde etkisizdir. Bu durum çalışmada daha uzun bir periyot kullanılmasıyla ilişkilendirilmiştir.

Segura-Ubiergo ve diğerleri (2006) tarafından yapılan çalışma, 1992-2001 dönemi için 26 geçiş ekonomisinde mali düzenlemelerle reel GSYİH artışı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmada, 26 geçiş ekonomisine ait reel GSYİH artışı, bütçe açığının GSYİH oranı, cari işlemler dengesinin GSYİH oranı, tüketici fiyatları enflasyonu ve EBRD reform endeksleri kullanılarak geçiş ekonomilerinde bütçe açığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Her bir ülke için mali düzenlemeler ile büyüme arasındaki ilişki incelendiğinde bütçe açığının azaltılması ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunmuştur. Mali düzenlemeler ile büyüme arasında kısa ve uzun dönemli ilişkilerin incelenmesi sonucunda, bütçe açığını azaltıcı mali düzenlemelerin kısa ve uzun dönemde ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilediği bulunmuştur. Ayrıca enflasyon oranındaki düşüş ve reform sürecindeki ilerleme güçlü büyüme etkileri göstermektedir.

Emsen ve diğerleri (2006) tarafından yapılan çalışma, 1990-2003 döneminde MDA'nın göreceli olarak daha hızlı gelişen geçiş ekonomisinde (Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya, Hırvatistan, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya ve Slovakya) ve Merkezi Batı Asya'nın nispi olarak daha düşük seviyede büyüyen dört geçiş ekonomisinde (Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Moldavya) kurumsal değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmada 1990-2003 dönemi için ekonomik büyüme verileri, Freedom House tarafından hazırlanan siyasi haklar ve sivil özgürlükler endeksleri ve The Heritage Foundation tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük endeks değerleri kullanılmıştır. Modelin açıklayıcı değişkeni olarak siyasi haklar ve sivil özgürlükleri ifade eden siyasal liberalizasyon göstergesi kullanılmıştır. Çalışmada siyasal liberalizasyon göstergeleri ile ekonomik büyüme arasında yüksek bir ilişki bulunmuştur. MDA geçiş ekonomilerinde özgürlük endeksi ve alt bileşenleri olan siyasi haklar ve sivil özgürlüklerin ekonomik büyüme üzerinde önemli ve anlamlı etkileri bulunmuştur.

De Macedo ve Martins (2006) tarafından yapılan çalışma, 27 geçiş ekonomisini ve 1989-2005 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada EBRD reform endekslerinin, reform endekslerinin tamamlayıcılıklarının ve bunlarda meydana gelen değişimin GSYİH artışı üzerindeki etkileri incelenmiştir. Çalışmada reform düzeyi, reform düzeyindeki değişim, reform tamamlayıcılığı ve reform tamamlayıcılığındaki değişim olmak üzere dört reform göstergesi kullanılmıştır. Reform tamamlayıcılığı istatistiği reform düzeyi ve bireysel reform endeksleri kullanılarak hesaplanmıştır. Başlangıç koşulları ve enflasyon oranı diğer bağımsız değişkenlerdir. Analiz sonuçlarına göre yüksek reform düzeyi ve reform göstergelerindeki yüksek tamamlayıcılık artışı geçiş ekonomilerinde daha hızlı büyümeye neden olmaktadır. Ayrıca olumsuz başlangıç koşulları ve enflasyon büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Pushak ve diğerleri (2007) tarafından yapılan çalışma, 1992-2004 dönemini ve Avrupa'nın ve eski Sovyetler Birliği'nin 25 geçiş ekonomisini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinde kamu maliyesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Modelin açıklayıcı değişkenleri bütçe dengesi, küçük ölçekli özelleştirmeler endeksi, fiyatların liberalleştirilmesi endeksi ve savaş kukla değişkenidir. Küçük ölçekli özelleştirmeler ve fiyatların liberalleştirilmesi yerine diğer bir reform göstergesi olan

EBRD genel reform endeksi kullanılmıştır. GSYİH, tüketici fiyatları enflasyonu, savaş kukla değişkeni, bütçe açığının GSYİH oranı, kamu harcamalarının GSYİH oranı, kamu yatırımlarının GSYİH oranı, kamu etkinliği istatistiği ve EBRD reform endeksleri çalışmanın veri setini oluşturmaktadır. Araştırma sonuçlarına göre bütçe fazlası ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Kamu harcamaları GSYİH oranı %35'in üzerinde ise kamu harcamaları büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. Bu oran %35'in altında ise kamu harcamalarının ölçülebilir bir etkisi oluşmamaktadır. Ayrıca savaşlar ve enflasyon ekonomik büyümeyi negatif reformlar ise pozitif etkilemektedir.

Rusinova (2007), geçiş ekonomilerinde uzun dönemde büyümeyi etkileyen faktörleri incelemiştir. Araştırma 1990-2002 dönemini kapsamakla beraber, büyüme regresyonları 1990-1994 ve 1995-2002 dönemleri içinde tahmin edilmiştir. Kişi başına GSYİH, nüfus artış hızı, gayri safi sermaye yatırımlarının GSYİH oranı, ortaöğretim okullaşma oranı, enflasyon oranı, EBRD reform endeksleri, De Melo ve diğerleri (1997)'nin çalışmasındaki başlangıç koşulları göstergeleri, Freedom House'un yolsuzluk, yargı, yönetim endeksleri ve The Heritage Foundation'un siyasi ve ekonomik özgürlük endeksleri araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Ayrıca savaş ülkeleri, eski Sovyetler Birliği üyeleri ve Avrupa Birliği üyelerine ait kukla değişkenlerde kullanılmıştır. Kişi başına gelir için oluşturulan ekonometrik model tahmin sonuçlarına göre geçiş döneminin ilk yıllarında ülkeler arasındaki gelir düzeyi farklılıkları ve başlangıç koşulları değişkenlerinden kaynaklanmaktadır. Fakat 1994 sonrası dönemde bu değişkenlerin etkisiz olduğu, fiziki ve beşeri sermaye yatırımlarının kişi başına düşen GSYİH artışını önemli ölçüde etkilediği sonucuna varılmıştır.

Awokuse (2007) tarafından yapılan çalışmada, üç geçiş ekonomisinde (Bulgaristan, Çek cumhuriyeti ve Polonya) ihracat ve ithalat artışı ile ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkileri incelenmiştir. Araştırma dönemi Bulgaristan için 1994:1-2004:3, Çek Cumhuriyeti için 1993:1-2002:4 ve Polonya için 1995:1-2004:2 dönemleridir. Reel GSYİH artışı, reel ihracat, reel ithalat, toplam sermaye birikimi ve işgücü değişkenlerinin üçer aylık değerleri araştırmanın veri setini oluşturmaktadır. Analiz sonuçlarına göre Bulgaristan için ihracat ile GSYİH artışı arasında çift yönlü nedensellik ve GSYİH artışından ithalata yönelik nedensellik ilişkisi vardır. Çek Cumhuriyeti için ihracattan ve ayrıca ithalattan GSYİH artışına yönelik tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Polonya için ise sadece ithalattan GSYİH artışına yönelik tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Apergis ve diğerleri (2008) tarafından yapılan çalışma, 27 geçiş ekonomisini (Arnavutluk, Ermenistan, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bosna, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Gürcistan, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti, Moldova, Moğolistan, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya, Tacikistan, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan) ve 1991-1994 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi incelenmiştir. GSYİH, doğrudan yabancı sermaye yatırımları (1995 sabit ABD doları fiyatlarıyla toplam net doğrudan yabancı sermaye yatırımları girişleri, M2 ile ölçülmüş para arzı, Barro ve Lee (1993) çalışmasında 1991 ve 2004 yılları için düzenlenmiş ortaöğretimde geçen ortalama yıl ile ölçülmüş eğitim, ihracatın GSYİH'daki payı, M2/GSYİH ile elde edilmiş finansal gelişme çalışmanın veri setini oluşturmaktadır. Analiz sonuçlarına göre doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ait katsayı pozitif ve %1 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Hem ihracat gelir oranı hem de eğitim değişkenine ait katsayı pozitifdir. Yani gelir ihracat ve eğitimden pozitif etkilenmektedir. Bu değişkenlerin katkısı dorudan yabancı sermaye yatırımlarından kaynaklanan katkıdan daha düşüktür. Bu çalışmadan elde edilen sonuçlara göre tüm geçiş ekonomilerinde ekonomik büyüme ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında önemli bir ilişki vardır. Ancak ülkeler orta ve yüksek gelirli ülkeler ve başarılı ve başarısız özelleştirme yapmış ülkeler şeklinde bir ayrıma tabi tutulduğunda, benzer sonuçlar yüksek gelirli ve başarılı bir özelleştirme yapmış ülkelerde elde edilmektedir. Yani gelir düzeyi ve başarılı bir özelleştirme reformu, gelir artışını sağlayacak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının çekilmesi için önemli bir faktördür.

De Macedo ve Martins (2008) tarafından yapılan çalışma, 27 geçiş ekonomisini ve 1989-2004 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada geçiş ekonomilerinde büyümenin belirleyicileri olarak başlangıç koşulları, makroekonomik istikrar ve yapısal reformlar incelenmiştir. GSYİH'daki büyüme, başlangıç koşulları, tüketici fiyatları enflasyonu, reform düzeyi, reform tamamlayıcılığı, reform düzeyindeki değişim, reform tamamlayıcılığındaki değişim zaman kukla değişkeni çalışmanın veri setini oluşturmaktadır. Çalışmada, yapısal reform endeksleri geçiş sürecinde MDA ülkeleri için

EBRD'den derlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre daha yüksek reform düzeyine sahip ülkeler daha yüksek büyüme oranına sahip olma eğilimindedirler. Fakat reform düzeyindeki değişim büyüme üzerinde negatif bir etki oluşturmaktadır. Bu bağlamda reformlardaki kademeli artış büyüme üzerinde negatif bir etkiye sebep olmaktadır. Reformların tamamlayıcılığı ise büyümeyi negatif yönde etkilemektedir. özetle reformların düzeyi ve reformların tamamlayıcılığındaki değişim büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir. Ayrıca düzeltilmiş başlangıç koşulları, enflasyon oranı ile temsil edilen makroekonomik istikrarın boyutu ve içsellik ile büyüme arasında pozitif bir ilişki vardır.

Campos ve Kinoshita (2008)'nın çalışması, 1989-2004 dönemini, 19 Latin Amerika ülkesini ve 25 Doğu Avrupa (geçiş ekonomisi) ülkesini kapsamaktadır. Çalışmada, yapısal reformlarla doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmacılar doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının belirleyicileri olarak üç kategoride değişkenler kullanmışlardır. İlk olarak Pazar büyüklüğü-alt yapı-makroekonomik çevre gibi klasik faktörleri araştırmışlardır. İkinci olarak kurumsal faktörleri, üçüncü olarak ev sahibi ülkenin yapısal reformlarının yabancı yatırımcıları etkilemede ne şekilde önemli rol oynadığını sorgulamışlardır. Yani modelde doğrudan yabancı sermayeyi üç esas değişken grubunun fonksiyonu olarak belirlemişlerdir. Bu değişkenler doğrudan yabancı sermayenin klasik belirleyicileri (Pazar büyüklüğü, ilk gelir seviyesi, doğal kaynak zenginliği, alt yapı, enflasyon), yapısal reformlar (tüm mali piyasa gelişimi, banka verimliliği, ticaret liberalizasyonu, özelleştirme) ve kurumsal değişkenlerdir (bürokrasi kalitesi, hükümet kısıtlamaları, yasa egemenliği). Çalışmanın sonucunda yüksek kişi başına gelirin, istikrarlı makroekonomik çevreyi yansıtan düşük enflasyonun ve yeterli alt yapının doğrudan yabancı sermayeyi olumlu etkilediği elde edilmiştir. Bölgedeki doğal kaynak zenginliği de doğrudan yabancı sermaye akımı için diğer ana bir faktördür. İkinci değişken olarak kullanılan yapısal reformlarla doğrudan yabancı sermaye arasında kuvvetli bir ilişki bulunmuştur. Özelleştirme, doğrudan yabancı sermayeyi etkileyen yapısal reformlardan biri olarak gösterilmektedir. Finansal sektör yabancı sermaye akımının yararlarını artırmada anahtar bir faktör olabileceği yönünde sonuç elde edilmiştir. Çalışmada Latin Amerika ve geçiş ekonomisi ülkeleri arasındaki ticaret liberalizasyonundaki farklılıkta dikkate değerdir. Ticaret liberalizasyonundaki süreç sadece Latin Amerika ülkelerinde doğrudan yabancı sermaye akımı için itici bir güç durumundayken, geçiş ekonomileri ülkeleri için böyle bir durum söz konusu değildir. Üçüncü değişken olarak kullanılan

kurumsal değişkenlerden kurumsal kalite ve bürokrasi kalitesi doğrudan yabancı sermaye akımını pozitif etkilemektedir. Hükümet kısıtlamaları ve yasa egemenliği de beklenildiği gibi doğrudan yabancı sermaye üzerinde pozitif etkiye sahiptir. Yasa egemenliğinin Latin Amerika ülkeleri için önemli olmasına karşın, bürokrasi kalitesinin geçiş ekonomisi ülkeleri için en önemli kurumsal kalite değişkeni olduğu sonucu elde edilmiştir. Özetle, yapısal reformlarla doğrudan yabancı sermaye arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Finansal liberalizasyonun ve özelleştirmenin doğrudan yabancı sermaye üzerindeki etkisinin ticaret liberalizasyonundan daha güçlü olduğu sonucu elde edilmiştir.

De Grauwe ve Schnabl (2008) tarafından yapılan çalışma, 18 Merkezi ve (Güney) Doğu Avrupa ülkesini ve 1994-2004 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada sabit döviz kuru rejiminin enflasyon ve çıktı üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmacılar iki denklem kullanmışlardır. Birinci denklemde bağımlı değişken olarak 1994-2004 dönemine ait enflasyon oranları, bağımsız değişken olarak sabit döviz kuru göstergeleri, içsel ve dışsal kontrol değişkenleri kullanılmıştır. İçsel kontrol değişkenleri olarak merkez bankası bağımsızlığı, kısa dönem sermaye akımının GSYİH'ya oranı, bütçe açığının GSYİH'ya oranı, dışsal kontrol değişkenleri olarak Avrupa Parasal Birliği tüketici fiyatları enflasyonu, Avrupa Birliği'nin reel büyüme hızı ve 1998 finansal kriz dalgası için kukla değişken kullanılmıştır. Analiz sonucunda enflasyonun düşük olduğu ülkelerde sabit döviz kuru rejiminin benimsendiği, enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde sabit döviz kuru rejiminin daha az rağbet gördüğü belirtilmiştir. Merkezi ve (Güney) Doğu Avrupa ülkelerinde sabit döviz kurunun 1994-2004 döneminde düşük enflasyona önemli katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır. İkinci denklemde bağımlı değişken olarak 1994-2004 dönemine ait yıllık reel büyüme oranları; bağımsız değişken olarak sabit döviz kuru göstergeleri ve kontrol değişkenler kullanılmıştır. Kontrol değişkenler yatırımların GSYİH'ya oranı, dolar ihracatındaki büyüme hızı, bütçe açığının GSYİH'ya oranı ve 15 AB üyesi ülkenin büyüme hızıdır. Analiz sonucunda sabit döviz kurunun makro ekonomik istikrara olumlu katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Ayrıca sabit döviz kurunun Merkezi ve (Güney) Doğu Avrupa ülkelerindeki ekonomik büyümenin sürdürülmesine katkıda bulunduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuç küçük ve açık ekonomilerdeki dengeli döviz kurunun makroekonomik dengenin bir kaynağı olacağını göstermektedir. Özetlemek gerekirse 1994-2004 dönemi bir bütün olarak ele alındığında sabit döviz kurunun düşük enflasyon üzerindeki önemli etkisinin yanı sıra sabit döviz kurunun reel büyüme üzerinde

önemli bir pozitif etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma 1994-1997 yüksek enflasyon dönemi ve 1998-2004 düşük enflasyon dönemi olarak bölündüğünde ve harcamalar modelden kaldırıldığında sabit döviz kuru ve enflasyon arasındaki pozitif ilişki kaybolmakta, sabit döviz kuru ile yüksek büyüme arasında güçlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre sabit döviz kuru Avrupa Parasal Birliği'ne dahil Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde büyüme hızı üzerinde pozitif bir etki meydana getirebilir.

Barlow (2009) tarafından yapılan çalışma, 25 geçiş ekonomisini ve 1992-2007 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada enflasyonu düşürmede yapısal reformların katkısı incelenmiştir. Yapısal reform göstergeleri EBRD'den alınmıştır. Veri seti tüketici fiyatları enflasyonu, kredi reformu endeksi, özelleştirme endeksi, liberalleşme endeksi, mali fazlanın GSYİH'ya oranı, savaş kukla değişkeni ve zaman kukla değişkeninden oluşmaktadır. Kredi reformu yeniden yapılanma ve banka reformu endeksleriyle, özelleştirme büyük ve küçük ölçekli özelleştirme endeksleriyle, fiyat ve ticaretin serbestleştirilmesi endeksleriyle ölçülmüştür. Analiz sonuçlarına göre kredi reformu ve liberalleşme enflasyonu azaltmaktadır. Fakat özelleştirme enflasyonu artırmaktadır. Çalışmada oluşturulan model doğu ve batı olmak üzere ikiye bölündüğünde farklı sonuçlar elde edilmektedir. Bu bağlamda kredi reformu her iki bölgede anlamlı değildir. Liberalleşme sadece Doğu bölgesinde anlamlı bir etkiye sahiptir. Özelleştirme her iki bölgede enflasyonu artırmaktadır, fakat sadece batı bölgesinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Ayrıca 1990'lı yılların başında ve ortasında özelleştirmenin enflasyon üzerindeki etkisi artık pozitiftir.

Eicher ve Schreiber (2009)'ın çalışmasında 1991-2001 yılları arasında 26 geçiş ekonomisi için yapısal politikaların ve hukukun üstünlüğünün kişi başına düşen reel gelir büyümesi üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu çalışmada EBRD(2000-2002, 2005) yapısal politika endeksindeki ölçümler kullanılmıştır. Bu endeks fiyat liberalleşmesi, döviz kuru/ticaret liberalleşmesi, küçük/büyük ölçekli özelleştirme, kurumsal reform, rekabet politikası reformu, bankacılık sektörü reformu ve bankacılık dışı finansal kurumların reformunu içermektedir. Alternatif bir araç olarak siyasi kurumlar için ortak proksiler kullanılmıştır. Bunlar özellikle “yürütme kısıtlamaları” ve “demokrasi” değişkenleridir. Ayrıca “denetim ve denge” ve “seçim rekabet endeksi” kullanılmıştır. Makro politika değişkenleri olarak bütçe açığı, kamu harcamaları ve enflasyon kullanılmıştır. Çalışmanın

sonuçlarına göre OECD standartlarına göre yapısal politikalarda veya hukukun üstünlüğünde meydana gelen %10'luk bir gelişme sonrasında büyüme yaklaşık %2,7 artmaktadır. Erken reformcular daha büyük kazanımlar elde etmektedir, fakat yapısal politika reformlarına başlamak için asla geç kalınmamalıdır. Yapısal politikalar ve kurumlar gecikmeli değişken olarak kullanıldığında büyüme üzerinde geniş bir nedensellik etkisine sahiptir. Özellikle bir takım ülkeler için kurumların önemi daha fazladır. Yani uzun dönemde kurumlar önemlidir fakat ekonomik büyüme üzerinde kurumsal değişimin eşzamanlı etkisi daha önemlidir. Araştırmacılara göre ekonomik kurumsal reform ve iyi düzenlenmiş yapısal politikalar hızlı büyüme şeklinde katkı sağlayabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. EKONOMETRİK YÖNTEM, VERİ SETİ VE BULGULAR

Bu başlık altında, panel eşbütünleşme testleriyle, panel verilerin eşbütünleşik olup olmadıkları incelenecektir. Ayrıca veri seti tanıtılacak ve analiz sonuçları yorumlanacaktır.

4.1. Panel Eşbütünleşme Analizi

Pedroni (1997,1999, 2001) eşbütünleşme testleri, panel verilerin eşbütünleşik olup olmadığını inceleyen testlerdir.

4.1.1. Pedroni Eşbütünleşme Testleri

Verilerin durağan olmadığını ve aynı bütünleşme köküne sahip olduğunu birim kök testleriyle inceledikten sonra eşbütünleşme testlerine geçilmektedir.

Pedroni, eşbütünleşmeyi test etmek için yedi test oluşturmuştur. Eşbütünleşmenin olmaması durumunun bulunduğu sıfır hipotezinin reddedilmesi, panel verilerin eşbütünleşik olması anlamına gelmektedir. Birimler arasında heterojen eşbütünleşme vektörlerinin bulunabildiği Pedroni eşbütünleşme testi, Engle ve Granger (Engle ve Granger, 1987) ile uyusmaktadır.

Pedroni'nin 1997 yılındaki çalışması, basit iki değişkenli regresyonlar üzerine yoğunlaştığından bu anlamda biraz sınırlıdır. Bu nedenle Pedroni, 1999 yılındaki çalışmasında çok değişkenli regresyonlar konusuna yoğunlaşarak, paneldeki her birim için sıfır hipotezinde değişkenlerin eşbütünleşik olmadığı, alternatif hipotezinde ise tek eşbütünleşme vektörünün olduğu bir test geliştirerek bu sınırlamaları genişletmiştir.

1. Panel ν istatistiği

$$T^2 N^{3/2} Z_{\nu N, T} \equiv T^2 N^{3/2} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \quad (4.1)$$

2. Panel ρ istatistiği

$$T \sqrt{N} Z_{\rho N, T} \equiv T \sqrt{N} \left(\sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (4.2)$$

3. Panel t istatistiği (parametrik olmayan)

$$Z_{t N, T} \equiv \left(\tilde{\sigma}_{N, T}^2 \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (4.3)$$

4. Panel t istatistiği (parametrik)

$$Z_{t N, T}^* \equiv \left(\tilde{s}_{N, T}^{*2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{i=1}^N \sum_{t=1}^T \hat{L}_{11i}^{-2} (\hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^*) \quad (4.4)$$

5. Grup ρ istatistiği

$$TN^{-1/2} \tilde{Z}_{\rho N, T} \equiv TN^{-1/2} \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (4.5)$$

6. Grup t istatistiği (parametrik olmayan)

$$N^{-1/2} \tilde{Z}_{t N, T-1} \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1}^N \left(\hat{\sigma}_i^2 \sum_{t=1}^T \hat{e}_{i,t-1}^2 \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1} \Delta \hat{e}_{i,t} - \hat{\lambda}_i) \quad (4.6)$$

7. Grup t istatistiği (parametrik)

$$N^{-1/2} \tilde{Z}_{t N, T}^* \equiv N^{-1/2} \sum_{i=1}^N \left(\sum_{t=1}^T \hat{s}_i^{*2} \hat{e}_{i,t-1}^{*2} \right)^{-1/2} \sum_{t=1}^T (\hat{e}_{i,t-1}^* \Delta \hat{e}_{i,t}^*) \quad (4.7)$$

4.2. Veri Seti

1996-2008 yılları için dört MDA ülkesinde (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya) reel GSYİH, kişi başına reel GSYİH, GSYİH içinde özel sektörün payı ve GSYİH içinde sanayi üretiminin payı ile GSYİH içinde yatırımların payı, istihdam, emeğin verimliliğindeki büyüme, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, özgürlük indeksi (Bileşik) ve yapısal reformlar arasındaki ilişkinin test edilmesinde kullanılan veri seti Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (European Bank for Reconstruction and Development), WDI (World Development Indicators), OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) ve IFS (International Financial Statistic) veri tabanlarından sağlanmıştır.

Reel GSYİH değişkeni (RGDP), 1996-2008 yıllarına ait 2000 yılı sabit fiyatlarıyla yıllık GSYİH'dır. Kişi başına düşen reel GSYİH değişkeni (PCRGDP), 1996-2008 yıllarına ait 2000 yılı sabit fiyatlarıyla yıllık kişi başına düşen GSYİH'dır. GSYİH içinde özel sektörün payı değişkeni (PSGDP), 1996-2008 yıllarına ait özel sektörün GSYİH'ya oranıdır.

GSYİH içinde sanayi üretiminin payı değişkeni (SGDP), 1996-2008 yıllarına ait katma değerli sanayi üretiminin GSYİH'ya oranıdır. GSYİH içinde yatırımların payı değişkeni (IGDP), 1996-2008 yıllarına ait yatırımların GSYİH'ya oranıdır. İstihdam değişkeni (EMP), 1996-2008 yıllarına ait istihdam hacmidir.

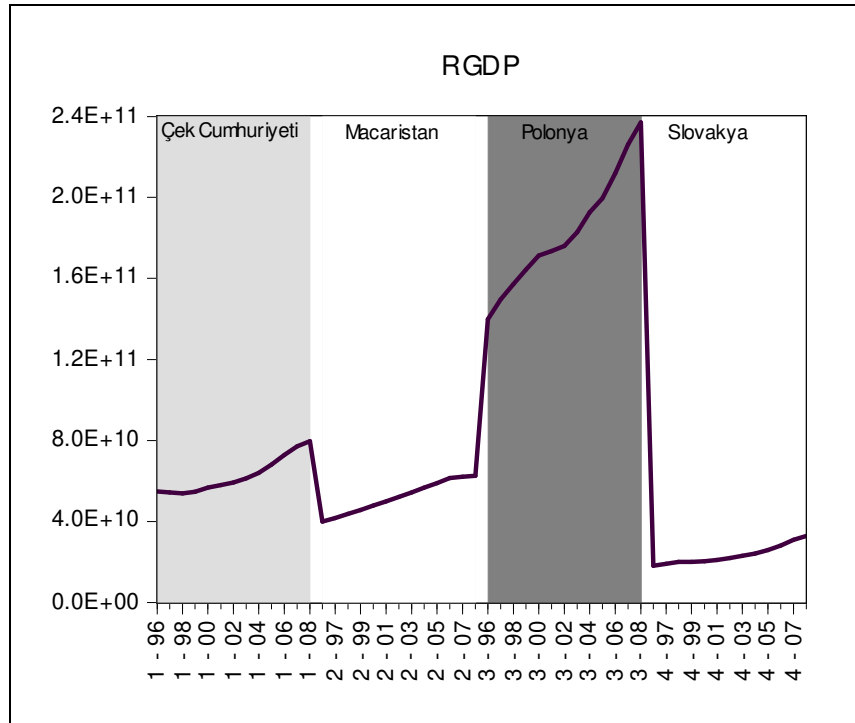
Emeğin verimliliğindeki büyüme değişkeni (LPG), 1996-2008 yıllarına ait çalışılan saat başına GSYİH artışıdır. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları değişkeni (FDI), 1996-2008 yıllarına ait doğrudan yabancı sermaye girişleridir.

Bileşik özgürlük endeksi değişkeni (SCOR), iş özgürlüğü, ticari özgürlük, mali özgürlük, devletin büyüklüğü, parasal özgürlük, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük, mülkiyet hakları, yolsuzluktan özgürlüğe geçiş ve emek özgürlüğü endekslerinin aritmetik ortalamasıdır. Zaman periyodu 1996-2008'dir.

Yapısal reform endeksi değişkeni (ORG), serbest piyasa ekonomisine geçişle ilgili olarak EBRD'nin sekiz reform endeksinin aritmetik ortalaması şeklinde hesaplanmıştır. Bu reform endeksleri büyük ve küçük ölçekli işletmelerin özelleştirilmesi, işletmelerin yeniden yapılandırılması, fiyatların serbestleştirilmesi, kambiyo işlemleri ve ticaretin serbestleştirilmesi, rekabet politikası, bankacılık ve faiz oranlarının serbestleştirilmesi, bankacılık dışı mali kurum reformlarına ilişkin endekslerdir.

Yapısal reform endeksleri 1 ile 4 arasında değişmekle beraber, sayıların yanında (-) ve (+) işaretleri de kullanılmaktadır. Endeks değerinin 1 olması, söz konusu ülkede o endeksle ilgili serbest piyasa ekonomisine yönelik hiçbir reform hareketinin yapılmadığının, ekonominin merkezi planlı ekonomi ile aynı özellikleri taşıdığını ifade etmektedir. Endeks değerinin 4 olması ise ülkede o endeksle ilgili yüksek reform değerini ifade eder. Bir başka ifadeyle endeks değerinin 4 olması gelişmiş piyasa ekonomilerindeki ilgili reform düzeyini yansıtmaktadır.

Grafik 25: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi RGDP Gelişmeleri

Not: Yatay eksen yılları; dikey eksen ABD dolarını (örneğin, 4.0E+10 gösterimi 40 milyar) ifade eder.

Kaynak: World Bank

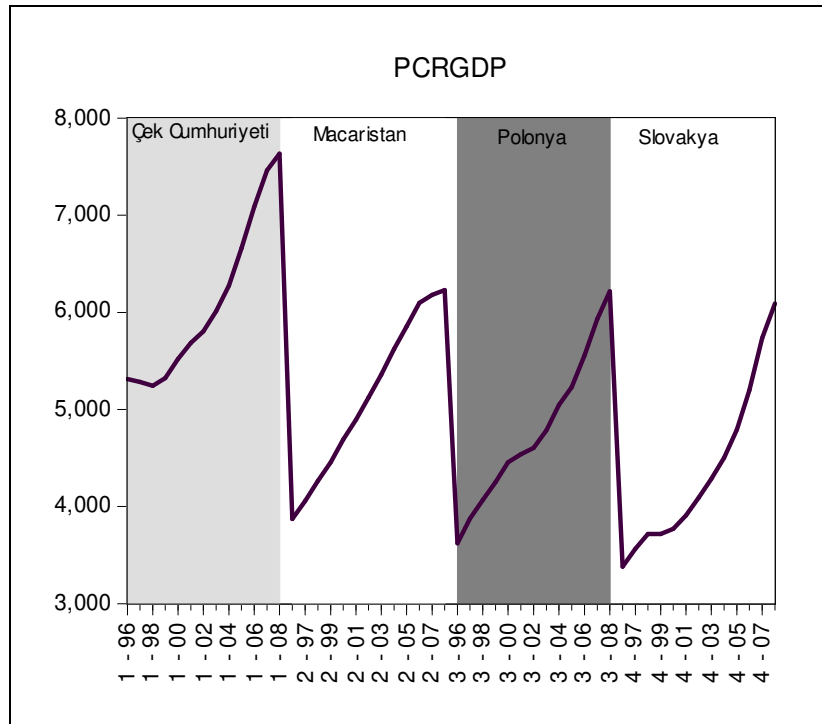
Çek Cumhuriyeti'nde reel milli gelir az miktarda da olsa gittikçe yükselen bir seyir izlemiştir. Macaristan'da reel milli gelir 1997'de keskin bir düşüş göstermiş sonrasında tedrici olarak büyümüş 2007 yılı itibariyle bir yükseliş eğilimi göstermiştir. Polonya'da reel milli gelirin gittikçe artan bir yükseliş gösterdiği görülmektedir. Slovakya'da ise reel milli gelir 1997 yılında keskin bir düşüş yaşamış sonraki yıllarda ise bu seviyede istikrarlı bir seyir izlemiştir.

Tablo 1: RGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler (ABD Doları)

	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama	59.2e+9	52.0e+9	176e+9	22.0e+9
Maksimum	79.6e+9	62.5e+9	237e+9	32.9e+9
Minimum	54.0e+9	39.9e+9	140e+9	18.2e+9
Standart Sapma	8.98e+9	7.97e+9	29.2e+9	4.66e+9

Kaynak: World Bank

Grafik 26: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi PCRGDP Gelişmeleri

Not: Yatay eksen yılları; dikey eksen ABD Doları cinsinden kişi başına düşen Reel GSYİH'yı ifade eder.

Kaynak: World Bank

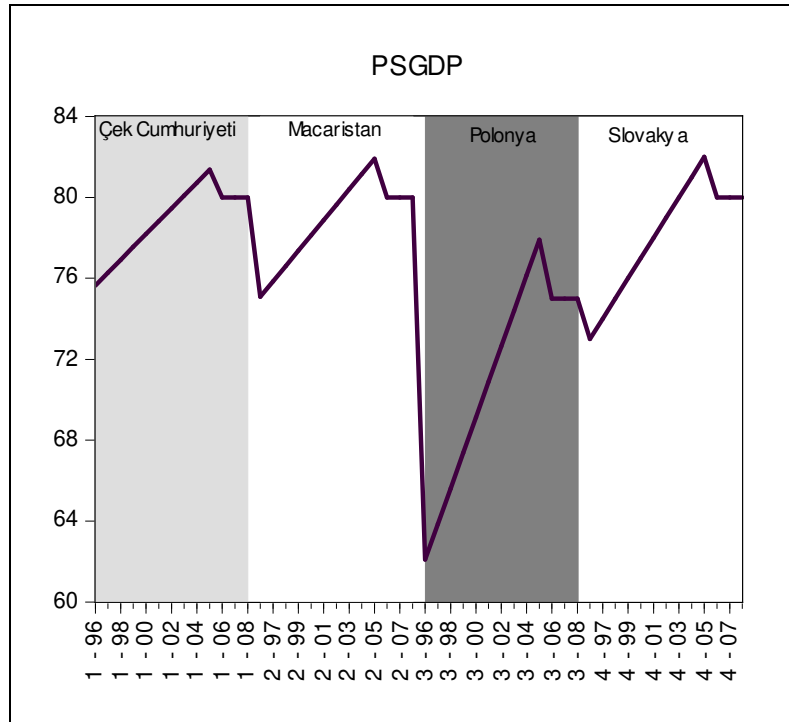
Çek Cumhuriyeti'nde, kişi başına düşen ABD Doları cinsinden reel GSYİH 1998 yılından itibaren, söz konusu olan yükseliş trendini devam ettirmiştir(grafik 26). Macaristan'da 1997 yılında keskin bir düşüş yaşamış, sonraki yıllarda yükseliş eğilimine girmiş, ancak 2007 yılında tekrar düşüş göstermiştir. Polonya'da istikrarlı bir şekilde yükseliş göstermiştir. Slovakya'da ise kişi başına düşen reel GSYİH yükselen bir seyir izlemiştir.

Tablo 2: PCRGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler (ABD Doları)

	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama	5802.772	5122.956	4604.804	4091.561
Maksimum	7631.908	6228.475	6217.343	6089.709
Minimum	5245.431	3870.528	3621.286	3378.713
Standart Sapma	853.6213	829.9369	786.2848	858.1603

Kaynak: World Bank

Grafik 27: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi PSGDP (%)

Kaynak: EBRD

Tablo 3: PSGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler

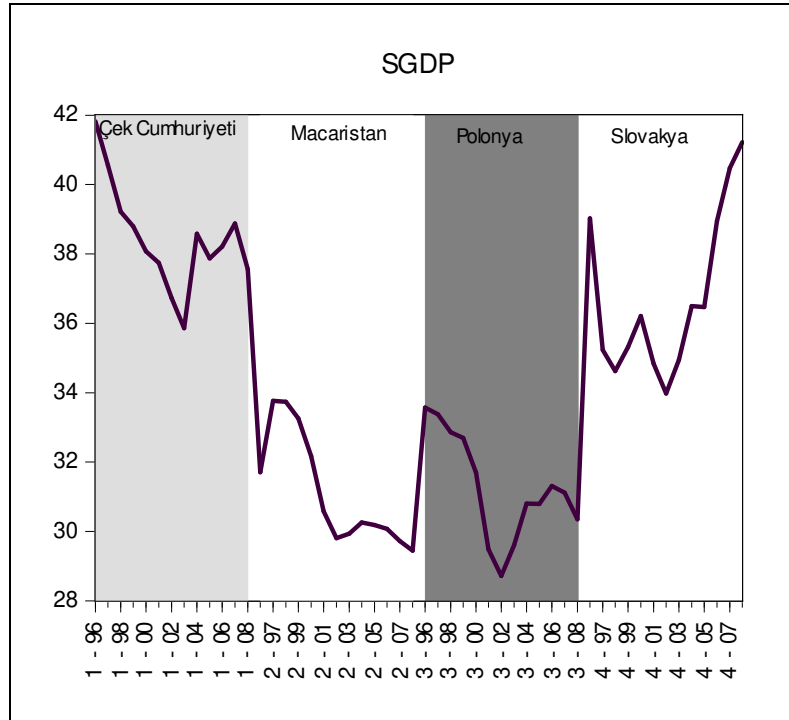
	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama %	79.45455	79.63636	72.63636	79.00000
Maksimum %	81.36364	81.90909	77.90909	82.00000
Minimum %	75.63636	75.09091	62.09091	73.00000
Standart Sapma	1.793540	2.092463	5.103437	2.841993

Kaynak: EBRD

Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan’da reel GSYİH içinde özel sektörün payı gittikçe artmıştır. Polonya’da 1996-2002 döneminde yükselmeye devam etmiş, sonrasında düşmüştür.

Çek Cumhuriyeti’nde reel GSYİH içinde sanayi üretiminin payı 2002 yılına kadar azalan bir seyir izlemiş, bu tarihten sonra yükselişe geçmiştir. Macaristan’da ise inişli çıkışlı bir seyir izlemiştir. Polonya’da, 2002 yılına kadar azalmış, bu tarihten sonra bir miktar yükseliş göstermiştir.

Grafik 28: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi SGDP (%)

Kaynak: World Bank

Slovakya’da ise sanayi üretiminin payı 2005 yılına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, bu tarihten sonra yükselen bir ivme yakalamıştır.

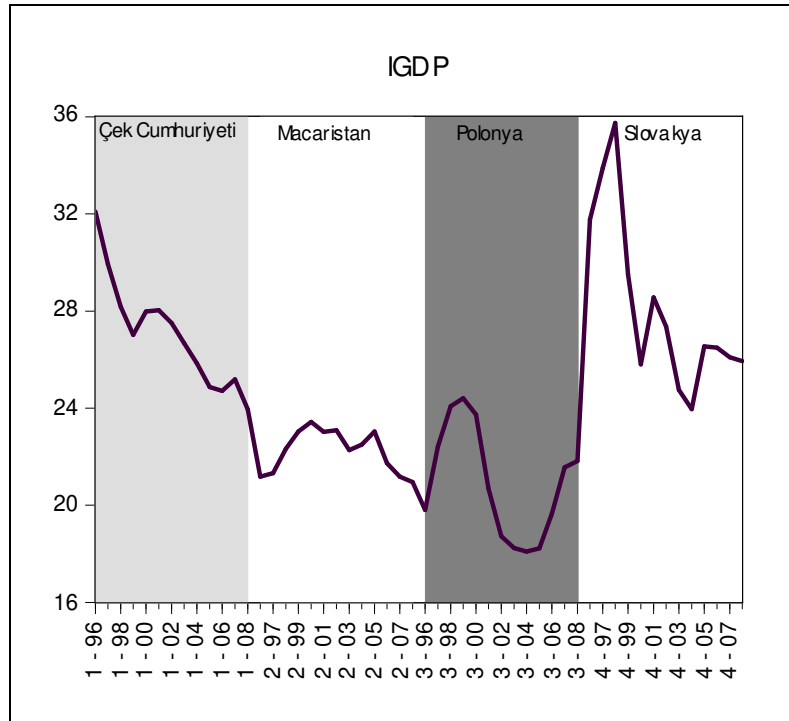
Tablo 4: SGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler

	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama %	38.21120	30.25947	31.11582	36.20432
Maksimum %	41.82226	33.76324	33.57649	41.22081
Minimum %	35.86100	29.54487	28.71603	33.98139
Standart Sapma	1.533844	1.599234	1.536027	2.377795

Kaynak: World Bank

Çek Cumhuriyeti’nde reel GSYİH içinde yatırımların payı gittikçe azalmıştır. Macaristan’da ise genel olarak istikrarlı bir seyir göstermiştir. Polonya’da inişli çıkışlı bir seyir göstermiştir. Slovakya’da reel GSYİH içinde yatırımların payı 1999 yılında keskin bir düşüş yaşamış daha sonra iniş ve çıkışların olduğu bir seyir izlemiştir.

Grafik 29: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi IGDP (%)

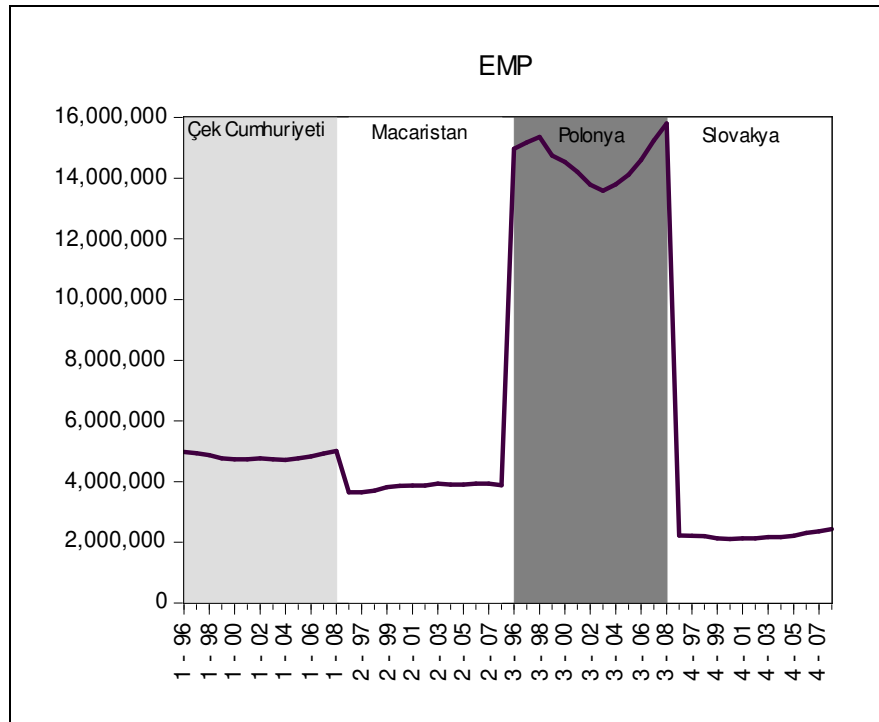
Kaynak: EBRD

Tablo 5: IGDP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler

	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama %	27.02134	22.32576	20.68810	26.54244
Maksimum %	32.10095	23.43507	24.40453	35.74796
Minimum %	23.94086	20.94348	18.08017	23.96728
Standart Sapma	2.275385	0.872332	2.304005	3.597881

Kaynak: EBRD

Çek Cumhuriyeti'nde istihdam genel olarak 1996 yılındaki seviyesini korumuştur. Macaristan'da 2007 yılına kadar mevcut seviyesinde devam etmiş, ancak 2008 yılında keskin bir yükseliş göstermiştir. Polonya'da 2003 yılında bir miktar azalmış ancak sonrasında ise girdiği yükseliş eğilimini devam ettirmiştir. Slovakya'da istihdam 1997 yılında keskin bir düşüş göstermiş, daha sonra mevcut seviyesini genel olarak korumuştur

Grafik 30: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi EMP (Kişi)

Kaynak: IFS

Tablo 6: EMP Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler (Kişi)

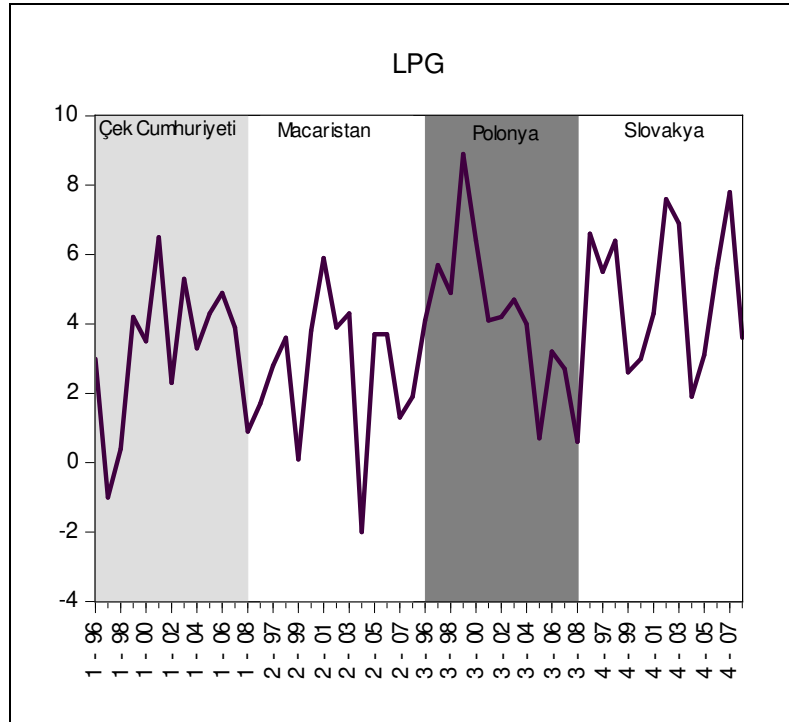
	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama	4765000	3870650	14593500	2198600
Maksimum	5002480	3930050	15799800	2433750
Minimum	4706630	3646280	13584500	2101700
Standart Sapma	103408.9	103711.7	686210.9	98414.69

Kaynak: IFS

Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya’da emeğin verimliliğindeki büyüme dalgalı istikrarsız bir yapı arz etmiştir. Genel olarak bu dört ülke arasında emeğin verimliliğindeki büyümede en yüksek değer Polonya’da gerçekleşmiştir. En düşük seviye ise Macaristan’da izlenmiştir.

Bu durum, Polonya’nın geçiş sürecinde iş bölümü, uzmanlaşma, yeni teknolojiler kullanma ve yeni şartlara intibak konusunda, göreceli olarak daha dinamik olduğunu göstermektedir.

Grafik 31: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi LPG (%)

Kaynak: OECD

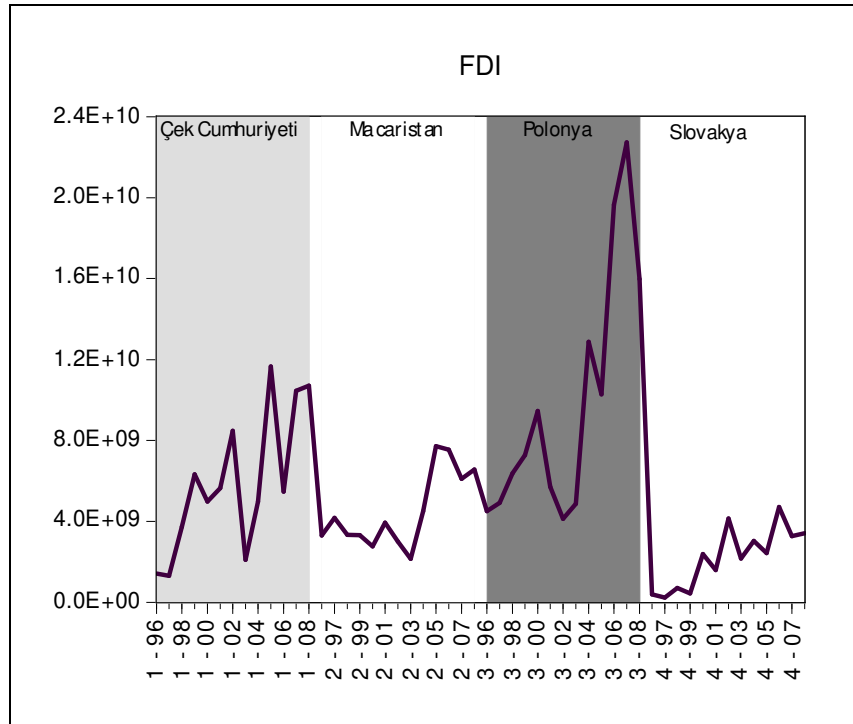
Tablo 7: LPG Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler

	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama %	3.500000	3.600000	4.100000	5.500000
Maksimum %	6.500000	5.900000	8.900000	7.800000
Minimum %	-1.000000	-2.000000	0.600000	1.900000
Standart Sapma	2.093825	2.55636	2.206575	2.015962

Kaynak: OECD

Çek Cumhuriyeti'nde doğrudan yabancı sermaye yatırımları dalgalı olmakla beraber yükselen bir seyir izlemiştir. Macaristan'da genel olarak istikrarlı bir seyir göstermiştir. Polonya'da gittikçe artan bir seyir izlemiştir. Slovakya'da ise genel olarak az da olsa artış göstermiştir.

Grafik 32: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi FDI Gelişmeleri

Kaynak: OECD

Veri setinde belirtildiği gibi, bileşik özgürlük endeksi değişkeni (SCOR), iş özgürlüğü, ticari özgürlük, mali özgürlük, devletin büyüklüğü, parasal özgürlük, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük, mülkiyet hakları, yolsuzluktan özgürlüğe geçiş ve emek özgürlüğü endekslerinin aritmetik ortalamasıdır.

Tablo 8: FDI Değişkenine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler (ABD Doları)

	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama	5.47e+9	3.94e+9	7.28e+9	2.38e+9
Maksimum	11.7e+9	7.71e+9	22.7e+9	4.70e+9
Minimum	1.30e+9	2.14e+9	4.12e+9	0.231e+9
Standart Sapma	3.49e+9	1.87e+9	6.16e+9	1.48e+9

Kaynak: OECD

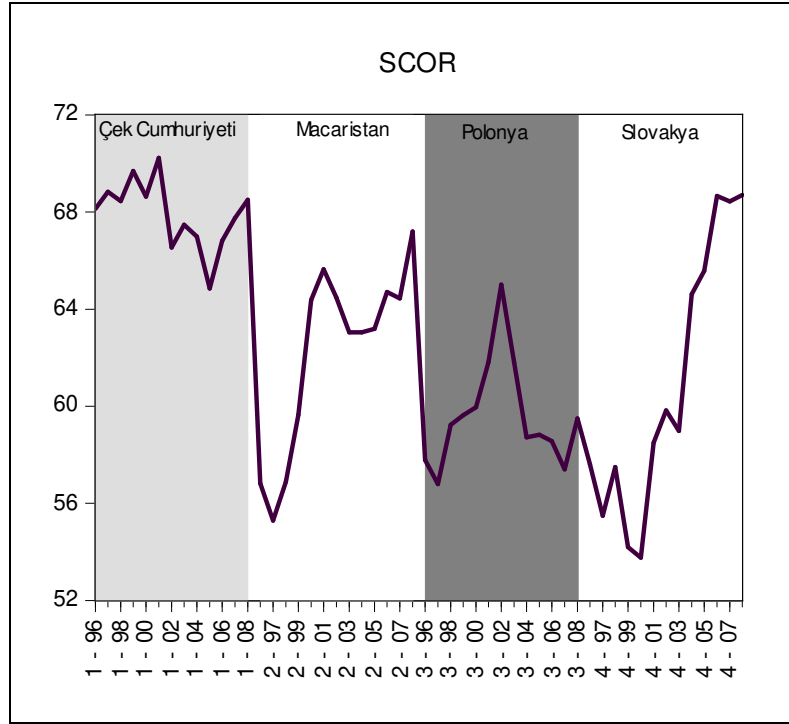
Grafik 33’de görüldüğü gibi, Çek Cumhuriyeti’nde iş özgürlüğü, ticari özgürlük, mali özgürlük, devletin büyüklüğü, parasal özgürlük, yatırım özgürlüğü, finansal özgürlük, mülkiyet hakları, yolsuzluktan özgürlüğe geçiş ve emek özgürlüğü alanlarında genel olarak istikrarlı bir gelişme göstermiştir. Macaristan 2000 yılında önemli bir ivme yakalamış, sonrasında ise istikrarlı bir seyir göstermiştir. Polonya 2002 yılında önemli bir gelişme elde etmiş ancak bunu sürdürememiştir. Slovakya ise 2001 yılında sağladığı artış yönündeki ivmeyi devam ettirmiştir.

Tablo 9: SCOR Endeksine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler

	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama	68.12634	63.18711	59.23293	58.98881
Maksimum	70.23221	67.20000	65.00770	68.70000
Minimum	64.85405	55.28992	56.78720	53.76625
Standart Sapma	1.418159	3.784080	2.196530	5.562737

Kaynak: EBRD

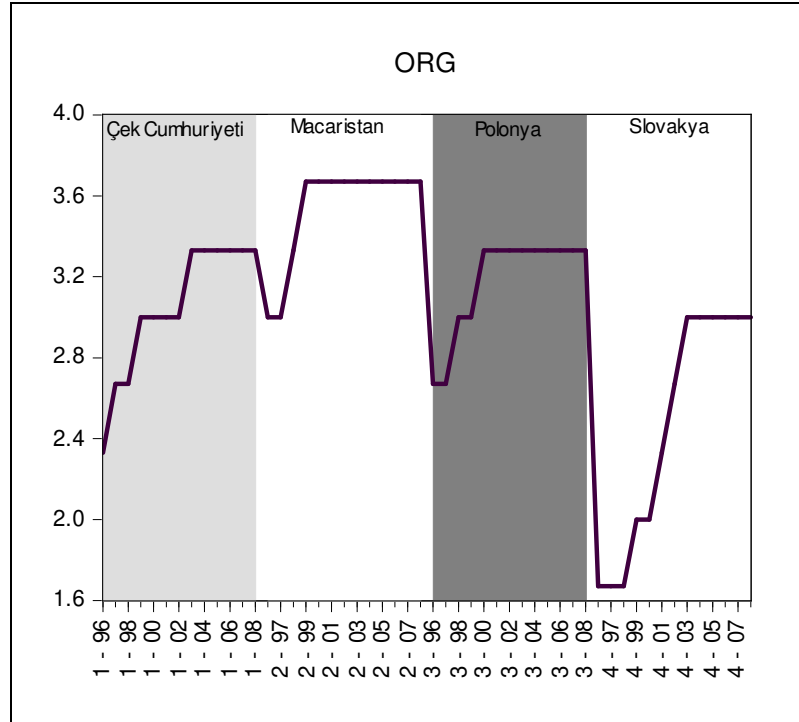
Grafik 33: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi SCOR Değerleri

Kaynak: EBRD

Grafik 34’de görüldüğü gibi, Çek Cumhuriyeti’nde serbest piyasa ekonomininse geçişte yapılan reformlar alanında gittikçe gelişen bir seyir söz konusu olmuştur. Macaristan’da geçiş sürecinde yapılan reformlarda 1999 yılında önemli bir atılım gerçekleşmiş, bu elde edilen gelişme sonrasında devam ettirilmiştir.

Grafik 34: Ülkelere Ait (1996-2008) Dönemi ORG Değerleri

Kaynak: EBRD

Tablo 10: ORG Endeksine Ait Bazı İstatistiksel Bilgiler

	Çek Cumhuriyeti	Macaristan	Polonya	Slovakya
Ortalama	3.000000	3.670000	3.330000	2.670000
Maksimum	3.330000	3.670000	3.330000	3.000000
Minimum	2.330000	3.000000	2.670000	1.670000
Standart Sapma	0.327567	0.257600	0.256163	0.584952

Kaynak: EBRD

Polonya’da ise piyasa ekonomisine geçiş sürecinde yapılması gereken reformlar kapsamında 2000 yılında gelişme anlamında iyi bir yükseliş ivmesi yakalanmış ve bu gelişme devam ettirilmiştir. Slovakya ise geçiş sürerinde yapılması gereken reformlar konusunda başta başarılı bir seyir yakalayamamakla beraber 1998 yılından itibaren bir iyileşme yakalamış, 2003 yılında önemli bir ivme elde etmiş ve bunu sürdürmüştür.

4.3. Ekonometrik Bulgular ve Değerlendirme

Bu başlık altında, trendli ve trendsiz analiz sonuçları verilecektir.

4.3.1. Trendli Analiz Sonuçları

Trendli analiz sonuçları; panel durağanlık sonuçları, panel ko-entegrasyon sonuçları ve parametre yorumları başlıkları altında incelenecektir.

4.3.1.1. Değişkenlerin Logaritmik Seviyelerine Göre Panel Durağanlık, Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları ve Parametre Yorumları

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\log RGDP_{it} = \beta_1 IGDP_{it} + \beta_2 \log EMP_{it} + \beta_3 LPG_{it} + \beta_4 \log FDI_{it} + \beta_5 \log SCOR_{it} + \beta_6 \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.8)$$

Panel ADF İst = 5.30601 Tablo Kritik Değeri = 16.77625

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = 13.66105 Tablo Kritik Değeri = -3.47261

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden büyük olduğu için, ele alınan panel sisteminin ko-entegre olduğu söylenebilir. Bu durum beklentilere uygundur. Durağan olmayan değişkenler bir araya gelip panel sistemini oluşturdıklarında ko-entegre hale gelmişlerdir.

- Parametre Yorumları

Tablo 11'deki sonuçlarından açıkça görüldüğü üzere, sadece istihdamın logaritmik seviyesi ve kukla değişken istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer parametreler, istatistiksel olarak sıfırdan farksızdır.

Logaritmik reel GSYİH ile logaritmik istihdam arasında bulunan anlamlı ve pozitif ilişki, istihdam hacminin artması durumunda reel GSYİH'nın da artacağı şeklinde yorumlanabilir. Diğer taraftan kukla değişkeninin (D1) pozitif ve anlamlı bulunmuş olması, söz konusu dört geçiş ekonomisinin, AB'ye girdikten sonra, reel GSYİH' larında istatistiksel olarak anlamlı artışlar yakaladıklarının bir göstergesidir.

Tablo 11: Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.8'e göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
IGDP	-0.01228	-0.40202
Log EMP	1.66841	5.74223*
LPG	0.00650	0.67107
Log FDI	0.00557	0.15594
Log SCOR	-0.24531	-0.26728
Log ORG	0.31623	0.66010
D1	0.12649	2.14298***
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\log PCRGDP_{it} = \beta_1 IGDP_{it} + \beta_2 \log EMP_{it} + \beta_3 LPG_{it} + \beta_4 \log FDI_{it} + \beta_5 \log SCOR_{it} + \beta_6 \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.9)$$

Panel ADF İst = 0.36821 Tablo Kritik Değeri = 10.59433

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu durumda panel sisteminin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = 18.15235 Tablo Kritik Değeri = -3.23193

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden büyük olduğu için, ele alınan panel sisteminin ko-entegre olduğu söylenebilir. Bu durum ise beklentilere uygundur.

Durağan olmayan değişkenler bir araya gelip panel sistemini oluşturduklarında ko-entegre hale gelmişlerdir.

- Parametre Yorumları

Tablo 12’de görüldüğü gibi, sadece kukla değişken istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer parametreler, istatistiksel olarak sıfırdan farklıdır. Kukla değişken (D1) pozitif ve anlamlı bulunmuştur.

Tablo 12: Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.9’a göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
IGDP	-0.01984	-0.52472
Log EMP	0.66113	1.83852
L PG	0.00480	0.40088
Log FDI	-0.00295	-0.06666
Log SCOR	-0.25037	-0.22041
Log ORG	0.11004	0.18560
D1	0.14255	1.95141***
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

Yani ele alınan bu dört Merkezi ve Doğu Avrupa ülkesi (Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovakya) AB’ye üye olduktan sonra, kişi başına düşen reel GSYİH’larında istatistiksel olarak anlamlı artışların meydana geldiğini göstermektedir.

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$PSGDP_{it} = \beta_1 IGDP_{it} + \beta_2 \log EMP_{it} + \beta_3 LPG_{it} + \beta_4 \log FDI_{it} + \beta_5 \log SCOR_{it} + \beta_6 \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.10)$$

Panel ADF İst = -9.74921 Tablo Kritik Değeri = -2.07225

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden büyük olduğu için anlamlıdır. Yani panel sisteminin durağan olduğu söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = -0.18746 Tablo Kritik Değeri = -4.21474

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sisteminin ko-entegre olmadığı söylenebilir.

- Parametre Yorumları

Tablo 13: Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.10'a göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
IGDP	0.37621	1.23931
Log EMP	9.04093	3.13237**
L PG	0.07625	0.79186
Log FDI	0.51474	1.44833
Log SCOR	-24.07463	-2.64041**
Log ORG	17.38931	3.65402*
D1	0.16772	0.28604
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$SGDP_{it} = \beta_1 IGDP_{it} + \beta_2 \log EMP_{it} + \beta_3 LPG_{it} + \beta_4 \log FDI_{it} + \beta_5 \log SCOR_{it} + \beta_6 \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.11)$$

Panel ADF İst = -1.84664 Tablo Kritik Değeri = 7.82143

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, hesaplanan tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Bu duruma göre panel sisteminin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = 8.21136 Tablo Kritik Değeri = -3.76466

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden büyük olduğu için, ele alınan panel sisteminin ko-entegre olduğu söylenebilir. Bu durum beklentilere uygundur. Durağan olmayan değişkenler bir araya gelip panel sistemini oluşturdıklarında ko-entegre hale gelmişlerdir.

- Parametre Yorumları

Tablo 14’de görüldüğü gibi, sadece kukla değişken istatistiksel olarak anlamlıdır. Diğer parametreler ise, istatistiksel olarak sıfırdan farksızdır. Yani istatistiksel olarak anlamsızdır.

Kukla değişkenin (D1) pozitif ve anlamlı bulunmuş olması, söz konusu dört MDA ülkesinde, AB’ye üye olduktan sonra, GSYİH içinde sanayi üretiminin artışlar kaydettiğini göstermektedir.

Tablo 14: Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.11’e göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
IGDP	0.34907	0.92169
Log EMP	-2.68794	-0.74645
L PG	-0.02879	-0.23970
Log FDI	-0.14219	-0.32070
Log SCOR	20.04965	1.76255
Log ORG	-10.93934	-1.84247
D1	3.11252	4.25477*
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

4.3.1.2. Değişkenlerin Logaritmik Seviyelerinin Birinci Farkına Göre Panel Durağanlık, Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları ve Parametre Yorumları

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\Delta \log RGDP_{it} = \beta_1 \Delta IGDP_{it} + \beta_2 \Delta \log EMP_{it} + \beta_3 \Delta \log LPG_{it} + \beta_4 \Delta \log FDI_{it} + \beta_5 \Delta \log SCOR_{it} + \beta_6 \Delta \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.12)$$

Panel ADF İst = -0.50676 Tablo Kritik Değeri = 9.49890

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = -0.10937 Tablo Kritik Değeri = -4.210555

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 15: Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.12'ye göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
$\Delta IGDP$	0.00604	2.25547***
$\Delta \log EMP$	-0.03446	-0.14690
$\Delta \log LPG$	0.00518	8.23884*
$\Delta \log FDI$	-0.00702	-2.14955***
$\Delta \log SCOR$	-0.27619	-3.33192**
$\Delta \log ORG$	0.07473	1.44778
D1	0.04091	7.31003*
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\Delta \log PCRGDP_t = \beta_1 \Delta \log GDP_t + \beta_2 \Delta \log EMP_t + \beta_3 \Delta \log LPG_t + \beta_4 \Delta \log FDI_t + \beta_5 \Delta \log SCOR_t + \beta_6 \Delta \log ORG_t + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.13)$$

Panel ADF İst = -0.52125 Tablo Kritik Değeri = 9.48076

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = 2.36781 Tablo Kritik Değeri = -4.07781

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 16: Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.13'e göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
$\Delta \log GDP$	0.00571	2.02167***
$\Delta \log EMP$	-0.10334	-0.41755
$\Delta \log LPG$	0.00570	8.59963*
$\Delta \log FDI$	-0.00646	-1.87522
$\Delta \log SCOR$	-0.29271	-3.34776**
$\Delta \log ORG$	0.06218	1.14196
$D1$	0.03527	5.97535*
R^2	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

- Panel durağanlık Sonuçları

$$\Delta \log PSGDP_t = \beta_1 \Delta \log GDP_t + \beta_2 \Delta \log EMP_t + \beta_3 \Delta \log LPG_t + \beta_4 \Delta \log FDI_t + \beta_5 \Delta \log SCOR_t + \beta_6 \Delta \log ORG_t + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.14)$$

Panel ADF İst = -0.19834 Tablo Kritik Değeri = 9.88503

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = -1.21211 Tablo Kritik Değer = -4.26965

Hesaplanan istatistik değer, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 17: Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.14'e göre)

Değerşken	Parametre	t-istatistiği
ΔIGDP	-0.07442	-0.30080
$\Delta \text{Log EMP}$	-7.78359	-0.35939
LPG	0.08287	1.42670
$\Delta \text{Log FDI}$	0.33748	1.11818
$\Delta \text{Log SCOR}$	-11.34010	-1.48208
$\Delta \text{Log ORG}$	3.95901	0.83087
$D1$	-0.33487	-0.64821
R^2	0.76	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\Delta SGDP_{it} = \beta_1 \Delta \text{IGDP}_{it} + \beta_2 \Delta \text{logEMP}_{it} + \beta_3 \text{LPG}_{it} + \beta_4 \Delta \text{logFDI}_{it} + \beta_5 \Delta \text{logSCOR}_{it} + \beta_6 \Delta \text{logORG}_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.15)$$

Panel ADF İst = 1.19523 Tablo Kritik Değer = 11.62972

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = -0.56668 Tablo Kritik Değeri = -4.23506

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 18: Trendli Analiz Sonuçları (Denklem 4.15'e göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
ΔIGDP	0.94144	1.68237
$\Delta \text{Log EMP}$	-70.56006	-1.44054
LPG	-0.14241	-1.08402
$\Delta \text{Log FDI}$	0.11858	0.17373
$\Delta \text{Log SCOR}$	3.41117	0.19713
$\Delta \text{Log ORG}$	0.09242	0.00858
$D1$	2.07985	1.78014
R^2	0.59	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir.

4.3.2. Trendsiz Analiz Sonuçları

Trendsiz analiz sonuçları; panel durağanlık sonuçları, panel ko-entegrasyon sonuçları ve parametre yorumları başlıkları altında verilecektir.

4.3.2.1. Değişkenlerin Logaritmik Seviyelerine Göre Panel Durağanlık, Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları ve Parametre Yorumları

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\log RGDP_{it} = \beta_1 \text{IGDP}_{it} + \beta_2 \log EMP_{it} + \beta_3 \text{LPG}_{it} + \beta_4 \log FDI_{it} + \beta_5 \log SCOR_{it} + \beta_6 \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.16)$$

Panel ADF İst = -1.77710 Tablo Kritik Değeri = 6.10710

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = 0.081888 Tablo Kritik Değeri = -3.13145

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sisteminin ko-entegre olmadığı söylenebilir.

- Parametre Yorumları

Tablo 19: Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.16'ya göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
IGDP	-0.01228	-0.40202
Log EMP	1.66841	5.74223*
LPG	0.00650	0.67107
Log FDI	0.00557	0.15594
Log SCOR	-0.24531	-0.26728
Log ORG	0.31623	0.66010
D1	0.12649	2.14298***
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\log PCRGDP_{it} = \beta_1 IGDP_{it} + \beta_2 \log EMP_{it} + \beta_3 LPG_{it} + \beta_4 \log FDI_{it} + \beta_5 \log SCOR_{it} + \beta_6 \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.17)$$

Panel ADF İst = -1.44057 Tablo Kritik Değeri = 6.49569

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = 0.02748 Tablo Kritik Değeri = -3. 13472

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistem ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 20: Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.17'ye göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
IGDP	-0.01984	-0.52472
Log EMP	0.66113	1.83852
LPG	0.00480	0.40088
Log FDI	-0.00295	-0.06666
Log SCOR	-0.25037	-0.22041
Log ORG	0.11004	0.18560
D1	0.14255	1.95141***
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\log PSGDP_{it} = \beta_1 IGDP_{it} + \beta_2 \log EMP_{it} + \beta_3 LPG_{it} + \beta_4 \log FDI_{it} + \beta_5 \log SCOR_{it} + \beta_6 \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.18)$$

Panel ADF İst = 1.09387 Tablo Kritik Değeri = 9.42221

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sisteminin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = -0.66310 Tablo Kritik Değeri = -3.17618

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 21: Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.18'e göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
IGDP	0.37621	1.23931
Log EMP	9.04093	3.13237**
LPG	0.07625	0.79186
Log FDI	0.51474	1.44833
Log SCOR	-24.07463	-2.64041**
Log ORG	17.38931	3.65402**
D1	0.16772	0.28604
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\log SGDP_{it} = \beta_1 IGDP_{it} + \beta_2 \log EMP_{it} + \beta_3 LPG_{it} + \beta_4 \log FDI_{it} + \beta_5 \log SCOR_{it} + \beta_6 \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.19)$$

Panel ADF İst = 0.16684 Tablo Kritik Değeri = 8.35176

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = -0.15884 Tablo Kritik Değeri = -3.14591

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemin ko-entegre olmadığı söylenebilir.

- Parametre Yorumları

Tablo 22: Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklemler 4.19'a göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
IGDP	0.34907	0.92169
Log EMP	-2.68794	-0.74645
LPG	-0.02879	-0.23970
Log FDI	-0.14219	-0.32070
Log SCOR	20.04965	1.76255
Log ORG	-10.93934	-1.84247
D1	3.11252	4.25477*
R ²	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

4.3.2.2. Değişkenlerin Logaritmik Seviyelerinin Birinci Farkına Göre Panel Durağanlık, Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları ve Parametre Yorumları

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\Delta \log RGDP_t = \beta_1 \Delta IGDP_t + \beta_2 \Delta \log EMP_t + \beta_3 \Delta LPG_t + \beta_4 \Delta \log FDI_t + \beta_5 \Delta \log SCOR_t + \beta_6 \Delta \log ORG_t + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.20)$$

Panel ADF İst = 0.82882 Tablo Kritik Değeri = 9.11615

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = 0.06081 Tablo Kritik Değeri = -3.13271

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 23: Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.20'ye göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
ΔIGDP	0.00604	2.25547***
$\Delta \text{Log EMP}$	-0.03446	-0.14690
LPG	0.00518	8.23884*
$\Delta \text{Log FDI}$	-0.00702	-2.14955***
$\Delta \text{Log SCOR}$	-0.27619	-3.33192**
$\Delta \text{Log ORG}$	0.074073	1.44778
$D1$	0.04091	7.31003*
R^2	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\Delta \log PCRGP_t = \beta_1 \Delta \log GDP_t + \beta_2 \Delta \log EMP_t + \beta_3 \text{LPG}_t + \beta_4 \Delta \log FDI_t + \beta_5 \Delta \log SCOR_t + \beta_6 \Delta \log ORG_t + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.21)$$

Panel ADF İst = 1.07815 Tablo Kritik Değeri = 9.40405

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = 0.09191 Tablo Kritik Değeri = -3.13085

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 24: Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.21'e göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
ΔIGDP	0.00571	2.02167***
$\Delta \text{Log EMP}$	-0.10334	-0.41755
LPG	0.00570	8.59963*
$\Delta \text{Log FDI}$	-0.00646	-1.87522
$\Delta \text{Log SCOR}$	-0.29271	-3.34776**
$\Delta \text{Log ORG}$	0.06218	1.14196
$D1$	0.03527	5.97535*
R^2	0.99	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\Delta \text{PSGDP}_{it} = \beta_1 \Delta \text{IGDP}_{it} + \beta_2 \Delta \log \text{EMP}_{it} + \beta_3 \text{LPG}_{it} + \beta_4 \Delta \log \text{FDI}_{it} + \beta_5 \Delta \log \text{SCOR}_{it} + \beta_6 \Delta \log \text{ORG}_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.22)$$

Panel Panel ADF İst = 0.16664 Tablo Kritik Değeri = 8.35153

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = -0.84685 Tablo Kritik Değeri = -3.18721

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 25: Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.22'ye göre)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
$\Delta IGDP$	-0.07442	-0.30080
$\Delta \log EMP$	-7.78359	-0.35939
LPG	0.08287	1.42670
$\Delta \log FDI$	0.33748	1.11818
$\Delta \log SCOR$	-11.34010	-1.48208
$\Delta \log ORG$	3.95901	0.83087
$D1$	-0.33487	-0.64821
R^2	0.76	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

- Panel Durağanlık Sonuçları

$$\Delta SGDP_{it} = \beta_1 \Delta IGDP_{it} + \beta_2 \Delta \log EMP_{it} + \beta_3 LPG_{it} + \beta_4 \Delta \log FDI_{it} + \beta_5 \Delta \log SCOR_{it} + \beta_6 \Delta \log ORG_{it} + \beta_7 D1 + \varepsilon_{it} \quad (4.23)$$

Panel ADF İst = 0.86452 Tablo Kritik Değeri = 9.15738

Hesaplanan Panel ADF istatistiği, tablo kritik değerinden küçük olduğu için anlamsızdır. Yani bu sonuca göre panel sistemin durağan olmadığı söylenebilir.

- Panel Ko-Entegrasyon Sonuçları

Panel v-ist = -0.07108 Tablo Kritik Değeri = -3.14064

Hesaplanan istatistik değeri, tablo kritik değerinden küçük olduğu için, ele alınan panel sistemi ko-entegre değildir.

- Parametre Yorumları

Tablo 26: Trendsiz Analiz Sonuçları (Denklem 4.23)

Değişken	Parametre	t-istatistiği
ΔIGDP	0.94144	1.68237
ΔLog EMP	-70.56006	-1.44054
LPG	-0.14241	-1.08402
ΔLog FDI	0.11858	0.17373
ΔLog SCOR	3.41117	0.19713
ΔLog ORG	0.09242	0.00858
D1	2.07985	1.78014
R²	0.59	

Not: *, **, ***; ilgili parametrenin sırasıyla; 0.01, 0.05 ve 0.10 düzeylerinde anlamlı olduğunu göstermektedir

SONUÇ ve ÖNERİLER

Geçiş ekonomileri kavramı, yaygın olarak Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kullanılmaya başlanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber, yaklaşık olarak 380 milyon nüfusa sahip 25 civarında ülke sosyalist sistemin başarısızlığı nedeniyle piyasa ekonomisine geçiş noktasında tercihte bulunmuşlardır.

Bir ülkenin gelişmişliğine etki eden en önemli faktörlerden biri ülke tarafından tercih edilen iktisadi sistem veya modelin sağlıklı bir şekilde işleyip işlemediğidir. Bu bağlamda merkezi planlamanın uygulandığı ekonomilerde sistemin başarısız olması ve bu durumu sona erdirmek amacıyla uygulamaya çalıştıkları piyasa sosyalizminin istenilen sonuçları vermemesi, bu ülkelerin piyasa ekonomisini tercih etmelerini zorunlu hale getirmiştir. Eski Sovyet blok'unun dağılmasıyla ortaya çıkan geçiş sürecini yaşayan ülkeler üç sınıf altında değerlendirilmektedir. Bunlar; MDA ülkeleri, Baltık Cumhuriyetleri ve BDT ülkeleridir.

Geçiş sürecini yaşayan ülkelerin ekonomik yapılarına bakıldığında bu ülkelerin; sahip oldukları doğal zenginlikleri etkin bir şekilde kullanmaktan yoksun oldukları, geçiş süreciyle makro ekonomik istikrarsızlıklarla karşılaştıkları, rüşvet ve yolsuzluğun yaygın olduğu, geçişin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi için gerekli kurumsal ve yapısal altyapının yetersiz olduğu, ekonomik kalkınmanın sağlanmasında ağır sanayinin tercih edildiği bu bağlamda hizmet sektörünün ihmal edildiği ve yatırımlar için gerekli olan tasarrufları toplayacak mali sisteme ihtiyaç duyulmadığı görülmektedir.

Eski sosyalist ülkelerin, piyasa ekonomisine geçişi başarılı bir şekilde gerçekleştirmeleri açısından, bu süreçte hangi stratejileri takip etmeleri gerektiği konusunda tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Bu konudaki tartışmalar IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşların bünyesinde çalışan iktisatçılar, batılı iktisatçılar, geçiş ekonomisi iktisatçıları ve Doğu Avrupa'daki iktisatçılar arasında olmuştur.

Tartışmada iktisatçılar iki farklı geçiş stratejisini savunmuşlardır. Bunlardan birisi, “şok terapisi” (shock therapy), “soğuk hindi” (cold Turkey) ve “büyük patlama” (big bang)

gibi adları almıştır. Diğer geçiş strateji ise “aşamalı strateji” veya “tedricilik” (gradualism) olarak adlandırılmıştır. Bu bağlamda MDA ülkelerinin şok terapi stratejisini izledikleri, BDT ülkelerinin ise aşamalı stratejiyi tercih ettikleri görülmektedir.

Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından, ortaya çıkan geçiş ekonomileri merkezi sisteme dayanan planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş sürecinde bir yarış içine girmiştir. Geçiş sürecini yaşayan ülkelerden bazıları geçen on beş yılın sonunda bitiş çizgisine yaklaşmayı başarmış, diğerleri ise henüz hareket noktasındaki engelleri aşma konusunda çabalamaktadırlar. Bu bağlamda MDA ülkeleri ve Baltık Cumhuriyetleri, AB’ye katılımı gerçekleştirirken, Rusya’nın dahil olduğu BDT bölgesindeki ülkeler ise düzensiz bir gelişme seyri göstermektedirler.

AB’ye üyeliği sağlayan geçiş ülkeleri diğer geçiş ülkeleri ile karşılaştırıldığında geçiş sürecinde daha istikrarlı bir yol takip etmişlerdir. Özellikle AB’ye tam üyelik sürecinde olan ülkeler 1990’lı yılların ikinci yarısından sonra ciddi atılımlarda bulunmuş, bunun sonucu olarak da önemli gelişmeler sağlamışlardır.

MDA ülkeleri, hem coğrafi hem kültürel olarak Baltık Cumhuriyetleri ve BDT ülkelerine göre, AB içerisinde yer alan ülkelere yakınlık açısından daha avantajlı bir konuma sahiptir. Buna ek olarak, Balkan ülkeleri ile birlikte yaklaşık 40 yıl Sovyet sisteminin etkisi altında kalan MDA ülkeleri, Sovyet sisteminin etkisi altında 50 yıl kalan Baltık ülkeleri ve 70 yıl Sovyet yönetimi altında kalan BDT ülkeleri ile kıyaslandığında, AB ile sadece coğrafi ve kültürel bir yakınlığa sahip değil aynı zamanda tarihi birlik, aynı alfabe, din, benzer eğitim ve bürokratik sistem ve en önemlisi yoğun etkileşim yönleriyle de önemli avantajlara sahiptir. Sahip olunan bu avantajlar, geçiş sürecinde uygulanan reform politikalarında başarının yakalanmasında önemli bir role sahip olmuştur.

Yaklaşık olarak 50 yıl içinde bulundukları Sovyet sisteminden, serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecine giren Baltık Cumhuriyetleri, geçiş sürecinde reform politikalarını gerçekleştirme konusunda MDA ülkelerinin gerisinde kalmasına rağmen,

BDT ülkelerinden daha başarılı bir performans göstermişlerdir. Bu bağlamda Baltık Cumhuriyetlerinin de AB'ye üye olmayı başarmış ülkeler arasında yer alması geçiş sürecindeki başarılarının bir delili olarak gösterilmektedir.

BDT ülkelerinde serbest piyasa ekonomisine geçiş süreci MDA ülkeleri ve Baltık Cumhuriyetleri ile bir karşılaştırma yapıldığında üç yıllık bir gecikme söz konusu olmuştur. MDA ülkeleri ve Baltık Cumhuriyetleri kapalı ekonomik sistemi terk edip, serbest piyasa ekonomisine geçmeye karar verdiklerinde, daha önce uyguladıkları sisteme geri dönüşte BDT ülkeleri kadar zorluk çekmemiş ve hızla reformları gerçekleştirmeye başlamışlardır. AB'ye üyelik için başvurabilecek seviyeye ulaşmışlardır. Bunları BDT ülkeleri için söylemek mümkün değildir. Bu ülkeler diğer geçiş ülkelerine nazaran daha sıkıntılı bir geçiş süreci yaşamışlardır. Özellikle Sovyetler Birliği, dağılmasının ardından model olma özelliği ortadan kalkmıştır. Bu bağlamda dağılan Birlik içerisindeki ülkeler, yeni bir model arayışına girmişlerdir. MDA ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetleri, model olarak AB'yi seçmiş ve AB'nin teknik ve mali destekleriyle reformlarına hız vermişlerdir. BDT ülkeleri için süreç bu kadar belirgin başlamamıştır.

MDA ülkelerinden biri olan Polonya, AB'ye birlikte tam üye olduğu Baltık ülkeleri ve Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Macaristan'la birlikte geçiş ekonomilerinin tersine şu anda bir geçiş ekonomisi olarak değil, geçişi tamamlamış ve piyasa ekonomisi ile bütünleşmiş bir ekonomi durumuna gelmiştir. Hatta belirtmek gerekir ki bu ülkelerden bir kısmı artık Post-Transitional Countries/Economies (Geçiş Dönemi Sonrası Ülkeler/Ekonomiler) adlandırılmaya başlanacak kadar geçiş sürecinde ilerlemiş ve bazıları AB'ye yeni üye olmuşlardır. Bu ülkelerden biri Polonya'dır. Polonya, geçiş ekonomileri arasında yapılması kolay olmayan değişimleri gerçekleştirmeyi başarmış olması nedeniyle "Polonya ekonomik mucizesi" şeklinde anılmaktadır. Komünizmin çöküşün veya komünizmin çökmesine yol açan değişimlerin ilk başladığı ülkelerden biri konumundadır. MDA ülkeleri arasında büyümeye en erken başlayan ülke Polonya'dır. Polonya'nın geçiş sürecinde gösterdiği başarının altındaki en önemli faktörlerden biri, uygulanan reformlara yönelik olarak, güçlü halk ve kamu yönetimi desteğinin temin edilmesi olmuştur.

Polonya'da 1989-2003 döneminde kişi başına düşen gelirden %40'luk bir artış yakalanmıştır. Bu artış oranı, hem geçiş ekonomileri arasında hem de dünyanın en zengin

lkeleriyle karşılaştırıldığında yüksek görünmektedir. Polonya'nın sağladığı makro ekonomik başarı iki nedene bağlanabilir: Bunlardan ilki, geçiş süreci sonrasında hemen hemen tüm geçiş ekonomilerinde gözlemlenen resesyonun en kısa (1989 ortasından 1992 ortasına kadar) sürdüğü ülke olması; ikincisi ise, Polonya'nın sadece büyüme dinamikleri açısından değil, iyi sonuçların bölüşümü ve kurum oluşturma bakımından da diğer bölgelerden farklı bir 15 yıllık dönem geçirmesidir. 1994-1998 döneminde yılda %6'dan fazla büyüyen ülke ekonomisi, 1998 Rusya Krizi'nin etkisiyle bir dizi sıkıntı yaşamıştır: Bir taraftan şok ekonomik geçiş stratejisi yoluyla piyasa eliyle kaynak tahsisi mekanizmasını işletecek kurumsal dönüşümler ile diğer taraftan da izlenen liberalizasyon ve zelleştirme çabaları arasındaki ekonomi, ani bir şekilde %1'in altında bir performans sergilemeye başlamıştır. AB ile olan bağlantıya rağmen, ekonomik politikalar kötüleşmiştir. Bunun sebebi, endüstriyel ve ticaret politikaları arasında olduğu gibi, mali ve parasal politikalar arasındaki zayıf eşgdmdr. 2002 yılının ortasında ekonomik durum kısmen düzelmeye ve büyüme tekrar ivme kazanmaya başlamıştır.

Polonya'nın başlangıç koşulları bakımından özellikle Komünist sistem altında geçen sürenin görelisi kısılalığı, coğrafi bakımdan Avrupa'da bulunması, görelisi olarak iyi eğitilmiş ucuz işgücüne sahip bulunması gibi avantajlardan istifade ederek; geçiş sürecine yönelik reformların tam anlamıyla sonuç vermesine kadar olan süreçte, makro ekonomik dengelerini belli düzeylerde tutabilmeyi becermiştir. Polonya söz konusu yapısal reformları gerçekleştirme ve başarılı olma konusunda kararlılıkla yol almış ve AB vizyonu yönünde ilerlemiştir. Polonya geçiş sürecinin sancılı olacağını bilerek “şok” ve “ani” bir reform sürecini güçlü bir kamuoyu desteğiyle yürütmeye karar vermiştir. Eski ekonomik yapının bertaraf edilerek yerine yeni bir ekonomik yapının geçmesi için eski yöntemlerin terk edilmesini Polonya göze alabilmiştir. Ancak şurası da bir gerçektir ki, muhtemel bir AB yeliği bu yöndeki tercihi etkileyen en önemli belirleyici faktör olduğunu söylemek mümkündür. Polonya Avrupa Birliği yeliğinin sağladığı avantajları özellikle doğrudan yabancı sermayeyi çekmekte iyi kullanmış ve hem yapısal reformları gerçekleştirme hem de makro ekonomik istikrarı (yüksek işsizlik oranı hariç) sağlamada başarılı bir performans gösterdiği söylenebilir.

1989 yılında Doğu Blok'unun yıkılmasıyla Macaristan'da köklü değişimler yapılmış ve bu tarihten itibaren siyasi anlamda demokratik sisteme geçilmiştir. Bu

bağlamda değişimin etkisiyle başlayan bir dizi ekonomik reform uygulamalarıyla ülke merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine dönüşüm sürecine girmiştir. MDA ülkeleri arasında serbest Pazar ekonomisine geçişte en başarılı başlangıcı Macaristan yapmıştır. OECD ve Dünya Bankası'nın değerlendirmeleri, ülke ekonomisinin büyük ölçüde istikrarlı bir yapıya oturduğunu göstermektedir. Yabancı sermayeyi çekmek için gerekli düzenlemeleri hızla yapmış, düzenlemelerin uygulama aşamasında da gerekli özeni göstermiş ve özelleştirme programlarına öncelik vermiştir. Böylece ekonomide geçiş sürecini başarılı bir şekilde sağlamıştır. Bu program sayesinde Merkezi Avrupa'da gerçekleştirilen tüm yabancı sermaye yatırımlarının yarıya yakın bir kısmı Macaristan'da yapılmıştır. 31 Mart 1994 tarihinde tam üye olmak üzere Avrupa Birliği'ne başvuran Macaristan'ın AB'ye üyelik süreci de Macaristan ekonomisine göreceli bir dinamizm kazandırmıştır. Bu süreçte liberalleşme, özelleştirme ve istikrarın sağlanması öncelikleri oluşturmuştur. 90'lı yılların başında dış ticaretle ilgili idari engeller kaldırılmış, doğrudan yabancı dış yatırımlar için uygun ortam yaratılmış, dövizle işlemler aşamalı olarak liberalleştirilmiş, Macar para birimi Forint 1996'da konvertibl hale getirilmiş ve dövizle işlemlerin liberalleştirilmesi süreci 2001'de tamamlanmıştır.

Macaristan, 1990'lı yılların ikinci yarısına doğru sürekli ve özellikle hızlı bir şekilde gelişen bir ülke konumundadır. 2007 yılı itibariyle geçen on senelik süre içinde Gayri Safi Milli Hasıla'nın ortalama büyüme hızı %4'ü aşmıştır. Bu oran Batı Avrupa ülkelerinin sahip olduğu ortalamanın iki katıdır. Bunun sonucu olarak Macaristan'da kişi başına düşen gelir ortalaması on sene önceye göre %150 oranında bir artış kaydetmiştir. Sağlanan bu dinamik büyüme Macar ekonomisinin dışa açılmasına ve Avrupa piyasalarına hızlı bir şekilde entegrasyonuna yol açmıştır. Macaristan ekonomisi AB'ye üye olduktan sonra büyümesini sürdürmüş 2006 yılında AB ülkeleri arasında son yıllardaki en başarılı büyüme performansını sergilemiştir. Macaristan'ın Mayıs 2004'de AB'ye üye olması; üretim artışına, ticaret, tarımsal gelirler ve altyapı yatırımlarının olumlu yönde etkilenmesine neden olmuştur.

Macaristan geçiş sürecinin başlangıcından itibaren önemli ilerlemeler kaydetmiştir. En başarılı geçiş ekonomilerinden biridir ve yeni AB üyesi ülkeler arasında ortalamada en gelişmiş ülkelerden biridir. Macaristan, fiyat liberalizasyonu, ticaret ve döviz

liberalizasyonu ve küçük ölçekli özelleştirme konularında iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin standartlarını yakalama konusunda başarılı bir seyir göstermektedir.

Çek Cumhuriyeti ekonomisi Merkezi ve Doğu Avrupa'nın en gelişmiş ekonomilerinden biri durumundadır. Merkezi planlamadan serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde geçiş ekonomileri arasında da küresel ekonomi ile entegrasyonun sağlanmasında en başarılı performansı gösteren ülkelerin başında gelmektedir. 1980'lerin sonunda Çek Cumhuriyeti diğer ülkeler gibi serbest piyasa ekonomisine geçişe yönelik radikal reform

paketlerini uygulamaya başlamıştır. Çek Cumhuriyeti, özellikle Avrupa'da silah sanayi başta olmak üzere ağır sanayi üretim merkezi olmasının avantajlarını da kullanarak diğer ülkelere oranla ekonomik açıdan daha hızlı bir gelişme kaydetmiştir. Bu avantajlar sayesinde makro ekonomik istikrarı sağlayan Çek Cumhuriyeti, dış ticaret yapısında radikal değişiklikler yaparak ihracat ürün yelpazesini genişletmiştir. Ülke, AB coğrafyasında sahip olduğu konumu, vasıflı işgücü ve uygun yatırım ortamı nedeniyle yoğun bir doğrudan yabancı sermaye girişi sağlamıştır. Çek Cumhuriyeti 2004 yılında AB'ye üye olduktan sonra, ülke ekonomisi 2005-2007 döneminde reel olarak ortalama %6 oranında artarken, enflasyondan kaynaklanan riskler başarılı bir şekilde yönetilmiş; ekonomik büyümede, coğrafi konum ve düşük işgücü maliyeti avantajı ile ülkeye çekilen yüksek oranlı yeni yatırımlar ve ihracata yönelik sanayi üretimi etkili olmuştur.

Serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinin başlangıcında Çek cumhuriyeti, diğer ülkeler gibi ilk zamanlarda çok büyük sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Fakat reform paketlerini kararlılıkla uygulamaya devam etmiş ve diğer ülkelere göre sahip olduğu avantajları iyi bir şekilde kullanarak merkezi planlamayı terk edip piyasa ekonomisine geçiş sürecine çabuk adapte olmuştur. Özelleştirme sürecini çok iyi bir şekilde uygulamış ve AB'ye üyelik sürecinde sağlanan mali ve teknik imkanları da kullanarak geçiş sürecinde iyi bir performans sergilemiştir.

Kurulduğundan bu yana Slovak ekonomisinde önemli değişiklikler yaşanmıştır. Bunlar arasında en önemlileri, merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçiş, AB'ye tam entegrasyon ve derin yapısal reformların yürütülmesidir. Bu değişiklikler sayesinde ülke ekonomisi, yeni fırsatlar sunmasının yanı sıra yeni problemler de ortaya

çıkaran farklı bir gelişme aşamasına gelmiş bulunmaktadır. Ülke hâlihazırda AB ülkelerinin yaşam standartlarını yakalama, hızlı ve sürekli bir büyüme sağlama bakımından iyi bir durumda olduğu söylenebilir. Önemli ekonomik reformların arkasından ortaya çıkan hızlı verimlilik artışları çerçevesinde Slovak ekonomisi son yıllarda yüksek büyüme hızlarına ulaşmıştır.

1991 sonrası COMECON ittifakının çözülmesiyle geleneksel pazarlarını kaybeden Slovakya, tarihi, siyasi ve coğrafi etkenler sebebiyle serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde diğer Merkezi Avrupa ülkelerine göre daha fazla zorlanmıştır. 1990–1993 yılları arasında %23 oranında küçülen Slovak ekonomisi, 1994 yılında büyüme trendine girmiştir. 2000 yılı ekonominin büyük ölçüde toparlandığı bir yıl olmuştur. 2000 yılında ülke 2 milyar dolar doğrudan yabancı yatırım çekmeyi başarmış, ihracatını artırmış, bankacılık sektöründe reformlar ve özelleştirme yapmıştır.

2000-2005 dönemin Slovakya’da, serbest piyasa rekabetinin kurumsal temeli açısından önemli iyileşmeler sağlanmıştır. Ülkede hala daha devlet mülkiyeti altında yer alan şirketler bulunmakla birlikte, bunların büyük bir kısmı özelleştirme sürecine alınmış veya kısmi özelleştirmeye tabi tutulmuşlardır. Ayrıca 2002 yılı seçimlerinde iş başına gelen hükümet birçok AB ülkesinde bile özelleştirilmemiş varlıkları (demiryolları ve kamu hizmeti gören kuruluşlar gibi) özelleştirme yönünde ciddi ve cesur adımlar atmıştır.

Slovakya geçiş sürecinde göstermiş olduğu iyileşmelerin bir sonucu olarak Aralık 2000’de OECD’ye, Mart 2004’de NATO’ya ve Mayıs 2004’de AB’ye üyelikle ödüllendirilmiştir.

Ele alınan bu dört MDA Ülkeleri’nden (Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya ve Slovakya) Polonya reel GSYİH açısından, Çek Cumhuriyeti kişi başına düşen reel GSYİH açısından en büyük ekonomi durumundadır. Polonya, GSYİH içinde özel sektörün payı bakımından diğer ülkelerle karşılaştırıldığında, ortalamanın altında bir performans göstermektedir. Çek cumhuriyeti, en sanayileşmiş ülke durumunda olup; Polonya’da GSYİH içinde sanayinin payı oldukça düşüktür. Çek Cumhuriyeti ve Slovakya’da yatırımların genel olarak arttığı söylenebilir. Bu dört ülkede emeğin verimliliğinde artışlar

yakalanmış; ancak, en fazla artışı Polonya'nın yakaladığı görülmektedir. En fazla doğrudan yabancı sermayeyi çeken ülke Polonya olmuştur.

Bu çalışmada, dört MDA ülkesi geçiş ekonomisinde, 1996-2008 dönemi için AB'ye üyeliğin bu ülkelerin reel ekonomik yapılarını nasıl etkilediği Pedroni eşbütünleşme testleri kullanılarak analiz edilmiştir. Trendli analiz sonuçlarına göre; 4.8 numaralı denklemin temsil ettiği panel sistem ko-entegre çıkmıştır. Yani değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmaktadır. Tablo 11'de görüldüğü gibi, sadece istihdam ve kukla değişken istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Yani bu dört geçiş ekonomisinde istihdam hacmindeki artış reel GSYİH'yı artırmış; AB'ye üye olduktan sonra reel GSYİH'lerinde artışlar görülmüştür. 4.9 numaralı denklemin temsil ettiği panel sistem ko-entegredir. Kişi başına düşen reel GSYİH ile GSYİH içinde yatırımların payı, istihdam, emeğin verimliliğindeki büyüme, doğrudan yabancı sermaye yatırımları, bileşik özgürlük endeksi ve yapısal reformlar endeksi değişkenleri arasında uzun dönemli ilişki söz konusudur. Tablo 12'den açıkça görüldüğü gibi sadece kukla değişken pozitif ve anlamlıdır. Yani Çek Cumhuriyeti, Polonya, Macaristan ve Slovakya AB'ye üye olduktan sonra kişi başına düşen reel GSYİH'leri artmıştır.

4.11 numaralı denkleme ait panel sistem ko-entegre çıkmıştır. Tablo 14'den görüldüğü gibi, sadece kukla değişken istatistiksel olarak anlamlıdır. Bu dört geçiş ekonomisi AB'ye üye olduktan sonra GSYİH içinde sanayinin payı artmış, yani sanayileşmişlerdir.

Merkezi planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçişte AB'yi model alan bu dört geçiş ekonomisinin, AB'ye üyelik süreçleri ve tam üye olmaları makro ekonomik performanslarına olumlu yönde katkı sağlamıştır. Geçiş süreci tüm geçiş ekonomileri için sancılı olmuştur. Ancak bu süreç için gerekli reformların hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesi ve AB'nin bu süreçte bu dört geçiş ekonomisine sağladığı teknik-mali yardım ve destekler, hem geçişin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesi hem de reel ekonomik yapılarının iyileşmesine önemli katkı sağlamıştır.

Bu bağlamda, MDA ülkeleri açısından AB'ye üyelik süreci ve bu ülkelerin serbest piyasa ekonomisine geçiş için gerekli reformları hızlı bir şekilde uygulamaları, bu

lkelerde geçiş sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleşmesine ve makro ekonomik performanslarına katkıda bulunduğu söylenebilir. şunu da belirtmek gerekir ki, AB ile bu ülkeler arasındaki tarihi, kültürel ve coğrafi yakınlığın bir sonucu olarak, AB serbest piyasa ekonomisine geçiş yapan MDA ülkelerine özel bir ilgi göstermiştir.

1991 yılından beri yaşanan deneyimlerin bir sonucu olarak reform programlarının tedrici şekilde uygulanmasının başarılı sonuçlar vermediği söylenebilir. Geçiş sürecini yaşayan diğer ülkelerin IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşların teknik-mali destek ve yardımlarından faydalanmalarının geçiş sürecinin başarılı bir şekilde gerçekleştirilmesine yardımcı olabileceği söylenebilir. Bu bağlamda AB'ye ye olunmasa bile bu birliğin öngördüğü normların sağlanması da faydalı olabilir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Abed, George T. Ve Davoodi, Hamid R. (2000), “Corruption, Structural Reforms, and Economic Performance in the Transition Economies”, **IMF Working Paper**, 00(132), 1-48.
- Akalın, Güneri (2002), **Türkiye’de Ekonomi-Politik Kriz ve Piyasa Ekonomisine Geçiş**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alagöz, Mehmet (2008), “Çek Cumhuriyeti”, Örnek, İbrahim ve diğerleri (Ed.), **Geçiş Ekonomileri**, 1. Baskı içinde (93-122), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Apergis, Nicholas, Lyroudi, Katerina ve Vamvakidis, Athanasios (2008), “The Relationship between Foreign Direct Investment and Economic Growth: Evidence from Transition Countries”, **Transition Studies Review**, 15(1), 37-51.
- Aslund, Anders, Boone, Peter ve Johnson, Siman (1996), “How to Stabilize: Lessons from Post-Communist Countries”, **Brookings Papers Economic Activity**, 1, 217-291.
- Aslund, Anders ve Jenish, Nazgul (2005), “The Eurasian Growth Paradox”, **Institute for International Economics Working Paper**, 06(5), 1-21.
- Awokuse, O. Titus (2007), “Causality between Exports, Imports, and Economic Growth: Evidence from Transition Economies”, **Economics Letter**, 94, 389-395.
- Bal, Harun (2003), “Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Performans ve Yatırım İklimleri Üzerindeki Gelişmelere Bir Bakış”, Proceedings of First International Conference on The Transition Countries on the way of Transforming into Market Economies, **Kyrgyz Turkish Manas University Publication**, 50(4), 1-13.
- Balcerowicz, Leszek ve Gelb, Alan (1995), “Macropolicies in Transition to a Market Economy: A Three-Year Perspective”, **The International Bank for Reconstruction and Development/ The World Bank**, 14418, 21-44.
- Barlow, David (2006), “Growth in Transition Economies: A Trade Policy Perspective”, **Economics of Transition**, 14(3), 505-515.

- Barlow, David (2009), “How did Structural Reform Influence Inflation in Transition Economies?”, **Economic Systems**, 293, 1-13.
- Berengaut, Julian ve Woytek, Katrin E. (2005), “Who is Still Haunted by the Specter of Communism? Explaining Relative Output Contractions under Transition”, **IMF Working Paper**, 05(68), 1-23.
- Berg, Andrew, Borensztein, Eduardo, Sahay, Ratna ve Zettelmeyer, Jeromin (1999), “The Evolution of Output in Transition Economies: Explaining the Differences”, **IMF Working Paper**, 99(73), 1-81.
- Bertelsmann Stiftung (2006), “Bertelsmann Transformation Index (BTI) 2006, Country Reports, <http://www.bertelsmann-transformationindex.de/fileadmin/pdf/en/2006/EasternCentralAndSoutheasternEurope/Slovakia.pdf> (04.09.2008).
- Biçerli, M. Kemal (2001), “Ekonomik Dönüşümü Düşük İşsizlikle Sağlamada Çek Cumhuriyeti Tecrübesinin Değerlendirilmesi”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 56(2), 1-20.
- Bishop, Kate (2004), “Employment and Unemployment in the New EU Member Countries, Labour Market Trends, http://212.58.231.23/articles/labour_market_trends/EU_member_countries.pdf (11.01.2007).
- Buluş, Abdülkadir (2008), “Kumanda Ekonomisinden Piyasa Ekonomisine Geçiş Sürecinde Polonya”, Örnek, İbrahim ve diğerleri (Ed.), **Geçiş Ekonomileri**, 1. Baskı içinde (25-67), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Byron, Sebastian (1996), “The Czech Miracle: Impressive Numbers, Unhappy Idealists”, Contemporary Review, <http://www.newfirstsearch.oclc.org> (23.05.2009).
- Campos, Nauro ve Kinoshita, Yuko (2008), “Foreign Direct Investment and Structural Reforms: Panel Evidence from Eastern Europe and Latin America”, **IMF Working Paper**, 08(26), 1-40.
- Central Statistical Office (2007), “Poland in the European Union”, http://www.PUBL_in_ue_2007/istatistik_eustat_pdf (30.04.2008).
- Christoffersen, Peter ve Doyle, Peter (1998), “From Inflation to Growth: Eight Years of Transition”, **IMF Working Paper**, 98(100), 1-36.

- Chubrik, Alexander (2004), “Market Reforms and Economic Growth in Post-Communist Economies: A Panel Data Approach”, The paper presented at the International Workshop “Lithuania – Nordic research Networking in social Sciences 2003-2004”, <http://www.ipm.by/pdf/eng/ReformsandGrowth.pdf> (17.10.2009).
- Dabrowski, Marek (1996), “Different Strategies of Transition to A Market Economy: How Do They Work in Practice?”, **Policy Research Working Paper**, 1579, 1-47.
- Dawson, P. J. (2003), “Financial Development and Growth in Economies in Transition”, **Applied Economics Letters**, 10(13), 833-836.
- Değer, M. Kemal ve Emsen, Ö. Selçuk (2006), “Geçiş Ekonomilerinde Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Panel Veri Analizleri (1990-2002)”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, 7(2), 121-137.
- DEİK (2002), “Çek Cumhuriyeti Ülke Bülteni” <http://www.adana-to.org.tr/tr/ulkeraporlari/Raporlar/CZ.pdf> (30.06.2009)
- DEİK (2002), “Slovakya Ülke bülteni” <http://www.adana-to.org.tr/tr/ulkeraporlari/Raporlar/SK.pdf> (30.06.2009).
- DEİK (2005), “Macaristan Ülke Bülteni” <http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/UlkeRaporu-Macaristan-DEIK-2005.pdf> (30.06.2009).
- DEİK (2005), “Slovak Cumhuriyeti Ülke Bülteni”, http://www.egelihracatcilar.com/Images/Menu1-Page/UlkeRaporu-Slovakya-DEIK-2005_00000977.pdf (30.06.2009)
- Delice, Güven (2008), “Slovakya”, Örnek, İbrahim ve diğerleri (Ed.), **Geçiş Ekonomileri**, 1. Baskı içinde (123-142), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- De Grauwe, Paul ve Schnabl, Gunther (2008), “Exchange Rate Stability, Inflation, and Growth in (South) Eastern and Central Europe “, **Review of Development Economics**, 12(3), 530-549.
- De Macedo, Jorge Braga ve Martins, Oliveira Joaquim (2006), “Growth, Reform Indicators and Policy Complementarities”, **FEUNL Working Papers**, 484, 1-24.

- De Macedo, Jorge Braga ve Martins, Oliveira Joaquim (2008), “Growth, Reform Indicators and Policy Complementarities”, **Economics of Transition**, 16(2), 141-164.
- De Melo, Martha, Denizer, Cevdet ve Gelb, Alan (1996), “From Plan to Market: Patterns of Transition”, **Policy Research Working Paper**, 1564, 1-70.
- De Melo, Martha, Denizer, Cevdet, Gelb, Alan ve Tenev, Stoyan (1997), “Circumstance and Choice: The Role of Initial Conditions and Policies in Transition Economies”, **The World Bank Economic Review**, 15(1), 1-31.
- Demir, Musa (2002), “Kazakistan’da Geçiş Ekonomisi Uygulamaları ve Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/DTDERGI/ocakozel2002/piyasa.htm> (24.04.2009).
- Demirbugan, M. Alper (2005), “Doğu Avrupa ve Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinin Ekonomik Dönüşüm Sürecinde Temel Eğilimler”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi**, 7(2), 165-179.
- Denizer, Cevdet (1997), “Stabilization, Adjustment, and Growth Prospects in Transition Economies”, **World Bank Policy Research Working Paper**, 1855, 1-37.
- Dethier, Jean-Jacques, Ghanem, Hafez ve Zoli, Edda (1999), “Does Democracy Facilitate the Economic Transition? An Empirical Study of Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union”, **The World Bank Policy Research Working Paper**, 2194, 1-30.
- Dural, Betül Yüce (2007), **Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Planlı Ekonomiden Piyasa Ekonomisine Geçişleri ve Bu Sürece Avrupa Birliği’nin Katkıları**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- EBRD (2006), “Strategy for Poland”, <http://www.ebrd.com/about/strategy/country/poland/strategy.pdf> (18.05.2007).
- EBRD (2007), “transition Report Update 2007” European Bank for reconstruction and Development, London.
- EBRD (1999), “Transition Report 1999 Ten Years of Transition”, London: Ventura Litho Limited.

- Egeli, Haluk (2002), “Geçiş Ekonomilerinde Mali Saydamlık”, Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyumu, Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, 29(3), 254-284.
- Eicher, Theo S. ve Schreiber, Till (2009), “Structural Policies and Growth: Time Series Evidence from a Natural Experiment”, **Journal of Development Economics**, 91, 1-11.
- Emsen, Ö. Selçuk, Değer, M. Kemal ve Karaköy, Çağatay (2006), “Liberalizasyon ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: Göreceli Gelişmiş ve Az Gelişmiş Geçiş Ekonomileri Deneyimleri”, **Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 16, s.1-19.
- Eren, Ercan ve Bildirici, Melike (2001), “Eski Sosyalist Ülkelerde Ekonomik Başarı ve Başarısızlıklar”, **İktisat İşletme ve Finans Dergisi**, 16(180), 72-94.
- European Commission (1997), “Commission Opinion on Poland’s Application for Membership of the European Union” <http://europa.eu.int/comm/enlargement/poland/index.htm> (14.10.2008).
- Falcetti, Elisabette, Raiser, Martin ve Sanfey, Peter (2000), “Defying the Odds: Initial Conditions, Reforms and Growth in the First Decade of Transition”, **Journal of Comparative Economics**, 30, 229-250.
- Falcetti, Elisabetta, Lysenko, Tatiana ve Sanfey, Peter (2005), “Reforms and Growth in Transition: Re-examing the Evidence”, **EBRD Working Paper**, 90, 1-27.
- Fidrmuc, Jan (2003), “Economic Reform, Democracy and Growth During Post-Communist Transition” **European Journal of Political Economy**, 19, 583-604.
- Fischer, Stanley, Sahay, Ratna ve Vegh, Carlos A. (1996a), “Economies in Transition: The Beginnings of Growth”, **The American Economic Review**, 86(2), 229-233.
- Fischer, Stanley, Sahay, Ratna ve Vegh, Carlos A. (1996b), “Stabilization and Growth in Transition Economies: The Early Experince”, **The Journal of Economic Perspectives**, 10(2), 45-66.
- Fischer, Stanley, Sahay, Ratna ve Vegh, Carlos A. (1998), “From Transition to Market: Evidence and Growth Prospects”, **IMF Working Paper**, 98(52), 1-36.
- Fischer, Stanley ve Sahay, Ratna (2000), “The Transition Eeonomies After Ten Years”, **IMF Working Paper**, 00(30), 1-44.

- Fischer, Stanley ve Sahay, Ratna (2004), “Transition Economies: The Role of Institutions and Initial Conditions”, IMF Conference in Honour of Guillermo Calvo <http://www.imf.org/external/np/res/seminars/2004/calvo/> (15.11.2009).
- GİH (2008), “Macaristan” <http://www.ihracathizmetleri.com/macaristan.htm> (14.11.2009).
- Gillman, Max ve Harris, Mark N. (2004), “Inflation, Financial Development and Growth in transition Countries”, **Monash University Department of Econometrics and Business Statistics Working Paper**, 23/04, 1-21.
- Godoy, Sergio ve Stiglitz, Joseph E. (2006), “Growth, Initial Conditions, Law and Speed of Privatization in Transition Countries: 11 Years Later”, **NBER Working Paper**, 11992, 1-30.
- Gomulka, Stanislaw (2000), “Macroeconomic Policies and Achievements in Transition Economies, 1989-1999”, CEPDP, 475, 69-84
- Grigorian, David A. Ve Martinez, Albert (2000), “Industrial Growth and the Quality of Institutions: What Do (Transition) Economies Have to Gain from the Rule of Law?”, **The World Bank Policy Research Working Paper**, 2475, 1-20.
- Grogan, Louise ve Moers, Luc (2001), “Growth Empirics with Institutional Measures for Transition Countries”, **Economic Systems**, 25, 323-344.
- Gros, Daniel ve Suhrcke, Marc (2000), “Ten Years After: What is Special about Transition Countries?”, **CESifo Working Paper Series**, 327, 1-30.
- Gülsoy, E (2005), Polonya Ülke Profili, İGEME.
- Gültekin, Bülent (1992), “Acaba Kapitalizm Doğu Avrupa’da Yaşayacak Mı?”, **İşletme ve Finans**, 7(71), 36-40.
- Güngör, Bayram ve Yamak, Rahmi (2002), “Growth and Inflation Effects of Economic and Political Reforms in Transition Economies”, **Russian and East European Finance and Trade**, 38(1), 102-114.
- Gürsoy, Elif (2008), “Avrupa Anlaşmalarının Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Ekonomilerine Katkısı”, http://www.dtm.gov.tr/dtmadmin/upload/EAD/TanitimKoordinasyonDb/avrupa_anlasmalarinin_merkezi_ve_doc (09.08.2009).

- Havrylyshyn, Oleh, Izvorski, Ivailo ve Rooden, Ron van (1998), “Recovery and Growth in Transition Economies 1990-1997: A Stylized Regression Analysis”, **IMF Working Paper**, 98(141), 1-37.
- Havrylyshyn, Oleh ve Rooden, Ron van (2000), “Institutions Matter in transition, but so do Policies”, **IMF Working Paper**, 00(70), 1-28.
- Hazlett, Thomas W. (1995), “The Czech Miracle”, Reason, <http://www.newfirstsearch.clc.org> (23.05.2009).
- Heybey, Berta ve Murrell, Peter (1999), “The Relationship between Economic Growth and the Speed of Liberalization during Transition”, **Journal of Economic Policy Reform**, 3(2), 121-137.
- Horska, Helena (2001), “Inflation Targeting in Poland – A Comparison with the Czech Republic”, http://files.horska-vyuka.webnode.cz/200000029-b0b64b1b03/IT_pl_publ.pdf (14.10.2008).
- IMF (1995), “Czech Republic Accepts Article VIII Obligations” Press Release No: 95/53, Washington D.C., <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/1995/pr9553.htm> (04.02.2008).
- International Monetary Found (2000), “Transition Economies: An IMF Perspective on Progress and Prospects”, IMF Publication on Transition, <http://www.imf.org/externa/np/ib/2000/110300.htm> (28.06.2009).
- Kim, Byung-Yeon ve Pirtilla, Jukka (2003), “The Political Economy of Reforms: Empirical Evidence from Post-Communist in the 1990s”, **Journal of Comparative Economics**, 34(3), 446-466.
- Koivu, Tuuli (2002), “Does Financial Sector Development Affect Economic Growth in Transition Countries?”, Nordic Conference in Development Economics, <http://bankoffinland.fi/NR/rdonlyres/5504D400-66AF-4DAB-9565-35BC1E2C13E4/0/finsector.pdf> (17.11.2009).
- Kolodko, Grzegorz W. (1998), “Ten Years of Postsocialist Transition: the Lessons for Policy Reforms”, **Policy Research Working Paper Series**, (2095), 1-28.

- Kominková, Zora ve Múřeková, Viktoria (1997), “Development of Banking Sector in Slovakia”, National Bank of Slovakia, http://www.nbs.sk/_img/Documents/PUBLIK/1997_Development%20of%20the%20Banking%20Sector%20in%20Slovakia.pdf (04.09.2008).
- Kutan, Ali M. Ve Brada, Joseph C. (2000), “The Evolution of Monetary Policy in Transition Economies”, **The Federal Reserve Bank of St. Louis Review**, 82(2), 31-40.
- Lavigne, Marie (1995), **The Economics of Transition-From Socialist Economy to Market Economy**, New York: St. Martin’s Press.
- Long, Millard ve Sagari, Silvia B. (1991), “Financial Reform in Socialist Economies in Transition” **Policy, Research, and External Affairs, Working Papers**, (711), 1-28.
- Loukoianova, Elena ve Unigovskaya, Anna (2004), “Analysis of Recent Growth in Low-Income CIS Countries “ **IMF Working Paper**, 04(151), 1-40.
- Meriç, Metin (2002), “Geçiş Sürecinde Türk Cumhuriyet’lerinde IMF’in Rolü”, <http://web.deu.edu.tr/ab/MAKALE/deu%20MAK/001.doc> (22.03.2008).
- Mervar, Andrea (2002), “Economic Growth and Countries in Transition”, **Economic Trends and Economic Policy**, 92, 53-87.
- Mickiewicz, Tomasz (2005), “Is the Link between Reforms and Growth Spurious? A Comment”, **William Davidson Institute Working Paper**, 775, 1-22.
- Moers, Luc (1999), “How Important are Institutions for Growth in transition Countries?”, **Tinbergen Institute Discussion Papers**, 99-004/2, 1-42.
- Nath, Hiranya K. (2005), “Trade, Foreign Direct Investment and Growth: Evidence from Transition Economies”, **Sam Houston State University Department of Economics and Internatioanl Business Working Paper Series**, 05(04), 1-30.
- National Bank of Slovakia (2006), “The Effects of Euro Adoption on the Slovak Economy, NBS Research Department, http://www.nbs.sk/_img/Documents/BIATEC/BIA06_06/2_6.pdf (04.09.2008).
- OECD (2010), **OECD Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics**, <http://www.oecd-ilibrary.org/content/book/factbook-2010-en>

- Örnek, İbrahim ve Akar, Pınar Gümüş (2008), “Macaristan”, Örnek, İbrahim ve diğerleri (Ed.), **Geçiş Ekonomileri**, 1. Baskı içinde (69-91), Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Özsoylu, A. Fazıl (1991), “Polonya, Macaristan ve Çekoslavya’da Yeni Ekonomik Reformlar”, **İşletme ve Finans**, 6(63-64), 52-60.
- Pedroni, Peter (1995), “Panel Cointegration: Asymptotic and Finite Sample Properties of Pooled Time Series Tests with an Application to the PPP Hypothesis”, **Indiana University Working Papers on Economics**.
- Pedroni, Peter (1999), “Critical Values for Cointegration Tests in Heterogeneous Panels with Multiple Regressors”, **Oxford Bulletin of Economics and Statistics**, Special Issue, 653-670.
- Pushak, Taras, Tiongson, Erwin R. ve Varoudakis, Aristomene (2007), “Public Finance, Governance, and Growth in Transition Economies: Empirical Evidence from 1992-2004”, **The World Bank Policy Research Working Paper**, 4255, 1-31.
- Radulescu, Roxana ve Barlow, David (2002), “The Relation between Policies and Growth in Transition Countries”, **Economics of Transition**, 10(3), 719-745.
- Rusinova, Desislava (2007), “Growth in Transition: Reexamining the Roles of Factor Inputs and Geography”, **Economic Systems**, 31, 233-255.
- Sachs, Jeffrey D. (1996), “The Transition at Mid Decade”, **The American Economic Review**, 86(2), 128-133.
- Samsun, Nihal (2005), **Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkelerine Yönelik Avrupa Birliği Mali Yardımları ve Türkiye**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Segura-Ubiergo, Alex, Simone, Alejandro ve Gupta, Sanjeev (2006), “New Evidence on Fiscal Adjustment and Growth in Transition Economies”, **IMF Working Paper**, 06(244), 1-35.
- Selowski, Marcelo ve Martin, Ricardo (1997), “Policy Performance and Output Growth in the Transition Economies”, **The American Economic Review**, 87(2), 349-353.
- Somuncuoğlu, Tuğrul (2007), “Macaristan Ülke Raporu”, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi, 1-65.

- Staehr, Karsten (2000), “Economic Growth in the Transition Economies-Sustainability and Vulnerability”, <http://acc.uni-svishtov.bg/users/dialog/2002/KarstenStaehr-growth-4x.pdf> (13.04.2008).
- Staehr, Karsten (2005), “Reforms and Economic Growth in Transition Economies: Complementarity, Sequencing and Speed”, **The European Journal of Comparative Economics**, 2(2), 177-202.
- Sullivan, John D. (1992), “Russian Reforms and Entrepreneurship, The Program for Furthering Economic Reform”, abridged version printed in Financial & Business News, 1(18).
- Svejnar, Jan (2002), “Transition Economies: Performance and Challenges”, **The Journal of Economic Perspectives**, 16(1), 1-28.
- Tandırcıoğlu, Haluk (2002), “Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 4(3), 198-226.
- T.C. Budapeşte Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2008), “Macaristan Ekonomisi ve Dış Ticareti”, <http://budapest.emb.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=355> (24.04.2009).
- T.C. Prag Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği (2008), “Çek Cumhuriyetinin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ekonomik-Ticari İlişkileri”, <http://www.musavirlikler.gov.tr/altdetay.cfm?AltAlanID=368&dil=TR&ulke=cek> (24.04.2009).
- TEPAV (2006), “Macaristan”, <http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/Macaristan.pdf> (24.04.2009).
- The World Bank (1991), “The Challenge of Development”, World Development Report 1991, Washington D.C.: Oxford University Press.
- Tupy, Marian L. (2003), “EU Enlargement: Costs, Benefits, and Strategies for Central and Eastern European Countries”, **Policy Analysis**, 489, 1-20.
- Turan, Güngör ve Işık, Abdurrahman (2007), **Devlet Sosyalizminden Piyasa Ekonomisine Geçiş: Reformlar ve Politikalar**, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- UNCTAD (2006), “World Investment Report 2006: FDI From Developing and Transition Economies: Implications for Development” <http://www.unctad.org/en/docs/wir2006/en.pdf> (24.06.2009).
- UNDP (1997), “Turkmenistan Human Development Report”, Ashgabat.
- Williamson J. (1992), “The Eastern Transition to A Market Economy: A Global Perspective”, **Centre for Economic Performance Occasional Paper**, 2, 1-44.
- Wolf, Holger C. (1999), “Transition Strategies: Choices and Outcomes”, **Princeton Studies in International Finance**, 85, 1-38.
- Wyplosz, Charles (2000), “Ten years of Transformation: Macroeconomic Lessons”, **The World Bank Policy Research Working Paper**, 1(2288), 1-42.
- Yaman, Şahin (2002), “Türk Cumhuriyet’lerinde Ekonomik Reformların 10 yılı”, <http://www.dtm.gov.tr/ead/dtdergi/ocakozel2002/reform.htm> (24.04.2009).
- Yavuz, Hasan B. (2004), “Geçiş Ekonomilerinde Ekonomik Büyüme”, Türk İdare Dergisi, <http://www.icisleri.gov.tr/icisleri/TurkIdareDergisi/UpLoadedFiles/HasanBilgehanYavuz%2089-105.doc> (23.01.2008).

EKLER

Ek 1:AB'ye Katılan Ülkelerin Geçiş Göstergeleri

Ülkeler	Büyük Ölçekli Özelleştirme	Küçük Ölçekli Özelleştirme	Kurumsal Yapılanma	Fiyat Liberalizasyonu	Ticaret ve Döviz Sistemi	Politik Rekabet	Bankacılık Reformu ve Faiz Oran Liberalizasyonu	Menkul Kıymetler ve Bankacılık Dışı Finans Kuruluşları	Altyapı Reformları
Bulgaristan	4,00	3,67	2,67	4,33	4,33	2,67	3,67	2,33	3,00
Çek Cumh.	4,00	4,33	3,33	4,33	4,33	3,00	4,00	3,67	3,33
Estonya	4,00	4,33	3,67	4,33	4,33	2,67	4,00	3,33	3,33
Macaristan	4,00	4,33	3,67	4,33	4,33	3,00	4,00	4,00	3,67
Letonya	3,67	4,33	3,00	4,33	4,33	2,67	3,67	3,00	3,00
Litvanya	4,00	4,33	3,00	4,33	4,33	3,00	3,67	3,00	2,67
Polonya	3,33	4,33	3,67	4,33	4,33	3,00	3,67	3,67	3,33
Romanya	3,67	3,67	2,33	4,33	4,33	2,33	3,00	2,00	3,33
Slovak Cumh.	4,00	4,33	3,67	4,33	4,33	3,00	3,67	2,67	3,00
Slovenya	3,00	4,33	3,00	4,00	4,33	2,67	3,33	2,67	3,00
Katılan Ülkeler	3,77	4,20	3,20	4,30	4,33	2,80	3,67	3,03	3,17

Kaynak: EBRD, 2005.

Not: Gösterge değeri 1, ilerleme kaydedilmediğini; 4 üzeri değerle ise gelişmiş ekonomi düzeyini belirtmektedir.

ÖZGEÇMİŞ

Çiğdem KARIŞ, 18.01.1975 tarihinde Kocaeli’de doğdu. İlköğretimini PiyalePaşa İlkokulu, orta öğretimini Gölcük Ortaokulu ve Lise öğretimini Barbaros Hayrettin Lisesi’nde tamamladı. 1992 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Giresun Meslek Yüksekokulu Büro Yönetimi ve Sekreterlik Bölümünü kazandı. 1994 yılında bu bölümden mezun oldu. 1996 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümünü kazanarak 2000 yılında bölüm üçüncüsü olarak mezun oldu. KARIŞ, Aynı yıl Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda yüksek lisans eğitime başladı. 2004 yılında yüksek lisans eğitimini tamamladı. 2005 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı’nda doktora eğitime başladı. Halen doktora eğitime devam etmektedir.

KARIŞ, İngilizce bilmektedir.